

DISPUTATIONES SCIENTIFICAE

UNIVERSITATIS CATHOLICAE IN RUŽOMBEROK

2020

2

ROČNÍK XX.

VERBUM

KATOLÍCKA UNIVERZITA V RUŽOMBERKU

DISPUTATIONES SCIENTIFICAE
UNIVERSITATIS CATHOLICAE IN RUŽOMBEROK

Ružomberok 2020

**DISPUTATIONES SCIENTIFICAE
UNIVERSITATIS CATHOLICAE IN RUŽOMBEROK**

Číslo 2, apríl 2020, ročník XX.

Vychádza štvrťročne.

Šéfredaktor: doc. PhDr. PaedDr. Miroslav Gejdoš, PhD. (Katolícka univerzita v Ružomberku)

Zástupca šéfredaktora: doc. PhDr. Jiří Prokop, Ph.D. (Karlova univerzita v Prahe)

Výkonní redaktori: PaedDr. Ján Gera, PhD., Mgr. Lucia Griešová, PhD., Mgr. Milan Pudiš, PhD.

Redakčná rada:

doc. ThDr. Art. Lic. Rastislav Adamko, PhD., m. prof. KU (Katolícka univerzita v Ružomberku)

prof. Gheorghe Balint, PhD. (Univerzita „Vasile Alecsandri“ v Bacau)

doc. PaedDr. Elena Bendíková, PhD. (Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici)

prof. Ladislav Čarný, akad. mal. (Vysoká škola výtvarných umení v Bratislave)

doc. Ing. Igor Černák, PhD., m. prof. KU (Katolícka univerzita v Ružomberku)

prof. PaedDr. Ján Danek, CSc. (Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave)

doc. PaedDr. Barbora Kováčová, PhD. (Katolícka univerzita v Ružomberku)

prof. PaedDr. Milan Ligoš, CSc. (Katolícka univerzita v Ružomberku)

dr. habil. Anetta Müller, PhD. (Debrecínska univerzita v Debrecíne)

prof. Juan Carlos Torre Puente, PhD. (Pápežská univerzita Comillas v Madride)

prof. Gabriella Pusztai, PhD., DSc. (Debrecínska univerzita v Debrecíne)

doc. PhDr. Markéta Rusnáková, PhD. (Katolícka univerzita v Ružomberku)

doc. PaedDr. Jana Škrabánková, Ph.D. (Ostravská univerzita v Ostrave)

prof. ThDr. PaedDr. PhDr. Pavol Tománek, PhD., MBA, MHA (VŠ ZaSP sv. Alžbety v Bratislave)

prof. Ing. Peter Tomčík, PhD. (Katolícka univerzita v Ružomberku)

prof. PaedDr. Milan Valenta, Ph.D. (Univerzita Palackého v Olomouci)

prof. dr. Irena Žemaitaitytė (Univerzita Mykolasa Romerisa vo Vilniuse)

Príspevky sú recenzované.

Obálka: doc. akad. mal. Pavol Rusko, ArtD.

Jazyková úprava: PaedDr. Oľga Drobná, PhD. (slovenský jazyk), doc. Andrey Kraev, CSc. (anglický jazyk)

Technická spolupráca: Ing. Miloslav Korba

EV 3238/09

Časopis je zaregistrovaný v medzinárodnej databáze CEEOL
(Central and Eastern European Online Library).

Cena jedného čísla: 5,- €

Katolícka univerzita v Ružomberku

VERBUM – vydavateľstvo KU, Hrabovská cesta 5512/1A, 034 01 Ružomberok

IČO: 37 801 279

ISSN 1335-9185

Contents

Preface

Ján Gera.....	9
---------------	---

Social, Economic and Legal Sciences

Three-Component Model of the Meaning of Life and Reflection of Research Findings in the Field of Life Meaningfulness

Petra Dzurmanová.....	15
-----------------------	----

Social Work as a Tool of Assistance for Seniors in a Social Services Home

Martin Kováčik	24
----------------------	----

Attitudes of Young People to the Issue of Volunteering in Slovakia

Silvia Kováčiková	38
-------------------------	----

Social Worker as a Part of Multidisciplinary Team of Experts in Psychiatry

František Radi, Katarína Bundzelová, Pavol Tománek	55
--	----

Aspirations and Career Plans of Convicted Youth

Sabina Janik	77
--------------------	----

Formation and Education

The Comparison of Pupil's Ideas about the Meadow Ecosystem in the Content Standard of the Subject Biology (ISCED 2) at Present and before the Introduction of School Reform in Slovakia

Radoslav Kvasničák.....	99
-------------------------	----

Innovative Teaching (Activities for Vocabulary, Grammar and Listening Revision)

Aurélia Plávková Tináková.....	114
--------------------------------	-----

Humanities and Arts

Authenticity, Non-Authenticity and Meaning of Life

Ivan Ondrášik, Katarína Ondrášiková 125

Sustainable Use of Ecosystems

Štefan Šrobár 136

Critiques..... 147

Inhalt

Vorwort

Ján Gera.....	9
---------------	---

Soziale, ökonomische und juristische Wissenschaften

Dreikomponentenmodell des Lebenssinns und Reflexion von Forschungsergebnissen auf dem Gebiet der Lebenssinnigkeit

Petra Dzurmanová.....	15
-----------------------	----

Sozialarbeit als Hilfsmittel für Senioren in einem Sozialheim

Martin Kováčik	24
----------------------	----

Einstellungen junger Menschen zum Thema Freiwilligenarbeit in der Slowakei

Silvia Kováčiková	38
-------------------------	----

Sozialarbeiter als Teil des multidisziplinären Expertenteams für Psychiatrie

František Radi, Katarína Bundzelová, Pavol Tománek	55
--	----

Aspirationen und Karrierepläne der verurteilten Jugend

Sabina Janik	77
--------------------	----

Bildung und Erziehung

Vergleich der Vorstellungen der Schüler über das Wiesen Ökosystem im Inhaltsstandard des Fachs Biologie (ISCED 2) zur Zeit und vor der Umsetzung der Schulreform in der Slowakei

Radoslav Kvasničák.....	99
-------------------------	----

Innovativer Unterricht (Aktivitäten zur Festigung von Wortschatz, Grammatik und Hörverständnis)

Aurélia Plávková Tináková.....	114
--------------------------------	-----

Humanwissenschaften und Kunst

Authentizität, Nichtauthentizität und Sinn des Lebens

Ivan Ondrášek, Katarína Ondrášiková..... 125

Nachhaltige Nutzung von Ökosystemen

Štefan Šrobár..... 136

Die Rezensionen..... 147

Obsah

Predhovor

Ján Gera.....	11
---------------	----

Sociálne, ekonomické a právne vedy

Trojkomponentový model zmyslu života a reflexia výskumných zistení z oblasti životnej zmyslupnosti

Petra Dzurmanová.....	15
-----------------------	----

Sociálna práca ako nástroj pomoci pre seniorov v domove sociálnych služieb

Martin Kováčik	24
----------------------	----

Postoje mladých ľudí k problematike dobrovoľníckej práce na Slovensku

Silvia Kováčiková	38
-------------------------	----

Sociálny pracovník ako súčasť multidisciplinárneho tímu odborníkov v oblasti psychiatrie

František Radi, Katarína Bundzelová, Pavol Tománek	55
--	----

Ašpirácie a profesijné plány odsúdenej mládeže

Sabina Janik	77
--------------------	----

Výchova a vzdelávanie

Porovnanie žiackych predstáv o lúčnom ekosystéme v obsahovom štandarde predmetu biológia (ISCED 2) v súčasnosti a pred zavedením školskej reformy na Slovensku

Radoslav Kvasničák.....	99
-------------------------	----

Inovatívne vyučovanie (aktivity na upevnenie slovnej zásoby, gramatiky a počúvania)

Aurélia Plávková Tináková.....	114
--------------------------------	-----

Humanitné vedy a umenie

Autenticita, neautenticita a zmysel života

Ivan Ondrášik, Katarína Ondrášiková..... 125

Dlhodobo udržateľné využívanie ekosystémov

Štefan Šrobár..... 136

Recenzie..... 147

Preface

The second issue of ‚Disputationes scientificae‘ of the year 2020 contains 9 studies in social sciences and humanities.

Petra Dzurmanová deals with the issue of life meaningfulness. Martin Kováčik focuses on the level of social work in social service homes. Silvia Kováčiková focuses on the attitudes of young people to the issue of volunteering. František Radi, Katarína Bundzelová and Pavol Tománek write about a social worker in a multidisciplinary team in the treatment process of a psychiatric patient. Sabina Janik analyses the educational ambitions and career plans of young people in prison. The level of pupils' ideas of the meadow ecosystem before the school reform is currently compared by Radoslav Kvasničák. Aurélia Plávková Tináková devotes her study to the activities aimed at strengthening vocabulary, grammar and listening.

Ivan Ondrášik and Katarína Ondrášiková analyse the relationship between the phenomena of authenticity and non-authenticity to the meaning of human life. Štefan Šrobár considers the long-term sustainable use of ecosystems.

PaedDr. Ján Gera, PhD.

Translation: doc. Andrey Kraev, CSc.

Predhovor

Druhé číslo *Disputationes scientificae* z roku 2020 obsahuje 9 štúdií z oblasti spoločenských a humanitných vied.

Petra Dzurmanová sa venuje problematike životnej zmysluplnosti. Martin Kováčik sa zameriava na úroveň sociálnej práce v domovoch sociálnych služieb. Silvia Kováčiková sa sústreďuje na postoje mladých ľudí k problematike dobrovoľníckej práce. František Radi, Katarína Bundzelová a Pavol Tománek píše o sociálnom pracovníkovi v multidisciplinárnom tíme pri liečbe psychiatrického pacienta. Sabina Janík analyzuje vzdelávacie ambície a profesijné plány mladých ľudí vo výkone trestu odňatia slobody. Úroveň žiackych predstáv o lúčnom ekosystéme pred školskou reformou a v súčasnosti porovnáva Radoslav Kvasničák. Aurélia Plávková Tináková sa venuje aktivitám na upevnenie slovnej zásoby, gramatiky a počúvania.

Ivan Ondrášik a Katarína Ondrášiková analyzujú vzťah fenoménov autenticity a neautenticity k zmyslu života človeka. Štefan Šrobár sa zamýšľa nad dlhodobou udržateľným využívaním ekosystémov.

PaedDr. Ján Gera, PhD.

Social, Economic and Legal Sciences

Soziale, ökonomische und juristische Wissenschaften

Sociálne, ekonomické a právne vedy

Three-Component Model of the Meaning of Life and Reflection of Research Findings in the Field of Life Meaningfulness

Dreikomponentenmodell des Lebenssinns und Reflexion von Forschungsergebnissen auf dem Gebiet der Lebens Sinnigkeit

Trojkomponentový model zmyslu života a reflexia výskumných zistení z oblasti životnej zmysluplnosti

Petra Dzurmanová

Abstract

This paper deals with the meaning of life meaningfulness. In the theoretical background it discusses the important theory of life meaningfulness called the Three-Component Model of the Meaning of Life. Subsequently, it deals with selected research findings in the field of life meaningfulness. The cited research studies investigated the influence of personality characteristics on life meaningfulness, they also looked at the relationship between desires and life meaningfulness among university students, the relationship between life meaningfulness and life satisfaction, the relationship between life meaningfulness and burnout, or the existential and spiritual predictor of psychopathology.

Keywords: Meaning of life. Three-component model of meaning of life. Research findings.

Úvod

Významným autorom, ktorý sa venoval duchovnej, noetickej stránke života človeka, bol V. E. Frankl (2007). To, ako pristupoval k otázke zmyslu života, vystihuje jeho nasledujúci citát (2007, s. 13) „*samotný život kladie človeku otázky. Človek sa nemá čo pýtať, oveľa viac sa život pýta jeho. On má životu odpovedať, on má život zodpovedať*“ ... „*Vôbec nezáleží na tom, čo môžeme očakávať od života my. Mnoho však závisí od toho, čo život očakáva od nás*“. Z tohto hľadiska môžeme životnú zmysluplnosť chápať ako našu „odpoveď“ životu, ako našu odpoveď na otázky, výzvy, radosti i starosti, problémy, ktoré nás v živote stretávajú. To, ako na ne reagujeme, ako konáme a myslíme, tým si utvárame našu vlastnú cestu a dávame nášmu životu zmysel.

V predkladanom príspevku sa venujeme teoretickým východiskám životnej zmyslupnosti tak, ako ju chápu vybraní autori, napr. Křivohlavý (2006), Halama a kol. (2014), ale predovšetkým sa venujeme teórii autorov Reker a Wonga, ktorí vytvorili tzv. Trojkomponentový model zmyslu života. Následne si priblížime vybrané výskumné zistenia z danej oblasti.

Životná zmyslupnosť – teoretické východiská

Definovať pojem zmysel života, resp. životná zmyslupnosť nie je vôbec jednoduché. Ako uvádza autor Tavel (2005), existuje okolo 170 definícií zmyslu života. Pre účely predkladaného príspevku vyberieme niekoľko definícií zmyslu života. Veľmi jednoducho a výstižne definoval zmysel života autor Křivohlavý (2006, s. 42) ako „celkové zameranie ľudskej existencie.“ Halama, Kettner a Lesayová (2014, s. 442) definujú zmysel života ako „dôvod pre život, základné životné ciele a nasmerovanie, príp. bazálne hodnoty, pre ktoré človek žije.“ Hartl a Hartlová (2010, s. 536) vo Veľkom psychologickom slovníku ponúkajú nasledujúcu definíciu: ide o „účel života; vnútorný, duševný zmysel určitého cieľa či zamerania v živote človeka alebo v samotnej existencii, bytí.“ Podľa Halamu (2007, s. 56) môžeme zmysel života definovať ako „osobný systém presvedčení, cieľov a hodnôt, ktorý človeku umožňuje prežívať, uvedomovať si a riadiť svoj život ako hodnotný, účelný a naplňajúci.“ Reker (2005) definuje zmysel života ako „uvedomovanie si poriadku, koherencie a účelu vlastnej existencie, úsilie a dosahovanie hodnotových cieľov a pridružený pocit naplnenia.“ Všetky spomínané definície reflektujú, že zmysel života je niečo, čo usmerňuje život človeka, naplňa ho, dáva mu hodnotu, účel a naplnenie. Prežívanie života ako zmyslupného je dôležitou ľudskou potrebou.

Trojkomponentový model zmyslu života

Zmysel života bol rozpracovaný v mnohých teóriách rôznych autorov, napr. autor Halama (2007) uvádza ako príklad autorky Dittmann-Kohli a Westerhof (2007), Shapira (1988), Popielski (1987), ale ako citovaný autor dodáva, najväčšiu odozvu zaznamenal trojkomponentový model zmyslu života podľa Reker a Wonga, ktorý si v nasledujúcom texte detailnejšie predstavíme.

Podľa Reker a Wonga (1988, In Křivohlavý, 2006) je možné každú výpoveď o zmyslupnosti a účele života charakterizovať štyrmi zložkami, dimenziami, komponentmi:

1. **zdrojom** – odkiaľ (od čoho) daný človek svoje poňatie zmyslu života odvodzuje,
2. **spôsobom prežívania zmyslupnosti života** (kognitívny, motivačný, afektívny komponent),

3. **šírkou** – rozmanitosťou, rôznorodosťou zdrojov zmysluplnosťou, pestrosťou, to znamená, tým, aký rozsiahly je súbor zdrojov, z ktorých daná osoba čerpá svoje poňatie zmysluplnosti,
4. **hĺbkou** – ako vysoko presahuje sebastredné poňatie života, to znamená, ako veľmi ho transcendentuje.

Vyššie uvedené zložky zmysluplnosti (zdroj, spôsob prežívania, šírka a hĺbka) si ďalej bližšie špecifikujeme.

1. Zdroje: K zdrojom zmyslu života môžu patriť najrôznorodejšie javy. Napr. autor Ebersole (In Halama, 2007) sa výskumnou metódou dopracoval ku kategorizácii ôsmich zdrojov zmyslu: vzťahy (rodina, partner, priatelia, ...), presvedčenie (život podľa určitých presvedčení – náboženské, politické a i.), služba (pomoc a podpora iným), získavanie (materiálnych statkov), rast (sebazdokonaľovanie, sebarealizácia, sebarozvoj), zdravie (udržanie fyzického a psychického zdravia), práca (zmysel viažuci sa k povolaniu, zamestnaniu), potešenie (hľadanie radosti, spokojnosti, potešenia). Autori Reker a Wong (1998, In Křivohlavý) vo výskumnej štúdii zistili celkom 222 údajov o rôznych **zdrojoch** zmyslu, ktoré následne kategorizovali do šiestich oblastí:

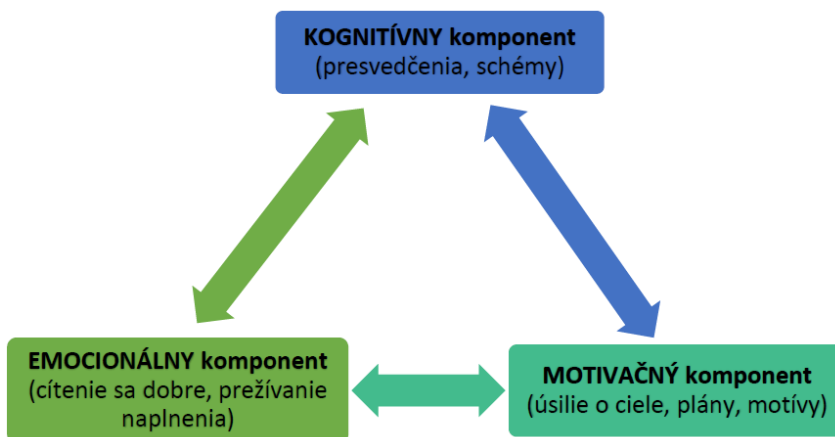
- **vzťahy medzi ľuďmi**, pričom sa jednalo najmä o vzťahy k členom rodiny, ale išlo i o vzťahy s priateľmi,
- **tvorivosť**, pričom $\frac{3}{4}$ ľudí uvádzalo niečo, čo sami realizujú, alebo obdivujú u iných,
- **osobný vývin, rast, osobné zrenie**, pričom sem patrili údaje, ktoré sa týkali zrenia osobnosti, zvyšovania miery zodpovednosti za svoj život, múdrosti a nezávislosti,
- **spirituálne a religiózne zdroje zmyslov**, ktoré obsahovali najhlbšie a najdôležitejšie zdroje zmyslu vôbec. Týkali sa samých základov existencie, bazálnych hodnôt, morálneho zrenia, najvyššej autority a celoživotnej zodpovednosti za život,
- **kategórie sociálnych a politických javov**,
- **vzťahy k prírode** – ekologická dimenzia zmysluplnosti a účelu žitia a bytia (napr. sme súčasťou celého univerza).

2. Spôsob prežívania zmysluplnosti života je daný trojkomponentovým modelom zmyslu života Reker a Wonga (1998, In Halama, Kettner, Lesayová, 2014). Podľa týchto autorov možno spôsoby prežívania zmysluplnosti života popísať pomocou troch komponentov či zložiek. Prvým z nich je **kognitívny komponent** vzťahujúci sa k životným presvedčeniam a postojom a obsahuje životnú schému, rámec, ktorý umožňuje interpretovať a udeľovať zmysel jednotlivým životným udalostiam a životu ako takému. Kognitívny komponent poskytuje konzistentné chápanie života a dáva človeku a jeho životu celistvosť a význam, tiež poskytuje existenciálne porozumenie zmyslu rôznych životných udalostí a dáva ich do usporiadaného a koherentného

rámca. Ľudia, ktorí majú vysoko rozvinutý kognitívny komponent, majú vysokú mieru zmyslu života, uvedomujú si konečný cieľ, svoje životné poslanie, koherenciu a poriadok v živote. Naopak, tí, ktorí ho majú nedostatočne rozvinutý, pociťujú chaos v živote, bezúčelnosť a existenciálnu úzkosť (Halama, 2007).

Afektívny komponent sa vzťahuje k prežívaniu spokojnosti, šťastia a naplnenia, ktoré vyplýva zo zmysluplného života (Reker a Wong, 1998, In Halama, Kettner, Lesayová, 2014). Vysoko rozvinutý afektívny komponent možno identifikovať cez rôzne pozitívne pocity týkajúce sa života, ako je napr. šťastie, spokojnosť, optimizmus a pod. Nedostatočne rozvinutý afektívny komponent sa prejavuje pocitmi depresie, nespokojnosti, nešťastia, smútku, úzkosti, pesimizmu (Halama, 2007).

Motivačný komponent sa týka úsilia a snahy o dosahovanie cieľov. Obsahuje i hodnotový systém životných cieľov, ktoré si jedinec na základe svojich hodnôt vyberá (Reker a Wong, 1998, In Halama, Kettner, Lesayová, 2014). Tiež zahŕňa investovanie času a energie do vybraných hodnôt a cieľov, ako aj stupeň záväzku a úsilia vynakladaného na dosiahnutie týchto cieľov – je možné ho považovať za akýsi behaviorálny aspekt zmyslu života, ktorý robí z problematiky životného zmyslu viac ako iba filozofickú otázku. Vysoko rozvinutý motivačný komponent je charakterizovaný prítomnosťou rôznych hodnôt a cieľov, vysokou snahou o ich naplnenie a tiež motiváciou usilovať o naplnenie cieľov napriek neúspechom a prekážkam. Nedostatočne rozvinutý motivačný komponent vedie k nedostatku životných cieľov, pocitom apatie, nudy, beznádeje týkajúcej sa možného dosiahnutia cieľov (Halama, 2007). Trojkomponentový model zmyslu života je vizualizovaný na obr. č. 1.

Obrázok 1: Trojkomponentový model zmyslu života

Zdroj: vlastné spracovanie, podľa Reker, Wong, 1988.

3. šírka: vo výpovediach respondentov sa neobjavoval len jediný zdroj zmyslu ich života, ale takýchto zdrojov bolo viacero – v priemere 6 na osobu. Môžeme sa domnievať, že jedna osoba čerpá obvykle poňatie zmysluplnosti svojho života z viacerých oblastí nielen z jednej (Křivohlavý, 2006) (len napríklad z oblasti „tvorivosť“).

4. hĺbka: zdroje zmysluplnosti je možné z hľadiska hĺbky klasifikovať do troch oblastí: a) na seba zamerané ciele, ktoré súvisia s hedonistickým potešením a komfortom, pri ktorých ide o potešenie a dosiahnutie pozitívneho emocionálneho ladenia, b) individuálne ciele, pri ktorých sú čas a energia investované k realizácii osobného potenciálu, c) sociálne zamerané ciele, ktoré zahŕňajú službu pre druhých, angažovanosť v spoločenskej či politickej sfére, pričom ciele prekonávajú individualistické zameranie a sústredia sa na vyššie ciele a zmysel (sebatranscendencia). Hĺbka je v tom, že jedinci, ktorí sa orientujú v rovine vlastných záujmov, sú na plytčine, zatiaľ čo tí, ktorí nachádzajú zmysel v službe iným, zachovávajú hodnoty, ideály a spiritualitu, sú v hĺbke zmysluplnosti (Reker, Woo, 2011).

Výsledky vybraných empirických štúdií

Cieľom veľmi zaujímavého výskumu Blatného a kol. (2010) bolo zistiť, či je možné na základe osobnostných vlastností predikovať mieru prežívanej životnej zmysluplnosti. Výskumnú vzorku tvorilo 83 osôb vo veku 41 – 44 rokov, ktorí sa v detstve (v rokoch 1961 až 1980) zúčastnili longitudinálneho výskumu psychického vývinu detí a ktorí sa na výzvu citovaných autorov rozhodli pokračovať vo výskume. Autori zistili, že na základe extroverzie v 16. rokoch je možné predikovať mieru prežívanej zmysluplnosti v strednej dospelosti (vysoká úroveň extroverzie vedie k vysokej miere prežívanej zmysluplnosti, mierne nadpriemerná úroveň extroverzie vedie k strednej úrovni prežívanej zmysluplnosti a introverzia je spojená s nízkou mierou prežívanej zmysluplnosti, resp. s existenciálnou frustráciou). Tiež bolo zistené, že mieru prežívanej zmysluplnosti je možné predikovať na základe detského temperamentu v období batolaťa. Pre osoby s vysokou mierou prežívanej zmysluplnosti v dospelosti bola v detstve typická vysoká miera disinhibovanosti a negatívnej afektivity. Okrem agresivity je hlavnou zložkou faktoru dishibovanosti aktivita – zdá sa, že pribojnosť a aktivita je základom neskoršej životnej vitality a cieľavedomosti, ktorá nachádza svoj odraz, okrem iného, i v prežívanej zmysluplnosti života. Ako uvádzajú citovaní autori, vzťah medzi detskou negatívnou afektivitou a životnou zmysluplnosťou pôsobí trochu nekonzistentne, avšak je potrebné si pripomenúť, že negatívna afektivita vysoko koreluje (súvisí) s disinhibovanosťou. Z toho je možné usúdiť, že detské negatívne emocionálne prejavy nie sú negatívnym prežívaním v zmysle neuroticizmu, ale skôr prejavom potreby autonómie a prejavu vlastnej vôle (jednoducho povedané, ide o „neposlušnosť“).

Na konci druhého roku sa navyše objavuje obdobie detského vzdoru, pričom negatívne citové prejavy môžu byť skôr prejavom tejto vývinovej fázy, než skutočnou negatívnou afektivitou. Autori to uzatvárajú konštatovaním, že sa nedomnievajú, že by osobnostné rysy samy o sebe determinovali životnú dráhu a osud človeka, na druhej strane nie je možné ani odmietnuť podiel vrodených vlastností pri formovaní sociálne-kognitívnych zložiek osobnosti. Nájdienie životného zmyslu nie je uzatvorené žiadnemu človeku, avšak môžu existovať okolnosti, ktoré cestu k zmyslupnému žitiu môžu uľahčovať alebo sťažovať (jedným z týchto faktorov sú osobnostné dispozície, ako ukazuje výskum autorov).

Cieľom výskumu Kunovej (2010) bolo identifikovať túžby u vysokoškolských študentov a zistiť ich vzťah k životnej zmyslupnosti. Výskumnú vzorku tvorilo 251 vysokoškolských študentov v priemernom veku 21,78 rokov. Priemerne dosahovali respondenti v Škále životnej zmyslupnosti hodnotu 73,88, pričom diferencovali študentov na tých s nízkou zmyslupnosťou a noodynamikou a vysokou zmyslupnosťou a noodynamikou. Životné túžby vyhodnocovali kvalitatívne obsahovou analýzou. K životným túžbam vysokoškolákov patrili napr.: ľúbiť a byť milovaný, byť šťastne vydatá, mať zdravú rodinu, nájsť pravú lásku, dosiahnuť spásu/Boha, byť v pokoji a pod. Autori zistili, že respondenti so zníženou noodynamikou sa vyznačujú značným psychickým napätím a kladením si takých požiadaviek, ktoré neraz prekračujú možnosti ich uskutočnenia. Vykazujú tiež nižšiu emocionálnu zrelosť. Na druhej strane, študenti s vysokou mierou noodynamiky sa ukázali viac odolní, menej napätí a istejší.

Čmáriková (2004) skúmala vzťah medzi životnou zmyslupnosťou a životnou spokojnosťou na výskumnej vzorke 51 vysokoškolských študentov v priemernom veku 20,56 roka. Pri kvalitatívnej analýze dotazníka zameraného na zmyslupnosť autorka vytvorila systém kategórie zdrojov zmyslu života a zmyslupných zážitkov, kategórie emócií spojených so zmyslupnými zážitkami a kategórie subjektom vnímaných zmien po zmyslupných zážitkoch. Išlo o kategórie Vzťahy, Sebavyjadrenie, Získavanie, Zdravie, Potešenie a Noeticko-existenciálne hodnoty. Ďalej vytvorila tri všeobecné kategórie: orientácia na seba, na iných a orientácia na konečné hodnoty. Orientácia na seba je charakterizovaná orientáciou na vlastné Self, pričom ako zmyslupné sa subjektu javí rozvíjanie vlastných potenciálov pre vlastný osoh, zabezpečovanie psychického a fyzického zdravia, snaha o finančné zabezpečenie a potešenie. Orientácia na iných je primárne definovaná orientáciou na okolie, ľudí, komunikáciu s nimi a nadväzovanie vzťahov, ktoré sú subjektom vnímané ako zmyslupné. Orientácia na noeticko-existenciálne hodnoty je charakterizovaná transcenciou, orientáciou na pretrvávajúce ideály, presahujúce vlastnú dočasnú existenciu. Autorka zistila, že subjektívne vnímaná spokojnosť so životom je v štatisticky významnom negatívnom vzťahu k počtu nešpecifikovaných odpovedí ($r = -0,33$, $p < 0,05$), z čoho vyplýva, že čím bol respondent menej schopný alebo ochotný špecifikovať

odpoveď na niektorú otázku týkajúcu sa zmyslu života, tým bol menej spokojný so životom. Naopak, bolo zistené, že subjektívne vnímaná spokojnosť je v signifikantne pozitívnom vzťahu so šírkou osobného zmyslu ($r = 0,28$, $p < 0,05$), čo znamená, že čím širší bol osobný zmysel v živote respondenta, tým mal tendenciu byť spokojnejší so životom.

Kohútová (2017) skúmala vzťah medzi spiritualitou (ktorá zahŕňa životnú zmyslupnosť, osobnú vieru a náboženstvo) a syndrómom vyhorenia u sociálnych pracovníkov. Zistila, že čím má jedinec vyššiu mieru spirituality a životnej zmyslupnosti, tým je menej emočne vyhorený, depersonalizovaný a podáva vyšší osobnostný výkon.

Zaujímavý výskum realizovali Halama, Ondrejka, Žiaková a Farský (2010). Výskumnú vzorku tvorila skupina vysokoškolských študentov z odboru medicína a ošetrovatel'stvo Jeseniovej lekárskej fakulty Univerzity Komenského v počte 201 v priemernom veku 25 rokov a skupina psychiatrických pacientov, ktorí boli hospitalizovaní na Psychiatrickej klinike JLF UK a MFN v Martine v počte 124 v priemernom veku 39,85 rokov. Cieľom výskumu bolo identifikovať existenciálne a spirituálne prediktory psychopatológie. Nezávislou premennou bol celkový index príznakov Symptom Checklist: GSI a nezávislými premennými boli existenciálne a spirituálne premenné. Z výsledkov vyplynulo, že v prípade bežnej populácie sa ako najlepšie prediktory ukázali: dimenzia existenciálna pohoda zo Škály spirituálnej pohody a dôvera vo výsledok Nowotnej škály nádeje boli negatívnymi prediktormi psychopatológie, to znamená, prediktormi psychického zdravia. Naopak dimenzia svedomitá starostlivosť a mystické prežívanie z Pražského dotazníka spirituality boli pozitívnymi prediktormi psychopatológie. Spolu tieto premenné vysvetľovali 32,3 % rozptylu GSI. V prípade psychiatrických pacientov prišla kroková regresná analýza k modelu, ktorý obsahoval iba jednu premennú, a to celkové skóre Škály životnej zmyslupnosti, ktorý vysvetľoval 10,7 % premennej GSI. Táto analýza potvrdila predpoklad o súvislosti medzi existenciálnymi a spirituálnymi premennými a psychickým zdravím. Ako najsilnejším pozitívnym korelátom psychického zdravia sa ukázala úroveň prežívanej životnej zmyslupnosti. Premenné, ktoré merali tieto aspekty (dimenzie a celkové skóre Škály životnej zmyslupnosti a dimenzia existenciálnej pohody Škály životnej spirituálnej pohody) najvýraznejšie, diferencovali medzi psychiatrickými pacientmi a bežnou populáciou. Tým sa potvrdil predpoklad, že životná zmyslupnosť patrí k protektívnym faktorom psychického zdravia. Samozrejme, otázkou zostáva kauzalita, teda či vysoká miera zmyslu života pozitívne ovplyvňuje psychické zdravie, alebo či psychopatológia znižuje mieru životnej zmyslupnosti.

Záver

Na základe vyššie uvedených poznatkov môžeme povedať, že hľadať, nachádzať či odkrývať zmysel života, resp. dávať zmysel rôznym situáciám v živote, je vlastný každému človeku (a výhradne človeku), pričom tento je motivovaný k hľadaniu zmyslu a vníma to ako jednu zo svojich ľudských potrieb. Podobne i Frankl videl potrebu zmyslu ako typicky ľudskú potrebu. Pýtal sa „Čo je špecificky ľudské, čo je človeku vlastné, čím sa odlišuje ľudská existencia od ostatného bytia?“ Jeho odpoveďou bolo chápanie človeka ako osoby a špecificky ľudská duchovná, noetická dimenzia, ktorú odlišil od psychickej, to znamená, že človek je trojdimenzionálny (bio-psycho-noetická dimenzia). Tieto dimenzie nie sú oddelené, nie je to teória „troch vrstiev“, ale prenikajú jedna cez druhú – v každom „bode“ ľudského bytia sa stretávajú všetky tri dimenzie (Lukasová, 2009, In Kunová, 2010). Výraz duchovný, nemusí byť nutne spätý s náboženstvom, najmä nie s určitým náboženským vyznaním (Frankl, 2005, In Kunová, 2010).

Bibliografia

- BLATNÝ, M. et al. Životní smysluplnost: osobnostní souvislosti a antecenty. In *Československá psychologie*, 2010, roč. 54, č. 3, s. 225 – 234.
- ČMÁRIKOVÁ, A. O vzťahu zmyslu života a kvality života. In *Psychologické dimenzie kvality života*. Prešov : Prešovská univerzita, 2004. ISBN 80-8068-282-8. s. 189 – 199.
- FRANKL, V. 2007. *Vôľa k zmyslu*. Bratislava : Lúč, 2007. 120 s. ISBN 978-80-7114-628-5.
- HALAMA, P. 2007. *Zmysel života z pohľadu psychológie*. Bratislava : SAP, 2007. 223 s. ISBN 978-80-8095-023-1.
- HALAMA, P., FARSKÝ, I., ŽIAKOVÁ, K., ONDREJKA, I. 2007. Význam zmyslupnosti v živote seniora. In *Zborník prednášok: VI. Slovenský geriatrický kongres. 35. Reimanove dni*. Bratislava – Prešov: Slovenská geriatrická a gerontologická spoločnosť a Fakulta zdravotníctva PU. s. 70 – 78.
- HALAMA, P., KETTNER, K., LESAYOVÁ, L. Vzťah medzi prežívaným stresom a zmyslupnosťou života u mladých a starších dospelých. Osobnostné črty ako mediátory. In *Československá psychologie*, 2014, roč. LVIII, č. 5, s. 442 – 454.
- HARTL, P., HARTLOVÁ, H. 2010. *Veľký psychologický slovník*. 4. vyd. Praha : Portál. 800 s. ISBN 978-80-7367-686-5.
- KOHÚTOVÁ, K. 2017. Teoreticko-metodologické východiská problematiky syndrómu vyhorenia v kontexte kvality života. Ružomberok : Verbum, 2017. 144 s. ISBN 978-80-561-0465-1.

- KŘIVOHLAVÝ, J. 2006. *Psychologie smysluplnosti existence – Otázky na vrcholu života*. Praha : Grada Publishing, a. s., 2006. 204 s. ISBN 80-247-1370-5.
- KUNOVÁ, J. Zmysluplnosť života u vysokoškolských študentov vo vzťahu k ich životným túžbam. In NANIŠTOVÁ, E. *Logoterapia v teórii, výskume a praxi*. Trnava : Tyrnaviensis, 2010. ISBN 978-80-8082-329-0, s. 43 – 52.
- REKER, G. T. Factor structure and invariance of personal meaning measures in cohorts of younger and older adults. In *Personality and Individual Differences*, 2005, Vol, 35, Iss. 5, p. 977 – 993.
- REKER, G. T., WOO, L. C. Personal Meaning Orientations and Psychosocial Adaptation in Older Adults. In *SAGE open*, 2011, Vol. 1., Iss. 1, p. 1 – 10.
- TAVEL, P. 2005. *Zmysel života podľa V. E. Frankla*. Bratislava : Iris, 2005. 270 s. ISBN 80-8901-881-5.

Social Work as a Tool of Assistance for Seniors in a Social Services Home

Sozialarbeit als Hilfsmittel für Senioren in einem Sozialheim

Sociálna práca ako nástroj pomoci pre seniorov v domove sociálnych služieb

Martin Kováčik

Abstract

The article deals with the definition and description of the specifics of social work with seniors. We point out the attitudes of seniors in social service homes in Slovakia to social work and social support provided to them during their old age. Social work affects the very quality of life of seniors and their integration into the active life of society.

Aging is a natural process in which the entire bio-psycho-social-spiritual spectrum of an individual's life is captured. In today's busy times it is necessary to look for a new way of life in old age. The most common are changes in the level of self-care and also increased demands for assistance to the surroundings. According to the classification of a senior into a certain age group, a special attitude towards him/her is also necessary. The attitude of the social worker towards the client – senior in the process of social work and ethically, the senior can be authoritative, manipulative, protective and cooperative. A cooperative approach is the most appropriate form. It points out the positive contribution of social work as an instrument of assistance to seniors in Slovakia.

Keywords: Senior. Social work. Adaptation. Social worker. Social care. Social support.

Úvod

„Povedz mi, ja sa nebránim samote, ani biede, čím bol môj život? Hľadaním. Hľadaním odpovede. Ibaže ústa tajomstva nie sú až také z dielne. Čím bol môj život? Trvalým úžasom z Božej dielne.“

(Milan Rúfus, 2009)

Sociálna práca predstavuje jeden z najefektívnejších nástrojov riešenia problému seniorov žijúcich v domove sociálnych služieb. Efektivitu domova sociálnych služieb ovplyvňujú viaceré faktory, ako klíma prostredia, atmosféra a schopnosť využiť potenciál sociálnej práce v prospech klienta. Sociálna práca je vednou disciplínou a profesiou, ktorej cieľom je zvyšovanie kvality života sociálnych klientov. Na osobu seniora, na jeho potreby a zmeny spojené s jeho vekom sa zameriava sociálna práca v domove sociálnych služieb. Seniori majú veľkú potrebu kvalitnej sociálnej starostlivosti, ktorá kladie dôraz na úctu a rešpekt. Na metódy sociálnej práce by mal byť odborníkom sociálny pracovník, kde k jeho hlavným kompetenciám patrí znalosť teoretických, ako aj praktických zručností. Sociálny pracovník pomáha klientovi adaptovať sa na zmenu a pri integrácii do nového prostredia. Rezidenčné zariadenie vytvára podporu a poskytuje starostlivosť, liečbu, pomoc, ochranu spoločnosti pred vylúčením a represiou. Obsahom sociálnej práce v domove sociálnych služieb sú činnosti, ktoré pomáhajú vytvoriť dôverný vzťah, pocit istoty a bezpečia, ktoré patria k základným potrebám seniorov. Kvalitnú sociálnu prácu môže poskytovať kvalifikovaný sociálny pracovník, ktorý sa zaoberá metódami naplňujúcimi spoločné ciele seniorov vo svojej podstate.

Cieľ

Vo svojom článku sme sa zamerali na úroveň sociálnej práce v domovoch sociálnych služieb na Slovensku a vyjadrenie postoja seniorov na sociálnu prácu a sociálnu oporu, ktorá im je poskytovaná, pričom samozrejme poukazujeme nielen na prínos, ale aj nedostatky v poskytovaní sociálnych služieb v zariadeniach pre seniorov na Liptove a Turci. Analýzou sme získali výsledky na nami vybranú cieľovú skupinu seniorov vo veku 65 – 80 rokov. Cieľovú skupinu tvorilo 300 respondentov v Žilinskom samosprávnom kraji.

Súbor a metodika

Prieskum sme realizovali formou dotazníkov určených pre vybranú skupinu seniorov v siedmich zariadeniach domovov sociálnych služieb v Liptovskom Mikuláši, v Likavke a v Martine, ktorými sme zisťovali postoje samotných seniorov na úroveň poskytovaných sociálnych služieb a sociálnej opory.

Dotazník bol anonymný a realizovaný v mesiacoch september – december 2019. Realizácia sa uskutočnila vo vybraných domovoch sociálnych služieb, t. j. ANIMA – centrum sociálnych služieb v Liptovskom Mikuláši, Golden Age – domov sociálnych služieb pre seniorov v Liptovskej Ondrašovej, Likava – centrum sociálnych služieb v Likavke, LADOVEN – centrum sociálnych služieb v Martine, SENIOR – zariadenie pre seniorov a Dom sociálnych služieb vo Vrútkach, Dom sv. Martina, n. o. v Martine, BENETRIX, n. o. v Martine.

Výsledky a interpretácia

Otázkam starnutia a staroby je v poslednej dobe venovaná stále väčšia pozornosť. Starnutie nie je chorobnou zmenou, ale normálnym biologickým prechodom, periódou, začínajúcou v predošlých vývojových obdobiach. Podľa Krajčíra (2010) je starnutie zákonitý biologický proces, a preto jeho prevencia nie je možná a staroba je daňou za dlhý život. Starnutie sa dotýka celej prírody, je to nezvratný biologický proces. Dĺžka života je geneticky podmienená pre každý živočíšny druh odlišná, takisto aj u človeka, kde sa predpokladá multi-faktoriálny typ dedičnosti.

Najvýraznejším bodom sociálneho starnutia pre seniora je podľa Hegyiho a kol. (2015) odchod do dôchodku, ktorý môžeme zaradiť do najrizikovejšieho obdobia človeka v starobe. Starý človek získava novú sociálnu rolu dôchodcu. Veľmi záleží na adaptačných schopnostiach seniora. Najviac odchodom do dôchodku trpia muži, pretože strácajú status živiteľa rodiny a prichádzajú veľakrát o priateľské kontakty. Sociálna adaptácia je proces adaptačný, v ktorom sa starý človek prispôsobuje meniacemu sa spoločenskému a hmotnému prostrediu, v ktorom žije.

„Človek je taký starý, ako staro myslí, konštatujú psychológovia. Staroba je predovšetkým funkciou duševného a telesného stavu, a nielen počtom rokov života.“ (Poledníková, 2011) Starý človek je zdravý vtedy, ak sa cíti dobre, ak je sebestačný, pohyblivý, má dostatok aktivít, medziľudských kontaktov a môže sa prispôbovať nárokom spoločenského života. Z toho vyplýva, že senior nemusí byť celkom zdravý, ale musí byť spokojný so svojím životom, nezameriava sa len na telesnú stránku, ale na svoj život sa pozerá ako na celok.

Pri nedostatočnej primárnej prevencii nastáva situácia odkázanosti seniora na pomoc iných ľudí najčastejšie odchodom do penziónov, domov pre dôchodcov a do zariadení pre seniorov. Život prináša situácie, keď sú seniori s odchodom do zariadenia stotožnení, ale sú i prípady, keď nedokážu opustiť domáce prostredie. Sme toho názoru, že je preto dôležité nájsť optimálne zariadenie podľa typu klienta s čo najschodnejšou adaptáciou a dôslednou prípravou na nové prostredie.

Imidž starých ľudí je daný v súčasnej spoločnosti sociálnym statusom, sociálnou rolou človeka v spoločnosti a sociálnou klímou. Je ovplyvňovaný sociálnou komunikáciou, sociálnymi kontaktmi, konfliktami aj sociálnou izoláciou starého človeka. *„Na vyšší vek poukazujú stereotypné názory vychádzajúce z domnienky, že okrem ekonomickej závislosti od štátu sú starí ľudia málo flexibilní, neproduktívni, senilní, apatickí a asexuálni. Takto sa staroba devaluje na sklerózu, ničnerobenie a stáva sa zdrojom spoločenského konfliktu. Sebestačnosť je cieľom súčasného človeka. V starobe klesá sebestačnosť, stúpa potreba cudzej pomoci, ale objem finančných prostriedkov sa zmenšuje väčšine starých ľudí. Odsúdenie sa súčasnosti je jednou z najzávažnejších nepríjemností staroby.“* (Draganová a kol., 2014)

Sak a Kolesárová (2015) konštatujú, že ukončenie pracovnej aktivity a odchod do dôchodku jedným formálnym aktom v jednom okamžiku zasiahne do neformálnych sociálnych javov a procesov. Náhle sa výrazne premení sociálne pole seniorov, všetky jeho prvky, ktoré vyplývajú z pozície profesie a pracovnej aktivity, náhle v sociálnom poli chýbajú. Tento fakt môže seniorovi priniesť úľavu, ale tiež sociálnu frustráciu, pocit izolácie, marginalizácie a pocit zbytočnosti.

Na udržiavanie alebo stabilizovanie kvality života starších ľudí je jedným z faktorov sociálna pomoc a sociálna opora. Informovanosť seniorov pre ich ďalší život je nevyhnutnosť. Hrozenková (2014) uvádza, že neoddeliteľnou súčasťou sociálnej politiky je sociálne poradenstvo pre osoby vyššieho veku, ktoré môže byť poskytované obcami, alebo prostredníctvom klubu dôchodcov. Poradenstvo spočíva v oboznamovaní ľudí s ich právami, možnosťami a podmienkami, ako aj nárokmi pri riešení kolíznej situácie. Táto poradenská činnosť sa vykonáva aj priamo v zariadeniach sociálnych služieb starajúcich sa o seniorov na viacerých úrovniach. Ide o nešťátne subjekty, obce, mestá a príslušné odbory sociálnych služieb.

„Starostlivosť v zariadeniach sociálnych služieb možno poskytovať občanovi, ktorému nemožno poskytnúť inú sociálnu službu, alebo ak poskytnutie inej sociálnej služby, dostatočne nerieši jeho hmotnú alebo sociálnu núdzu.“ (Vorobel, 2011)

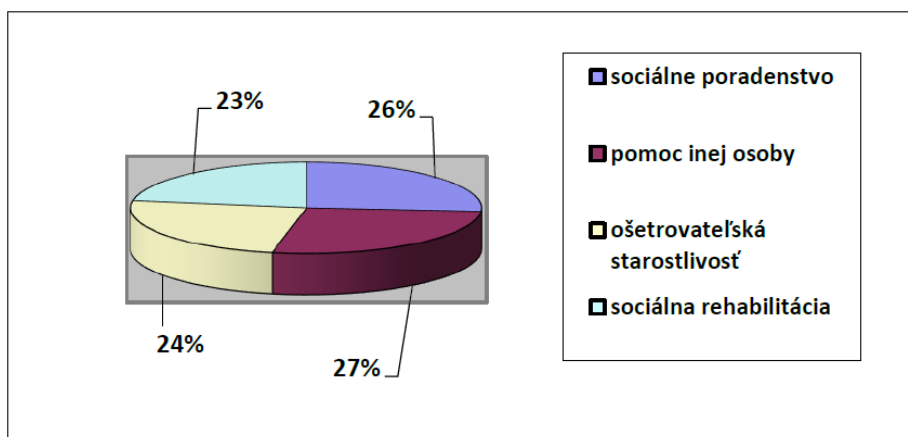
Matoušek (2010) definuje, že sociálna práca je spoločenskovedná disciplína i oblasť praktickej činnosti, ktorej cieľom je odhaľovanie, zmierňovanie, vysvetľovanie a riešenie sociálnych problémov. Sociálna práca sa opiera o rámec spoločenskej solidarity, o naplňovanie individuálneho ľudského potenciálu. Sociálni pracovníci pomáhajú jednotlivcom, rodinám, skupinám a komunitám dosiahnuť spôsobilosti k sociálnemu uplatneniu. Pomáhajú vytvárať priaznivé spoločenské podmienky. Klienti, ktorí sa už spoločensky uplatniť nemôžu, podporuje sociálna práca čo najdôstojnejší spôsob života.

„V sociálnej práci by sa mal stať základnou filozofiou aktívny záujem o človeka pri zachovaní jeho dôstojnosti, sebaúcty, možnosti spolurozhodovať o svojom osude a pri podpore a akceptácii jeho schopnosti prevziať zodpovednosť za seba i svojich blízkych. Takýto formulovaný obrat predikuje nielen nové metódy, formy a prístupy práce v sociálnej oblasti, ale predovšetkým sociálne citlivých a odborne pripravených ľudí, ktorí prinášajú tieto nové trendy a sú schopní uplatniť ich v každodennej praxi.“ (Chrusciel et al., 2018)

Hauke (2016) vo svojej štúdiu popisuje, že sociálna práca so seniormi by sa mala zameriavať na vzťah a dôveru, vytvárať pocit bezpečia a istoty, sprostredkovať kontakt s okolím tak, aby sa senior mohol slobodne rozhodovať a splnomocňovať ho aj ku kontrole vlastného života.

Otázka 1 pre respondentov:

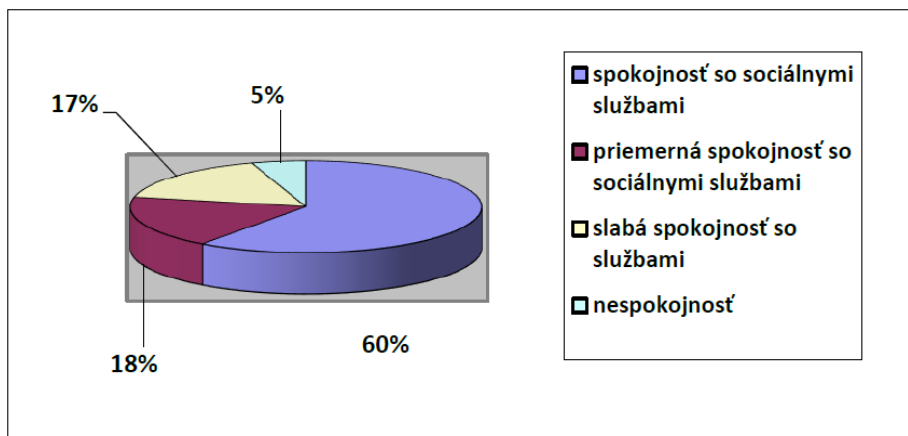
Akú sociálnu službu využívate v zariadení?

27 % opýtaných respondentov najčastejšie využíva pomoc inej osoby. Sociálne poradenstvo využíva 26 % seniorov, ošetrovateľskú starostlivosť 24 % a sociálnu rehabilitáciu 23 % opýtaných seniorov, ktorí žijú v zariadeniach sociálnych služieb.

Otázka 2 pre respondentov:

Uveďte mieru spokojnosti s danou sociálnou službou.

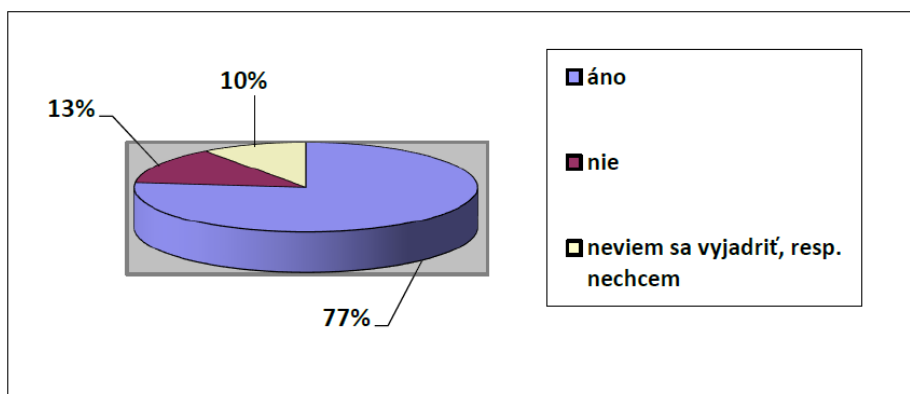

Otázka 2 súvisí s predchádzajúcou otázkou, kde respondenti definovali konkrétnu sociálnu službu, ktorú najčastejšie využívajú. Miera spokojnosti s poskytovanými sociálnymi službami je vyjadrená spokojnosťou. 60 % opýtaných seniorov vyjadrilo spokojnosť s poskytovanými sociálnymi službami v príslušnom zariadení. Pričom sa ale vyjadrili aj respondenti, ktorých spokojnosť bola len priemerná, resp. slabá, a to v percentuálnom zastúpení 17 – 18 %.

15 seniorov sa vyjadrilo, že s poskytovanými službami v príslušnom zariadení sociálnych služieb a pomoci sú veľmi nespokojní. Uvítali by zmenu, prepojenosť s ich aktuálnymi potrebami a možnosťami.

Otázka 3 pre respondentov:

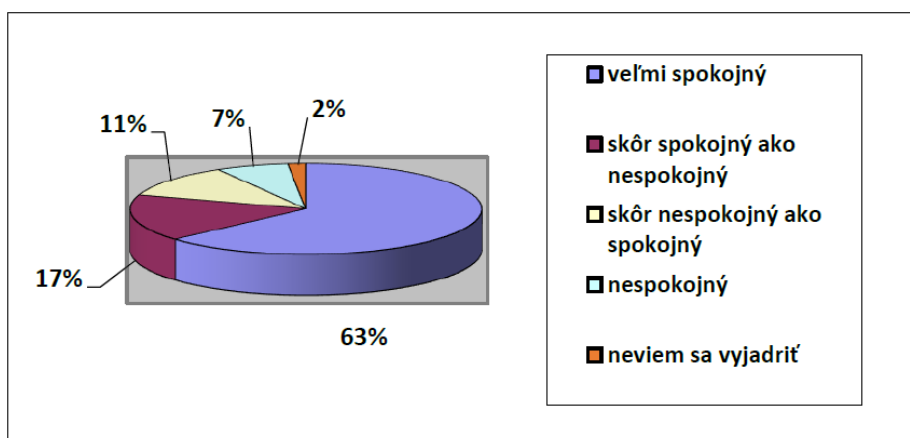
Vo vašom zariadení môžete vyjadriť svoj názor na prípadnú nespokojnosť s poskytovaním služieb?

Na prípadnú nespokojnosť s poskytovaním služieb a s možnosťou vyjadrenia svojho názoru odpovedalo áno 77 % seniorov z príslušných zariadení, t. j. domovov sociálnych služieb. Nezanedbateľná časť seniorov, t. j. 13 % sa vyjadrila, že nemôžu deklarovat' svoj názor na prípadnú nespokojnosť s poskytovaním sociálnej pomoci a služieb v ich zariadení. Pričom 10 % opýtaných respondentov k danej otázke nedalo jednoznačnú odpoveď. Je potrebné sa zamyslieť a hlbšie preskúmať úroveň poskytovania sociálnej pomoci v jednotlivých zariadeniach.

Otázka 4 pre respondentov:

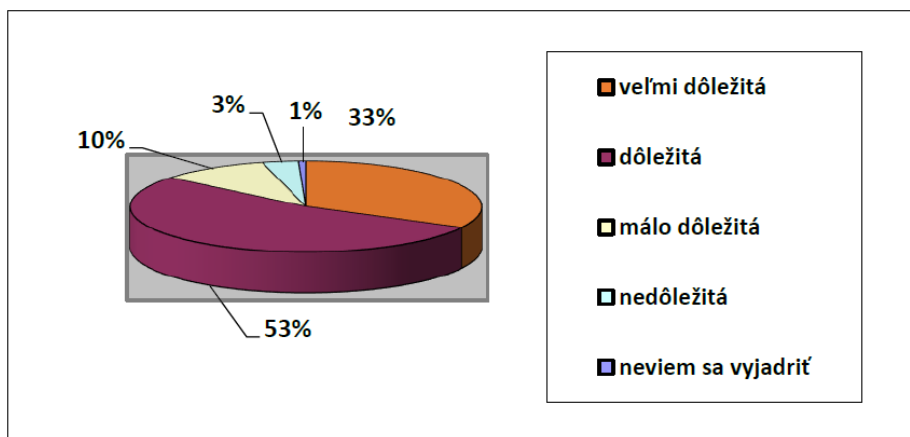
Ako ste spokojní s poskytovaním ubytovania, stravovania a záujmovou činnosťou?

Veľmi spokojných s danými službami je 63 % seniorov v zariadeniach a domovoch sociálnych služieb. Percentuálne 17 % respondentov je skôr spokojných ako nespokojných s poskytovaním ubytovania, stravovania a ponúkanej záujmovej činnosti. 11 % opýtaných je skôr nespokojných ako spokojných. Dokonca boli odpovede seniorov, ktorí sa vyjadrovali, že sú nespokojní s poskytovaním daných služieb, pričom ale 5 respondentov sa k danej otázke nevyjadrili.

Otázka 5 pre respondentov:

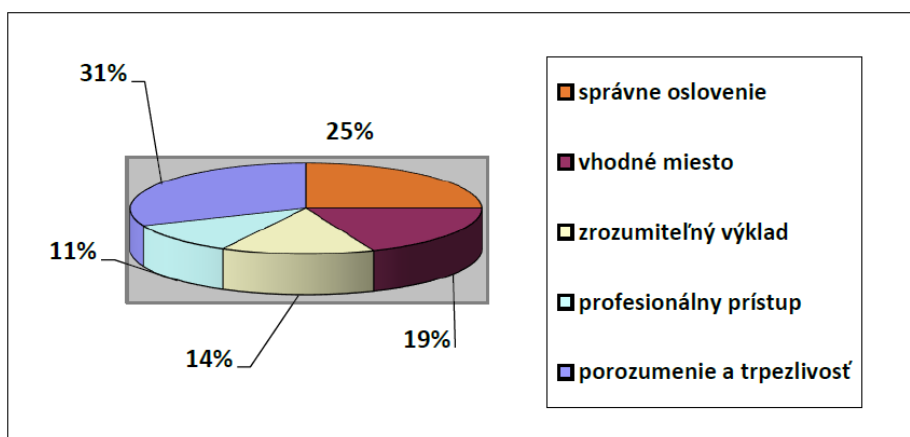
Je pre vás dôležitá komunikácia so sociálnym pracovníkom?

Z celkového počtu opýtaných respondentov sa 33 % vyjadrilo, že je pre nich komunikácia so sociálnym pracovníkom veľmi dôležitá. Viac ako polovica, t. j. 53 % seniorov v zariadeniach sociálnych služieb sa vyjadrilo, že je pre nich komunikácia so sociálnym pracovníkom dôležitá. 10 % opýtaných danej komunikácii prikladá len malú dôležitosť, pričom približne u 4 % opýtaných seniorov je daná komunikácia nedôležitá, resp. k danej otázke sa vôbec nevyjadrili.

Otázka 6 pre respondentov:

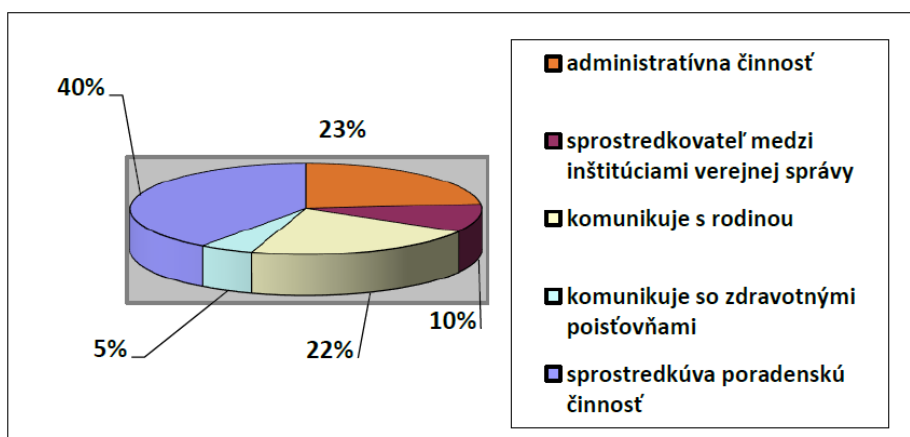
Ako sa dodržiavajú zásady pri komunikácii klienta so sociálnym pracovníkom?

Na otázku, pri dodržovaní zásad komunikácie klienta so sociálnym pracovníkom považuje 25 % opýtaných respondentov zásadu pri správnom oslovení klienta, 14 % respondentov považuje za správnu zásadu pri komunikácii zrozumiteľný výklad, 19 % respondentov uviedlo vhodné miesto pre komunikáciu a 11 % seniorov profesionálny prístup. Porozumenie a trpezlivosť ako zásadu pri komunikácii uviedlo až 31 % opýtaných respondentov.

Otázka 7 pre respondentov:

Vo vašom zariadení vykonáva sociálny pracovník činnosti pre sociálnu oblasť?

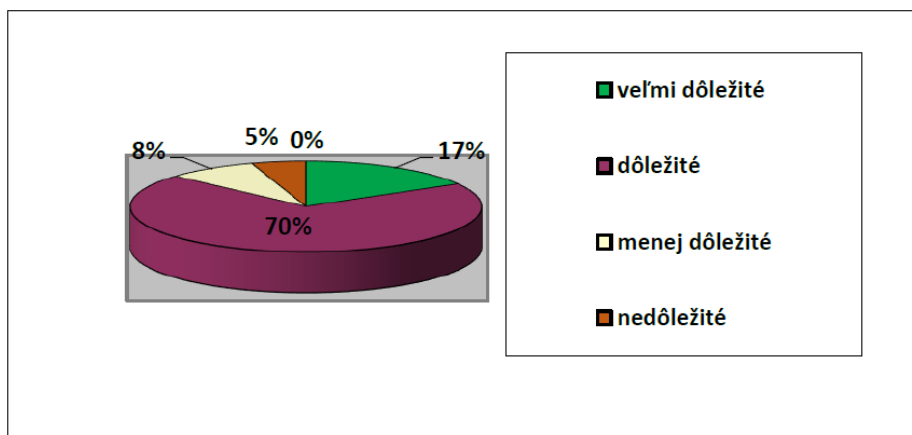

Z celkového počtu opýtaných 40 % seniorov označilo, že sociálny pracovník vykonáva sprostredkovanú poradenskú činnosť. 23 % opýtaných respondentov uviedlo, že podľa nich sociálny pracovník vo väčšine vykonáva administratívnu činnosť. 22 % uviedlo komunikáciu s rodinou a klientom, 10 % označilo odpoveď, že sociálny pracovník vykonáva prevažne sprostred-

kovateľskú činnosť medzi inštitúciami verejnej správy a samotným klientom daného zariadenia. Len 5 % označilo, že sociálny pracovník komunikuje so zdravotnými poisťovňami.

Otázka 8 pre respondentov:

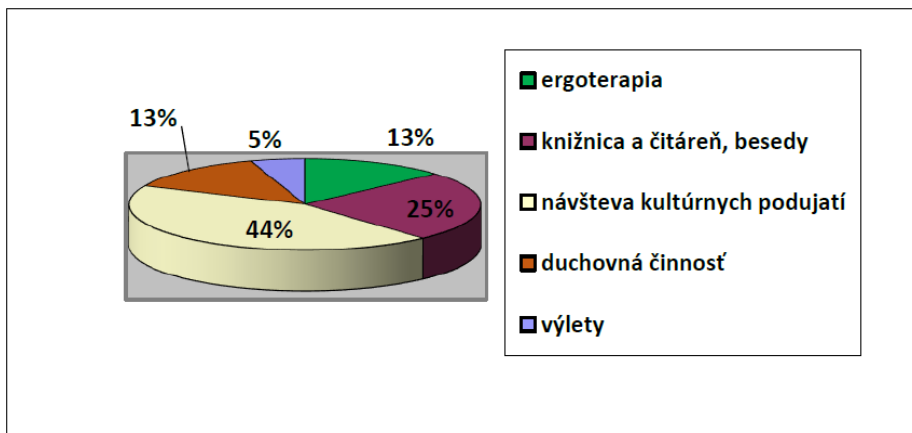
Vo vašom zariadení sú pre vás dôležité voľnočasové aktivity?

Z opýtaných respondentov 70 % označilo, že voľnočasové aktivity, ktoré ponúka príslušné zariadenia, považuje za dôležité. 17 % seniorov uviedlo, že ich považuje za veľmi dôležité. 8 % opýtaných uviedlo, že voľnočasové aktivity považuje za menej dôležité a 5 % seniorov voľnočasovým aktivitám nepridružilo žiaden význam.

Otázka 9 pre respondentov:

Akú formu záujmovej činnosti využívate najviac?

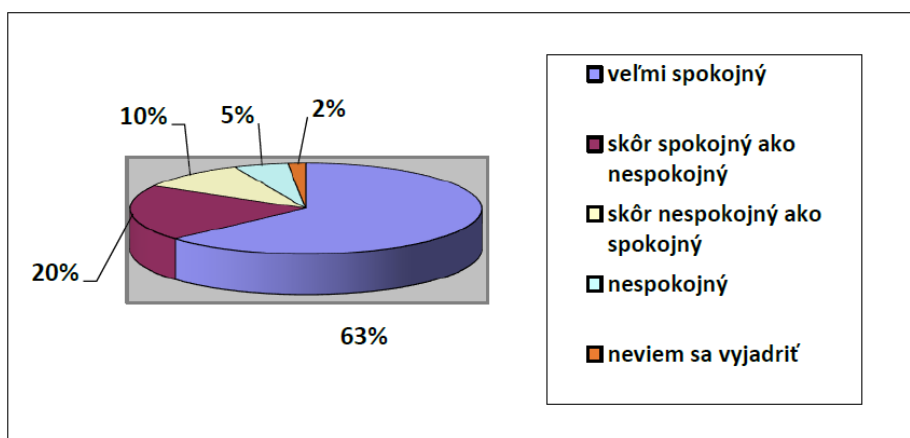

Z respondentov, ktorí sa zapojili do daného anonymného dotazníka, 44 % uviedlo, že najčastejšie preferujú návštevu kultúrnych podujatí ako určitú formu záujmovej činnosti. 25 % seniorov uviedlo, že ich najčastejšou záujmovou činnosťou je návšteva knižnice, čítarne či rôznych besied na zvolenú tému. 13 % opýtaných označilo duchovnú činnosť. Pričom len 5 % seniorov označilo realizovanie a aktívne sa zúčastnenie výletov.

S danou otázkou súvisí aj 10. otázka dotazníka, ktorá sledovala mieru spokojnosti s voľnočasovými aktivitami, ktoré ponúkajú príslušné zariadenia sociálnych služieb pre seniorov.

Otázka 10 pre respondentov:

Ste spokojní s voľnočasovými aktivitami vo vašom zariadení?

Z celkového počtu respondentov 63 % uviedlo, že sú veľmi spokojní s realizáciou voľnočasových aktivít v danom zariadení sociálnych služieb. 20 % uviedlo, že s danými aktivitami sú skôr spokojní ako nespokojní. 10 % opýtaných seniorov označilo, že s realizáciou príslušných aktivít sú skôr nespokojní ako spokojní. 5 % opýtaných vyjadrilo nespokojnosť, pričom sa ešte 5 seniorov k danej otázke vôbec nevyjadrilo.

Sociálne dôsledky starnutia sa spájajú predovšetkým so zmenou profesionálneho statusu, ukončením pracovnej kariéry. Odchodom do dôchodku sa mení režim človeka, senior sa musí preorientovať na iné činnosti, na oblasť kultúry, športu, štúdiá, vzdelávania, cestovania a realizácie svojich záľub a koníčkov. V dôsledku ukončenia pracovného pomeru dochádza k zmene jeho finančnej situácie, takýto jedinec je nezriedka nútený prehodnotiť svoje výdaje, adekvátne tomu zmeniť svoje zvyky a prehodnotiť svoj životný štandard a mnoho ďalších vecí. Nezriedka sa musí vyrovnávať so stratou blízkej osoby, partnera, priateľov či blízkych osôb, alebo aj so znížením vlastnej samostatnosti a sebaobsluhy. Základným cieľom sociálnych služieb je podpora jedinca v nepriaznivej životnej situácii a jeho začlenenie späť do zodpovedajúceho prostredia a tiež predchádzaniu jeho sociálneho vylúčenia.

Bai, Yang a Knapp (2018) vnímajú podporu dospelých deti alebo vnúčat, ako kľúčovú pri zvýšení spokojnosti seniorov so životom. Chunkai, Shan a Xinwen (2019) sa zhodujú s predchádzajúcimi autormi a uvádzajú, že získavanie podpory od deti môže viesť k vysokej spokojnosti u starých ľudí. Naopak, nedostatok starostlivosti môže viesť k zlému well-beingu starších osôb.

Diskusia

Určite, kvalita života seniorov a senioriek, ako aj úroveň ich prežívania a využívania poskytovaných možností závisí od mnohých faktorov, medzi ktorými nezastupiteľné miesto zaujíma finančné zabezpečenie, kvalita rodinných vzťahov a v neposlednom rade individuálne vlastnosti a psychicko-morálne charakteristiky každého jednotlivca. Práve tieto faktory do značnej miery ovplyvňujú úspešnosť procesu adaptácie seniorov a senioriek na ich novovzniknutý sociálny status. Zvláštnu pozornosť a starostlivosť zo strany štátnych a samosprávnych orgánov a inštitúcií si zasluhujú seniori žijúci v zariadeniach pre túto skupinu obyvateľstva. Kompenzácia straty možnosti žiť v rodinnom prostredí pre mnohých z nich predstavuje ťažko prekonateľnú prekážku a psychickú traumu, z čoho vyplýva nutnosť vypracovania špecifických prístupov a postupov v realizácii pomoci klientom takýchto zariadení, ako aj nutnosť lepšieho finančného a materiálneho zabezpečenia s cieľom zlepšenia životných podmienok seniorov a senioriek v nich umiestnených.

Problémy, ktoré respondentov vedú k dôvodom záujmu o sociálne služby, sú prevažne zdravotného a sociálneho charakteru. Ako sociálny problém vnímajú respondenti najviac vykonávanie samoobslužných činností, problémy so zabezpečením osobnej starostlivosti, problémy s mobilitou, s odkázanosťou na pomoc inej osoby a problémom s bývaním.

Chruściel et al. (2018) hovorí o menšej podpore v staršom veku, čo môže mať podľa neho súvis s rozširujúcim sa fenoménom poklesu opory v starobe. Môžeme teda povedať, že so zvyšujúcim vekom sa zhoršuje prijímaná každodenná emocionálna podpora. S nárastom veku prichádza do života seniorov množstvo zmien, ktoré ovplyvňujú oporu, ktorú dostávajú. Môže ísť o stratu životného partnera, blízkych priateľov, ale aj o iné zmeny. Winningham a Pike (2011) taktiež hovoria o sociálnych stratách, ktoré zažívajú takmer všetci seniori. Práve tieto straty narúšajú ich sociálne podporné siete a kvalitu ich života. Okrem smrti partnera, či blízkych priateľov, hovoria aj o odchode do dôchodku, neschopnosti viesť vozidlo alebo o prechode do zariadenia starostlivosti o starších ľudí. To všetko podľa nich môže negatívne ovplyvniť kvalitu siete sociálnej podpory starých ľudí. Je pochopiteľné, že najmä po smrti manžela/manželky a priateľov, dochádza k ochudobneniu emocionálnej podpory.

Chruściel et al. (2018) vo svojom výskume hovoria, že inštitucionálna starostlivosť vedie k zhoršeniu podpory seniorov, a preto prijímajú menej emocionálnej opory v porovnaní so seniormi žijúcimi doma. Indu et al. (2018) uvádzajú, že u ľudí žijúcich v domovoch dôchodcov sa objavujú pocity beznádeje, úzkosti či samovražedné myšlienky. Naše výsledky to však nepotvrdili.

V domovoch dôchodcov sa nachádza množstvo starých a opustených ľudí, ktorí už nemajú nikoho, kto by sa o nich postaral. Avšak ich veľká výhoda je, že sú tam všetci spolu, vytvárajú si priateľstva a podporujú sa navzájom. U starších ľudí dochádza prirodzene k obmedzeniu sociálnych kontaktov a práve v domove dôchodcov si môžu nájsť priateľstva, ktoré im zároveň poskytnú potrebnú emocionálnu oporu, ktorú potrebuje každý človek. Nejde len o priateľstva zo strany druhých seniorov, ale aj zo strany personálu, ktorý sa o nich každý deň stará.

Naším odporúčaním pre ďalšie výskumy realizované v oblasti sociálnej opory by bolo sa takisto zamerať na vzorku staršej populácie, keďže táto vzorka nie je pre svoj vek práve atraktívna, a preto táto oblasť nie je veľmi preskúmaná na vzorke seniorov. Uvedomujeme si, že práca so seniormi je ťažšia, ako sme si to mohli aj sami vyskúšať. Avšak myslíme si, že sa ukazuje problematika nedostatku sociálnej podpory týchto ľudí, čo by mohlo druhých viesť k tomu, aby sa nad touto problematikou zamysleli a zmenili svoj prístup a postoj k starým ľuďom.

Záver

Sociálna práca sa zaoberá predovšetkým interakciou medzi človekom a jeho sociálnym prostredím. Domnievame sa, že prevažná väčšina sociálnych potrieb seniorov v domove sociálnych služieb môže byť naplnená prostredníctvom vzájomnej interakcie seniora a sociálneho pracovníka. Dôležitá je vhodná komunikácia, ktorá je jedným zo základných pilierov dobrého vzťahu medzi klientom a sociálnym pracovníkom. Sociálny pracovník by mal ovládať svoj slovný a mimo-zmyslový spôsob vyjadrovania. Problémy, ktoré seniorov sprevádzajú, môžeme vhodnou komunikáciou riešiť alebo im predchádzať.

V režime sociálnej starostlivosti sociálny pracovník zabezpečuje sociálnu agendu, rieši sociálne problémy, zabezpečuje sociálne poradenstvo, sociálnu rehabilitáciu, vytvára rôzne programy na efektívne vyplnenie voľného času klientov. Má byť integrovanou osobnosťou, schopný sebareflexie, byť dôveryhodným, schopným empatie, zodpovedným a odborne spôsobilým pre poskytovanie sociálnej pomoci a starostlivosti na profesionálnom základe. Sociálny pracovník by mal byť súčasťou multidisciplinárneho tímu, aby tak spoločne naplňovali potreby seniorov.

Tak ako v iných pomáhajúcich profesiách aj sociálny pracovník sa vo svojej práci riadi Etickým kódexom sociálnych pracovníkov, ktorý chráni

právo na súkromie klienta a dôvernosť jeho informácií. Zakladá na hodnote ľudských práv a demokracie.

V teoretickej rovine sa máme možnosť stretnúť s rôznymi názormi týkajúcimi sa činnosťou a kompetenciami sociálneho pracovníka v sociálnej činnosti. V poslednej dobe pribúdajú nové informácie pomocou odborných diskusií, článkov, publikácií. Trvalou úlohou sociálnej práce je aktívny prístup k podpore pozitívnej pozície klienta, v jeho realizácii a sebarealizácii.

Uvedenej problematike je potrebné venovať zvýšený záujem širokej odbornej i laickej verejnosti, zo strany sociálnych pracovníkov. Je potrebné si uvedomiť, že sociálny pracovník môže byť „facilitátorom“ v poslednej etape seniora. Nezabúdajme, že sociálny pracovník má vedieť povzbudiť, pohľadiť, vziať za ruku a dotykom povedať viac ako záplavou slov. Senior žijúci v domove sociálnych služieb si vyžaduje profesionálny prístup, a preto by sa mal sociálny pracovník usilovať neustále rozvíjať potrebné kompetencie pre výkon tejto profesie. Jediným správnym meradlom efektívnosti sociálnej práce je spokojnosť a potešenie všetkých zúčastnených.

Profesionálny prístup sociálneho pracovníka vedie ku zvyšovaniu kvality práce v jednotlivých zariadeniach, ktorý sa bude v nemalej miere prejavovať aj v spokojnosti klientov.

Moderný prístup jednania so záujemcom o službu je novým prínosom v systéme skvalitnenia sociálnych služieb. Pomáha rozvíjať právo záujemcu formulovať, akú pomoc si praje, a ako má táto pomoc vyzerieť. Posilňuje to dôveru u poskytovateľa služby, umožňuje budovať dôveryhodné a bezpečné prostredie.

Považujeme za aktuálny najmä kontext prístupov sociálnej práce, ktorý nepochybne súvisí s komplexom biologických, psychických a sociálnych činiteľov podmieňujúcich a ovplyvňujúcich primeranú modifikáciu zabehnutých stereotypov a následne pozitívnu podporu možností a potrieb seniorov.

Každodenná starostlivosť o seniorov v sociálnych službách vyžaduje profesionálny prístup sociálnych a zdravotníckych pracovníkov, ktorí sú s nimi v každodennom kontakte. Skutočnosťou však zostáva, že najdôležitejší v celom zložitom systéme zostáva človek, či už ako klient, alebo ako odborný pracovník.

Bibliografia

BAI, X. – YANG, S. – KNAPP, M. 2018. *Sources and directions of social support and life satisfaction among solitary Chinese older adults in Hong Kong: the mediating role of sense of loneliness*. In *Clinical Interventions in Aging* [online]. 2018, vol. 77, no. 3 [cit. 2019-01-25]. Dostupne na internete: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5757492/> ISSN 1178-1998.

- DRAGANOVÁ, H. a kol. 2014. *Sociálna starostlivosť*. Martin: Osveta 2014. ISBN 978-80-8063-240-3.
- HAUKE, M. 2016. *Pečovateľská služba a individuálny plánovanie*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a. s. 2016. ISBN 978-80-247-3849-9.
- HEGYI, L. a kol., 2015. *Klinické a sociálne aspekty ošetrovania starých ľudí*. Trnava: SAP. 2015. ISBN 80-88908-80-9.
- HROZENSKÁ, M. – DVOŘÁČKOVÁ, D. 2013. *Sociální péče o seniory*. Praha: Grada Publishing. 2013. ISBN 978-80-247-4139-0.
- HROZENSKÁ, M. 2014. *Sociálna práca so staršími ľuďmi a jej teoretickopraktické východiská*. Martin: Osveta. 2014. ISBN 978-80-8063-282-3.
- CHRUŠCIEL, P. et al. 2018. *Differences in the perception of social support among rural area seniors – A cross-sectional survey of Polish population*. In *Environmental Research and Public Health* [online]. 2018, vol. 15, no. 6 [cit. 2019-01-24]. Dostupne na internete: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6025277/> ISSN 1660-4601.
- CHUNKAI, L. – SHAN, J. – XINWEN, Z. 2019. *Intergenerational relationship, family social support, and depression among Chinese elderly: A structural equation modeling analysis*. In *The Journal of Affective Disorders*. ISSN 0165-0327, 2019, vol. 248, no. 11, p. 73-80.
- KRAJČÍK, Š. 2010. *Geriatría pre praktického lekára*. Bratislava: Herba. 2010. ISBN 80-89171-06-0.
- MATOUŠEK, O. 2010. *Základy sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál. 2010. ISBN 978-80-262-0211-0.
- MLYNKOVA, J. 2013. *Péče o staré občany: učebnice pre obor sociální činnost*. 1. vyd. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-3872-7.
- POLEDNÍKOVÁ, L. 2011. *Geriatrické a gerontologické ošetrovatel'stvo*. Martin: Osveta. 2011. ISBN 80-8063-208-1.
- SAK, P. – KOLESÁROVÁ, K. 2015. *Sociologie stáří a seniorů*. Praha: Grada Publishing. 2015. ISBN 978-80-247-3850-5.
- VOROBEL, J. 2011. *Úvod do sociálnej politiky*. Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta Prešovskej univerzity. 2011. ISBN 80-8068-360-3.
- ŽILOVA, A. 2016. *Sociálna opora – edukačná podpora a edukačné prostredie sociálnych klientov*. In *Nová sociálna edukácia človeka IV: zborník príspevkov z medzinárodnej interdisciplinárnej vedeckej konferencie*. Prešov: Prešovská univerzita, 2016. ISBN 978-80-555-1560-1, s. 18 – 26.
- WINNINGHAM, RG. – PIKE, NL. 2011. *A cognitive intervention to enhance institutionalized older adults' social support networks and decrease loneliness*. In *Aging and Mental Health*. ISSN 1360-7863, 2011, vol. 11, no. 6, p. 716-721.

Attitudes of Young People to the Issue of Volunteering in Slovakia

Einstellungen junger Menschen zum Thema Freiwilligenarbeit in der Slowakei

Postoje mladých ľudí k problematike dobrovoľníckej práce na Slovensku

Silvia Kováčiková

Abstract

The article deals with the definition and specification of the concept of volunteer work and the personality of a volunteer. We point out the attitudes of young people to volunteering in Slovakia and the motivation that leads them to the self-sacrificing work. Volunteering as an unpaid activity that is not directly related to the professional work of the person who does it does not benefit from it.

There are various motivating factors that lead to volunteering. Volunteering is one of the ways that leads humanity to humanization, especially in the environment of material values. It is necessary to motivate young people to help without reward or recognition, to promote solidarity that is beneficial for the development and operation of today's society. We point out the motivation for volunteering among young people in Slovakia.

Keywords: Volunteer. Volunteer work. Formal and informal volunteering. Attitudes. Motivation.

Úvod

„Všetko, čo robíme, je iba kvapka v mori, ale keby sme to nerobili, tá kvapka by tam chýbala.“

(sv. Matka Tereza)

Fenómén dobrovoľníctva je vo svete prítomný už od nepamäti. Jeho korene siahajú až do kresťanskej filozofie, ktorá hovorí o pomoci blížnemu a dobročinnosti. Postupne sa rozvíja a naberá stále väčšie rozmery a význam. V súčasnosti je dôležitou súčasťou tretieho sektora. Funguje najmä v rámci rôznych občianskych združení, neziskových organizácií a cirkevných spo-

čeststiev. Pojem dobrovoľník pochádza z latinského slova voluntarius a znamená ochotný, naklonený. Označuje sa ním človek, ktorý slobodne, z vlastnej vôle sa rozhodol venovať svoj voľný čas, energiu, zručnosti, schopnosti a skúsenosti pre dobro iných ľudí, ideí a vecí, a to bez toho, aby bol za to finančne odmenený.

Dobrovoľnícka činnosť zatiaľ nemá na Slovensku dlhoročnú tradíciu. Ľudia sa do dobrovoľníckych aktivít zapájajú minimálne, často sa zamieňa s charitatívnou činnosťou. Na Slovensku sa začalo o aktivitách dobrovoľníkov hovoriť až po roku 1989. Dobrovoľnícka práca je uznávaná, vo verejnosti je vysoko hodnotená a považuje sa za seriózny zdroj k nadobudnutiu skúseností. Dobrovoľníctvo je fenoménom súčasnej sociálnej práce ako vedy. Dobrovoľnícka činnosť je formulovaná na základe potrieb spoločnosti a musí mať jasne formulované úlohy. Dobrovoľníctvo vždy tvorilo významnú súčasť života a rozvoja spoločnosti na Slovensku. Každý človek sa prikláňa k určitým hodnotám a svojím spôsobom je každý človek aj dobrovoľníkom. V dnešnej dobe mnoho mladých pôsobí ako dobrovoľník v kresťanských inštitúciách venujúcich sa mládeži na Slovensku.

Cieľ

Vo svojom článku sme sa zamerali na súčasné postavenie dobrovoľníctva v podobe kresťanských inštitúcií venujúcich sa mládeži na Slovensku a vyjadrenie postoja mladých ľudí k dobrovoľníckej práci, k samotnej motivácii pre dobrovoľníctvo. Zameriavame sa na hodnotové zmeny, ktoré nastali u dobrovoľníkov i samotný prínos dobrovoľníctva k rozvoju prosociálneho správania. Analýzou v mesiacoch október – november 2019 sme získali výsledky na nami vybranú cieľovú skupinu mladých ľudí vo veku 16 – 25 rokov. Cieľovú skupinu tvorilo 400 respondentov v Žilinskom, Košickom a Prešovskom samosprávnom kraji.

Súbor a metodika

Prieskum sme realizovali formou dotazníkov určených pre vybranú skupinu mladých ľudí Žilinského, Košického a Prešovského samosprávneho kraja, ktorými sme zisťovali postoje mladých ľudí k dobrovoľníckej práci, k samotnej motivácii pre dobrovoľníctvo s poukázaním na hodnotové zmeny a zmeny úrovne prosociálneho správania, ktoré u nich nastali. Dotazník bol anonymný a realizovaný v mesiacoch október – november 2019. Realizácia sa uskutočnila vo vybraných stredných a vysokých školách v Žilinskom, Košickom a Prešovskom samosprávnom kraji.

Výsledky a interpretácia

Kmecová (2017) popisuje dobrovoľníctvo ako základný stavebný kameň občianskej spoločnosti. Oživuje najvznešenejšie túžby ľudstva – úsilie o mier, slobodu, príležitosti, bezpečnosť a spravodlivosť pre všetkých. Dobrovoľníctvo je jedným z kľúčových rozmerov aktívneho občianstva a demokracie, ktoré uvádza do praxe hodnoty, ako sú solidarita a rovnosť príležitostí. Je záväzkom vynaloženia času a energie v prospech komunity a spoločnosti ako celku. Je vykonávané slobodne bez očakávania finančného zisku. Práve princíp bezodplatnosti je ústrednou črtou dobrovoľníctva. Dobrovoľníctvo je zároveň „*spôsob ako jednotlivci môžu uplatňovať svoje práva a povinnosti ako členovia spoločnosti, je spôsob ako sa učiť, rásť a využívať naplno svoj ľudský potenciál. Poskytuje možnosť vytvárať kontakty a vzťahy bez ohľadu na rozdiely, je možnosťou ako môžeme spolu žiť, pracovať spolu na inovatívnych riešeniach dôležitých výziev našej spoločnosti.*“ (Kmecová, 2017) Podľa Králikovej (2014) je dobrovoľník človek, ktorý ponúka organizácii svoje znalosti, schopnosti, zručnosti a skúsenosti za dohodnutých podmienok, a nie je za túto činnosť finančne odmenený formou platu. Voľnočasovým aktivitám a dobrovoľníckej práci sa venuje aj Janíková (2013), ktorá definuje dobrovoľníka ako „*občana, ktorý slobodne a nie v mene istých morálnych záväzkov či zákonných povinností buduje svoj občiansky i osobný život na základoch solidarity. Po splnení si občianskych, verejných a osobných povinností sa dobrovoľník nezištne dáva k dispozícii komunite, pričom stavia najmä na kolektívnom prístupe k riešeniu novovznikajúcich miestnych potrieb a na prvé miesto kladie pomoc chudobným, zanedbaným, slabým, stojacim na okraji spoločnosti.*“ (Janíková, 2013)

Mladí ľudia a dobrovoľníctvo na Slovensku? Je to vôbec aktuálna téma? Mladí ľudia sa rýchlo nadchnú pre dobrovoľnícku aktivitu, či už ide o jednorazovú alebo sporadickú dobrovoľnícku činnosť. Vytrvanie v dobrovoľníckej službe si ale vyžaduje vôľu, sebazaprenie, veľký kus filantropie, zodpovednosť a vytrvalosť. Mladí chcú veľakrát vyskúšať, čo prináša konkrétna dobrovoľnícka aktivita a sú nápomocní práve pre svoju aktivnosť, pribojnosť, snahu veci meniť. Ak však má táto aktivita prerásť do služby, znamená to obetovať iné obľúbené veci na „úkor“ dobrovoľníctva a pomoci iným, mladí ľudia od danej činnosti doslova „odskakujú“ a vzdávajú sa. Samozrejme, že nehmotný zisk, nadobudnuté skúsenosti a zručnosti sú na nezaplatenie.

Motivácia k dobrovoľníctvu môže byť rôzna. Niekedy dobrovoľník sleduje viac osobné záujmy, inokedy pozerá hlavne na to, ako jeho aktivita pomôže cieľovej skupine, na ktorú sa zameriava. „*Pohnútkou dobrovoľníckej práce u mladých ľudí často býva potreba kontaktov s inými ľuďmi a prekonávanie pocitov osamelosti. Pre dobrovoľníkov je veľmi dôležité nájsť si svoje miesto v skupine. Skupina svojim členom poskytuje pocit jednoty, komunity a bezpečia a ponúka im podporu. Dobrovoľnícka činnosť uspokojuje prirodzenú*

potrebu patriť do skupiny, s ktorej hodnotami a cieľmi sa dobrovoľníci môžu stotožniť.“ (Brozmanová-Gregorová, 2018)

Dobrovoľníctvo na Slovensku, vrátane dobrovoľníctva v kresťanských inštitúciách, funguje predovšetkým práve v rámci tretieho sektora. Podľa Schavela (2015) neziskový sektor prostredníctvom rôznych aktivít produkuje rozličné služby, a tým uskutočňuje plnenie úloh, ktoré súvisia s riešením prejavov trhovej nerovnováhy. Jeho cieľom nie je tvorba zisku, ale zabezpečenie potrebných úloh. Organizácie v rámci tretieho sektora majú formálnu štruktúru a neštatný charakter. Ich prioritou nie je vytváranie zisku. Rešpektujú neziskové prerozdeľovanie financií a prípadný zisk sa dostáva späť do programov spojených hlavným poslaním organizácie. Vyznačujú sa nezávislosťou a fungovaním na samosprávnom princípe, teda po registrovaní sa ich činnosť pridrižiava zriaďovacích dokumentov a majú aj vlastné kontrolné mechanizmy. Pre tieto organizácie je typický dobrovoľnícky charakter, to znamená, že spravidla u nich nájdeme istý stupeň dobrovoľníckeho zastúpenia. Spoločnosť vníma prítomnosť mimovládnych organizácií zväčša pozitívne.

Bursová a Budayová (2015) popisujú prínosy dobrovoľníckej činnosti pre mladých ľudí nasledovne v jednotlivých bodoch a funkciách:

- formulovanie a tlmočenie predstáv a požiadaviek občanov na základe aktívnej účasti mladých ľudí, pričom neziskový sektor tu hrá rolu obhajcu, ochrancu, advokáta jednotlivcov i skupín,
- uchovávanie a rozvoj rôznorodostí, plurality, so zameraním na ochranu a povzbudzovanie kultúrnej, náboženskej, etnickej, jazykovej a inej identity rozličných skupín občanov,
- politická socializácia, ktorej činiteľmi sú i mimovládne organizácie, ktoré pomáhajú občanom osvojiť si zásady demokracie a rozvíjať v nich občianske cnosti,
- ponúkajú priestor pre sociálne inovácie a experimenty, skúšanie nových sociálnych foriem a spôsobov ľudského správania sa s dôrazom na spoluprácu a porozumenie,
- rozmnožovanie spoločenského bohatstva, t. j. neziskové organizácie sú zdrojom teoretických plánov a postupov, ktoré odpovedajú na miestne potreby a problémy. Ďalej nasleduje bohatstvo praktických schopností, zručností a skúseností umožňujúce zvládnuť zložité životné situácie. Posledným je bohatstvo prosociálnych vzorov správania, ako dobročinnosť, obetavosť, zodpovednosť, solidarita.

Dobrovoľníctvo je neodmysliteľnou súčasťou Cirkvi na Slovensku. Veľké množstvo dobrovoľníkov sa zapája do jej rozličných aktivít a pomáha rôznym skupinám ľudí, počnúc deťmi, mladými až po starých, chorých, biednych. Mládež vždy bola, je a bude ohrozená mnohými negatívnymi vplyvmi. Je to obdobie v živote človeka, kedy je veľmi citlivý na všetko, čo sa mu ponúka. Utvára si svoje postoje, názory, životný štýl, ktoré určujú to, ako sa bude rozhodovať v budúcnosti. Preto je nesmierne dôležité, akými ľuďmi

sa obklopí, v akom prostredí sa bude pohybovať a čomu sa bude venovať. Cirkev so svojimi inštitúciami dáva mladému človeku možnosť zmysluplne a hodnotne využiť čas a vyhnúť sa tak sklznutiu do rôznych sociálno-patologických javov. Najznámejšie cirkevné inštitúcie, ktoré sa venujú dobrovoľníctvu a práci s mladými ľuďmi na Slovensku, sú *DOMKA – združenie saleziánskej mládeže*, *ZKSM – Združenie kresťanských spoločenstiev mládeže*, *DOMČEK – Dom Anny Kolesárovej*, *UPC – Univerzitné pastoračné centrá*.

Marošiová a Majchrák (2011) definujú cirkevnú inštitúciu *DOMKA* ako občianske združenie saleziánskej mládeže s celoslovenskou pôsobnosťou. Je jednou z najväčších detských a mládežníckych organizácií na Slovensku. Jej členská základňa prevyšuje počet 8 000 členov, prevažne vo veku 6 – 30 rokov, v 32 strediskách. Patrí do celosvetového Saleziánskeho mládežníckeho hnutia, Rady mládeže Slovenska, viacerých regionálnych rád mládeže a európskej siete saleziánskych mládežníckych organizácií *Don Bosco Youth-Net*. Cieľovou skupinou *Domky* je v prvom rade mládež, no venuje sa i deťom, rodinám, Rómom, misijnej činnosti. S mládežou pracuje podľa vzoru *Don Bosca*, zakladateľa Saleziánov a patróna mládeže.

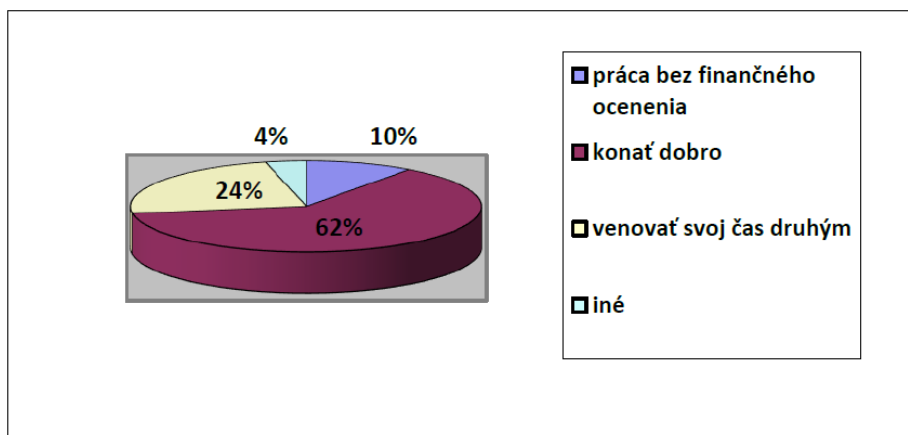
„ZKSM je občianske združenie s celoslovenskou pôsobnosťou, ktoré združuje kresťanské spoločenstvá mladých s cieľom ich podpory, formácie a spolupráce. Podporuje plnohodnotné a zmysluplné využívanie voľného času mládeže, ich zdravý osobnostný i duchovný rozvoj a utváranie takých názorov a postojov k životu, ktoré budú pozitívne ovplyvňovať spoločnosť, Cirkev aj ich samých. Súčasným heslom ZKSM je „Spoločenstvo aj v tvojom meste“, ktoré vyjadruje jeho víziu, teda aby v každom meste i obci na Slovensku boli mládežnícke spoločenstvá.“ (Gotzone, 2015)

Dom Anny Kolesárovej, familiárne nazývaný *Domček*, je centrum mladých, ktoré sídli v malej dedine na východe Slovenska *Vysoká nad Uhom*. Vznik *Domčeka* podnietil príbeh mladého dievčaťa menom *Anna Kolesárová*, ktorá sa rozhodla brániť svoje hodnoty, čo ju stálo život. Keď koncom druhej svetovej vojny prechádzal cez *Vysokú nad Uhom* front, jej obyvatelia sa ukrývali v pivniciach. Aj *Anna*, jej rodina a susedia urobili podobne. Jeden z vojakov, ktorý bol opitý, nazrel dnu a keď uvidel mladé šestnásťročné dievča, chcel ju znásilniť. Ona ho odmietla, a preto ju zastrelil.

UPC – Univerzitné pastoračné centrá boli zriadené za účelom duchovnej starostlivosti o študentov na univerzitách po celom Slovensku. Študenti prichádzajú zo svojich domovov, kde boli určitým spôsobom vychovávaní a dostali základy viery.

Otázka 1 pre respondentov:

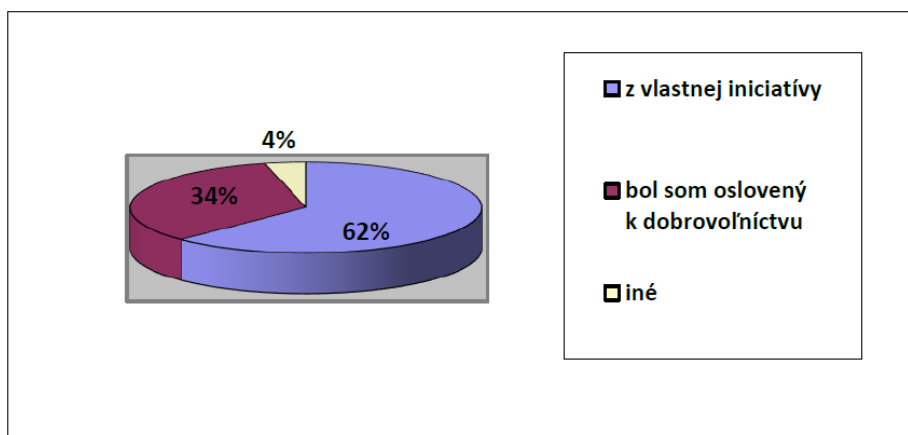
Aké asociácie vyvoláva u vás pojem dobrovoľnícka práca?

Z celkového počtu respondentov spomedzi mladých ľudí Žilinského, Košického a Prešovského samosprávneho kraja 24 % odpovedalo, že si pod pojmom dobrovoľnícka práca predstavuje venovať svoj čas tým ľuďom, ktorí pomoc potrebujú. Viac ako polovica, t. j. 62 % respondentov sa vyjadrilo, že dobrovoľnícku prácu vnímajú ako činnosť, cez ktorú môžu vykonávať dobro v spoločnosti. Len 10 % opýtaných vníma dobrovoľníctvo ako akúsi formu práce, ktorá nie je finančne ocenená.

Otázka 2 pre respondentov:

Na základe akej iniciatívy ste sa stali dobrovoľníkom?

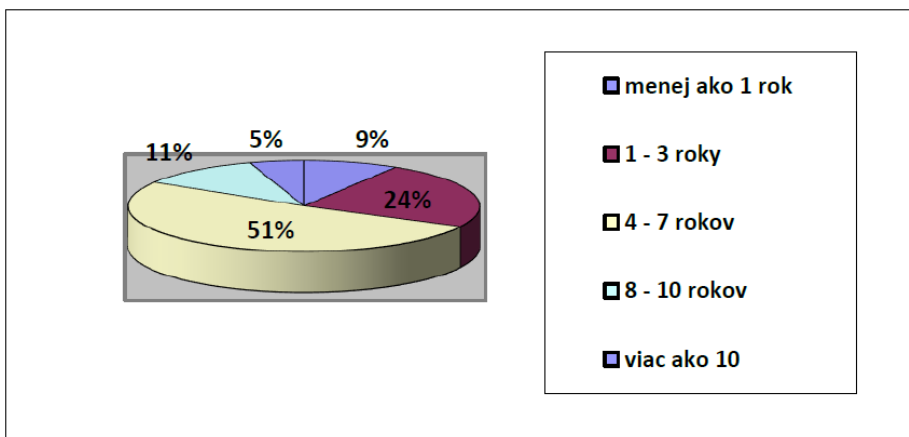

Väčšie percento mladých ľudí, t. j. 62 % sa vyjadrilo, že k dobrovoľníctvu ich pritiahla vlastná iniciatíva. Toto zistenie možno korešpondovať s názorom, že v dnešnej spoločnosti ešte predsa len existujú ľudia, ktorí chcú konať dobro pre iných z vlastnej vôle. Z celkového počtu opýtaných sa 34 %

vyjadrilo, že k dobrovoľníckej práci boli oslovení a potrebovali v určitom smere povzbudenie, a to správne smerovanie svojej nezištnej práce pre dobro ľudí. 4 % sa k danej otázke jasne nevyjadrilo.

Otázka 3 pre respondentov:

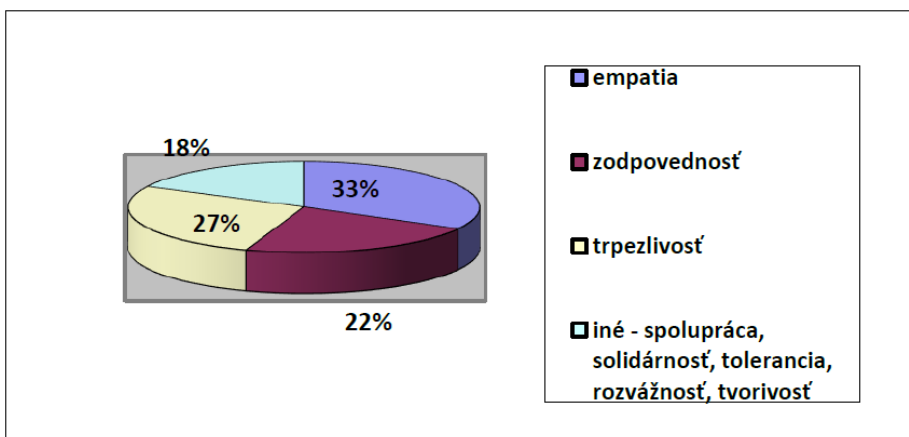
Ako dlho sa venujete dobrovoľníckej práci?

Najväčšie percento zastúpenia majú mladí ľudia, ktorí sa dobrovoľníckej práci venujú 4 – 7 rokov, v počte 51 %. Následne nasledujú respondenti, ktorí sa dobrovoľníctvu venujú 1 – 3 roky a potom 11 % respondentov, ktorí v dobrovoľníctve pracujú viac ako 8 rokov. 5 % zastúpenie má skupina mladých ľudí, ktorí sa dobrovoľníckej práci venujú viac ako 10 rokov.

Otázka 4 pre respondentov:

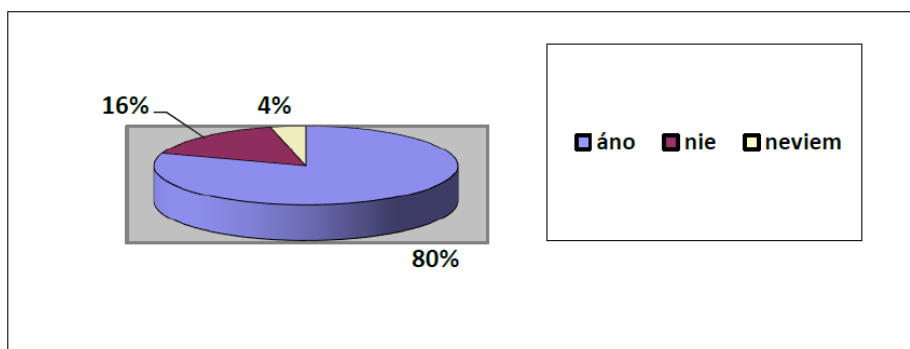
Ktoré vlastnosti sa počas obdobia dobrovoľníckej práce u vás posilnili, resp. ktoré ste nadobudli? (najmenej 1 vlastnosť najviac 4)

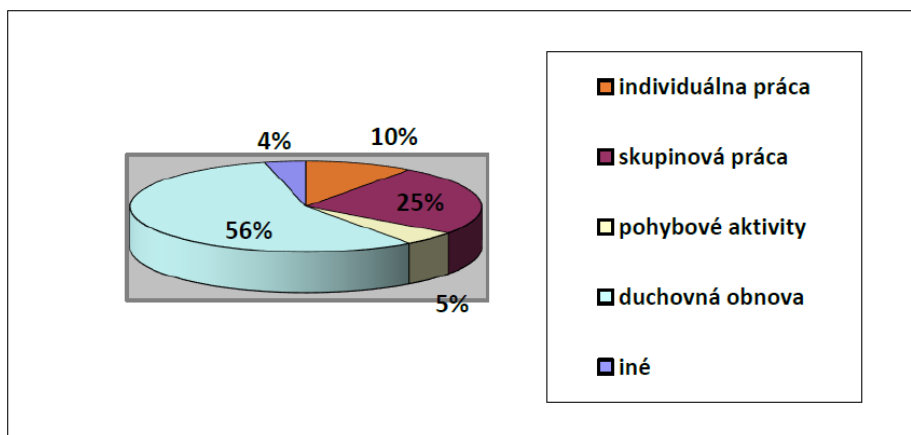

V danej otázke sme sa zameriavali na zmenu charakteru mladých ľudí, na zmenu a rozvoj ich pozitívnych vlastností. Opýtaní respondenti mohli napísať najmenej 1 a najviac 4 vlastnosti. Najviac odpovedí, percentuálne počtom 33 % bolo orientovaných na empatiu, čo, samozrejme, považujeme za veľké pozitívum v dnešnej modernej a uponáhľanej spoločnosti. Druhé miesto zaznamenala zodpovednosť počtom 22 %. Mladí ľudia sa počas dobrovoľníckych prác v cirkevných inštitúciách venujú rozvoju zodpovednosti a empatie. Každý dobrovoľník má na starosti určitú skupinu ľudí, resp. administratívne práce, ktoré vyžadujú zodpovednosť, ktorú daná organizácia potrebuje pre svoje fungovanie. Vysoké číslo zaznamenala trpezlivosť, kedy dobrovoľník sa stretáva s rôznym charakterom ľudskej osobnosti, kedy pomoc sa nevykonáva ľahko a mnohokrát sa dobrovoľník musí „vyzbrojiť“ veľkou trpezlivosťou. Trpezlivosť je v rámci dobrovoľníctva veľmi dôležitá, pretože treba rátať s tým, že výsledky práce sa nemusia dostaviť hneď. Podstatné je zostať aktívne trpezlivý a nevzdávať sa hneď pri prvej negatívnej skúsenosti. Nemalou mierou malo zastúpenie spolupráce, solidárnosti, tolerance, rozvážnosti, ale aj tvorivosti pri vykonávaní dobrovoľníckej práce.

Otázka 5 pre respondentov:

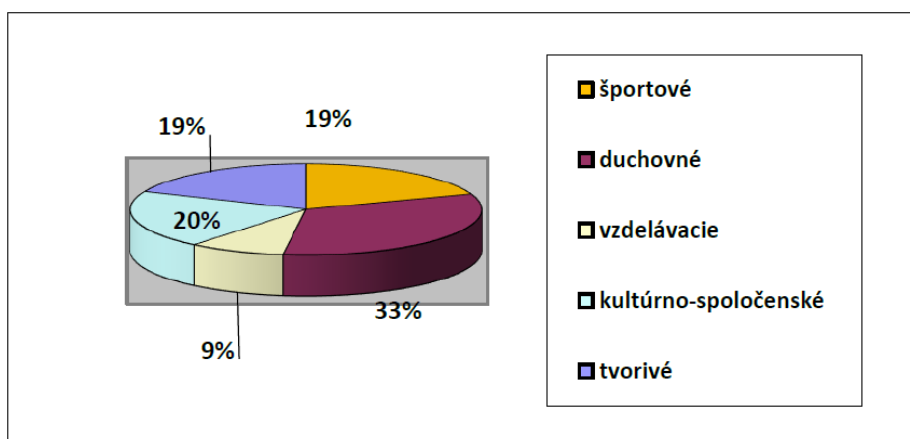
Existuje v organizácii, v ktorej sa angažujete určitá formácia, ktorá vám umožňuje získavať nové poznatky a zručnosti v oblasti dobrovoľníckej práce?

Otázka 6 pre respondentov:**Akou formou prebieha daná formácia?**

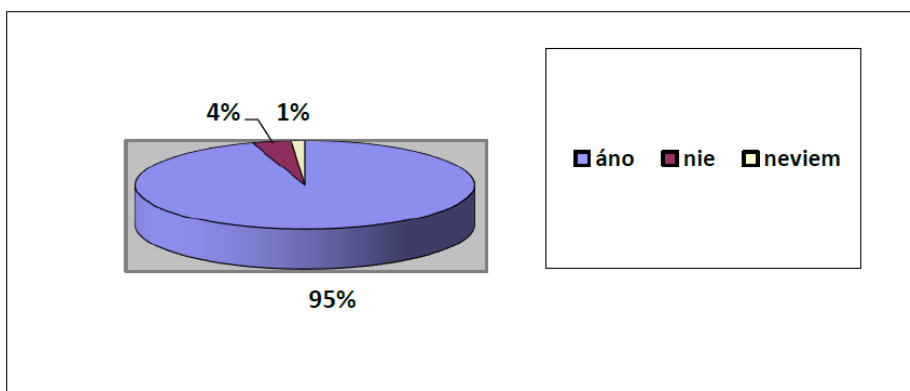
Tieto otázky sa orientovali na formáciu a samotné vzdelávanie dobrovoľníkov v jednotlivých cirkevných organizáciách. V otázke č. 5, či formácia v daných spoločenstvách sa realizuje kladne, odpovedalo 80 % mladých ľudí, pričom 16 % sme zaznamenali v negatívnych odpovediach a 4 % respondentov sa vyjadrilo odpoveďou neviem. V otázke o spôsobe formácie mohli respondenti vyznačiť jednu alebo maximálne dve odpovede. Najviac respondentov uviedlo formáciu vo forme duchovnej obnovy, t. j. 56 % mladých ľudí, čo sa spája s charakterom kresťanskej inštitúcie. Je prirodzené, že tá vkladá do svojho programu i formáciu duchovnú. O niečo menej respondentov uviedlo odpoveď skupinová práca v počte 25 % opýtaných respondentov. Tá im okrem iného pomáha získavať zručnosti potrebné pre prácu v tíme a v rámci skupiny mladých, ktorým sa venujú. Učia sa počúvať jeden druhého a posilňujú svoju sebadôveru. Taktiež bol uvádzaný rozhovor, individuálna práca a pohybové aktivity v percentuálnom zastúpení približne 10 %. Celkovo teda môžeme povedať, že kresťanské inštitúcie väčšinou zabezpečujú pre svojich dobrovoľníkov určitý druh formácie, čím predchádzajú aj nežiaducemu syndrómu vyhorenia.

Otázka 7 pre respondentov:
Aké aktivity najčastejšie vykonávate s mládežou?

Najväčšie zastúpenie mali duchovné aktivity, t. j. 35 %, ktoré sú zamerané a prispievajú nielen k duchovnému, ale aj osobnostnému rastu mládeže i dobrovoľníka. S podobnou frekvenciou sa vyskytovali odpovede kultúrno-spoločenské, športové a tvorivé aktivity. Kultúrno-spoločenské aktivity označilo 22 % opýtaných, športové 21 % a tvorivé aktivity 19 % mladých ľudí venujúcich sa dobrovoľníckej práci. Tu možno vidieť aj prepojenie s otázkou o posilnených a nadobudnutých vlastnostiach a hodnotách. Spomínané tri aktivity sú významné z hľadiska rozvíjania tímového ducha, kreativity a fyzickej či sociálnej stránky osobnosti. Najnižšie, no nie zanedbateľné percento predstavujú vzdelávacie aktivity, t. j. 9 % kladných odpovedí. Z odpovedí na túto otázku je možné vyčítať, že kresťanské inštitúcie ponúkajú široké spektrum aktivít, v ktorých sa môže nájsť ako dobrovoľník, tak aj mládež, ktorej sa venuje.

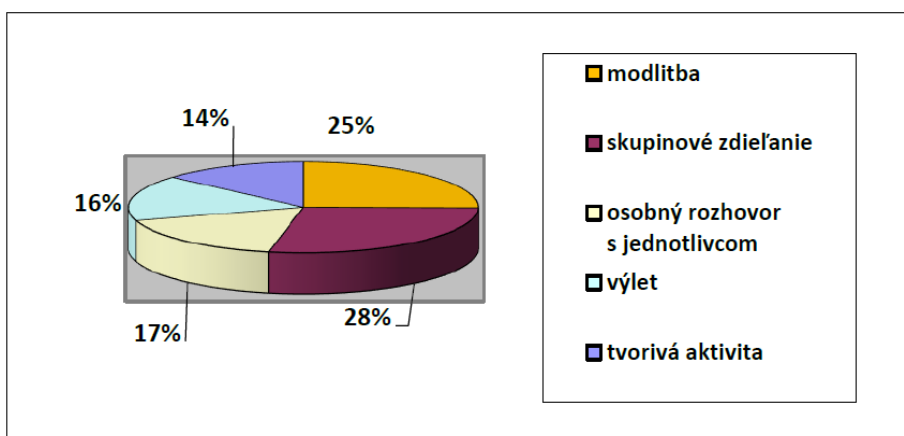
Otázka 8 pre respondentov:
Pomohlo vám dobrovoľníctvo k prosociálnemu správaniu?

Výsledok vyplývajúci z odpovedí na túto otázku 8 je jednoznačne pozitívny. Až 95 % opýtaných, teda takmer všetci respondenti uviedli, že dobrovoľníctvo im pomohlo k prosociálnemu správaniu a iba 4 % odpovedí predstavovali záporné tvrdenie. 1 % opýtaných mladých ľudí sa k danej otázke nevyjadrilo. Možno teda povedať, že dobrovoľnícka činnosť okrem mnohých iných pozitív prináša so sebou aj prosociálne správanie a zmýšľanie, ktoré je významné pre našu spoločnosť, pričom sa prejavuje rozličnými spôsobmi v rôznych oblastiach života. Potláča v človeku egoizmus a posilňuje aktívny postoj k pomoci iným.

Otázka 9 pre respondentov:

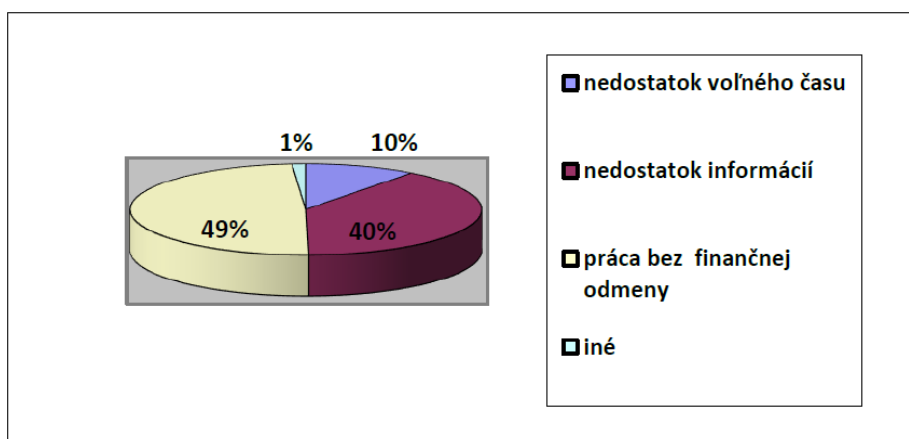
Aká forma aktivít vám najviac pomohla k prosociálnemu správaniu?

Otázka 9 priamo nadväzovala na predchádzajúcu. Najviac percent malo skupinové zdieľanie, t. j. 28 % opýtaných respondentov, ktoré sa celkovo v kresťanských inštitúciách vyskytuje veľmi často, najmä na tzv. strečkách či skupinkách. Tu je dôležité, aby dobrovoľník dokázal pozorne počúvať, starostlivo vyberať slová a vyjadriť záujem a povzbudenie. Vysoké percento dosiahla aj odpoveď modlitba, označilo ju 25 % mladých ľudí. Respondenti, ktorí označili túto odpoveď, považujú rozhovor s Bohom, ktorým je modlitba, ako výrazný prostriedok k nadobúdaniu prosociálneho správania. Dosvedčuje to i citát zo Svätého Písma: „Čokoľvek ste urobili jednému z týchto mojich najmenších bratov, mne ste urobili.“ (Mt 25, 40) O niečo menej percent predstavuje odpoveď osobný rozhovor s jednotlivcom, t. j. číslom 17 %. Pri individuálnom rozhovore sa človek dokáže viac otvoriť, dobrovoľník ho môže lepšie spoznať a pochopiť jeho situáciu, problémy alebo jeho životné obdobie, ktorým práve prechádza. Nemalé percento mala zastúpená aktivita s názvom výlet, kedy sa vytvára veľmi dobrý priestor na upevňovanie vzájomných vzťahov, kedy nové prostredie sa podieľa na vytváraní akejsi pohody i spontánnosti zúčastnených aktivistov.

Otázka 10 pre respondentov:

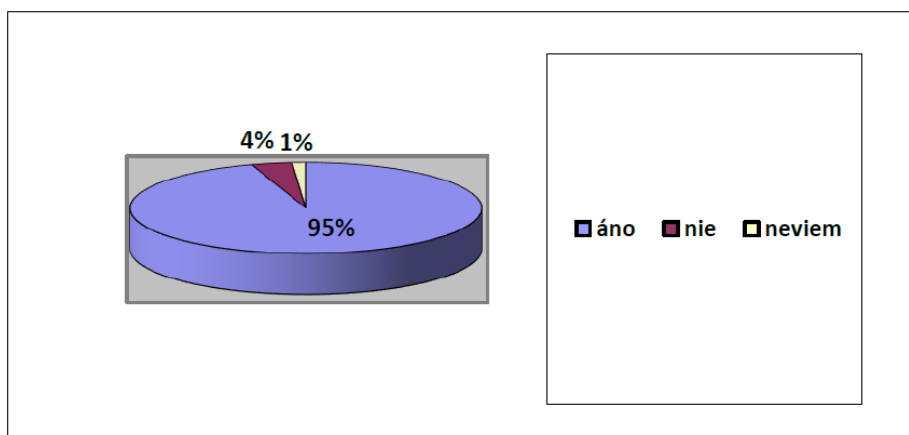
Podľa vás, aké bariéry sa vyskytujú pri realizácii dobrovoľníckych prác?

49 % opýtaných mladých ľudí uviedlo, že najčastejšími bariérami dobrovoľníckej činnosti je práca bez finančného ohodnotenia. Pričom až 40 % uviedlo, že za bariéru považujú nedostatok informácií o možnej realizácii dobrovoľníckej činnosti. Z celkového počtu opýtaných 10 % respondentov uviedlo, že za bariéru považujú nedostatok svojho voľného času nevyhnutného na realizáciu rôznych typov dobrovoľníckych činností.

Otázka 11 pre respondentov:

Cítite sa byť za dobrovoľnícku činnosť, ktorú vykonávate v organizácii, ocenený?

Z celkového počtu opýtaných mladých ľudí až 95 % odpovedalo kladne a iba v prípade 4 % respondentov bola odpoveď záporná. Dobrovoľníci za svoje aktivity síce nie sú finančne ohodnotení, ale existujú aj iné spôsoby ocenenia ich práce. Najčastejšími spôsobmi ocenenia je pozitívna spätná väzba od mládeže, s ktorou pracujú. Tá je veľmi cenná, pretože je vlastne

potvrdením, že to, čo robia, robia dobre a dáva im to pocit, že ich námaha má zmysel. V neposlednom rade sú to vlastné pozitívne pocity z vykonanej dobrovoľníckej činnosti, či pochvala. Človek je spokojný, že urobil niečo dobré pre druhých a zmysluplne využil svoj voľný čas, a to určite nie je zanedbateľný prínos. Môže to byť pochvala od vedúcich či zamestnancov organizácie, iných dobrovoľníkov, kňazov, rehoľníkov, rodičov a podobne. Všetky spomínané formy ocenenia sú pre dobrovoľníkov veľkým povzbudením a dodávajú im silu a vytrvalosť v ich činnosti.

Dobrovoľníctvo pozostáva z dvoch slov. Dalo by sa povedať, že dobrovoľníctvom si volíme dobro. Nielen dobro pre druhého, ale dobro aj pre mňa. Je to príležitosť rásť v láske. Lásku nestačí len stretnúť, treba si ju aj osvojiť a nadobúdať ju. Čím viac sa nám to darí, tým viac sa stávame človekom. Čím viac dobrovoľníkom, tým viac človekom. Dobrovoľníctvo je našou verejnosťou doteraz chápané ako niečo výnimočné. Motivácia a dobrovoľníctvo predstavuje jeden z najhlavnejších prostriedkov zvyšovania výkonu v práci. Motivácia má vždy svoju orientáciu, intenzitu a stálosť. Ak ju aplikujeme na dobrovoľnú prácu, tak jednotlivca vedie k poskytovaniu pomoci druhým ľuďom.

Diskusia

Činnosť dobrovoľníka je sama o seba náročná a zahrnie podstatný voľný čas, ktorý človeka má. Preto ak sa chce niekto stať dobrovoľníkom, musí byť presvedčený, že chce byť oddaným dobrovoľníkom a pomáhať ľuďom, ktorí to najviac potrebujú. Preto je správne motivovať takéhoto mladého človeka, ktorý by sa chcel stať dobrovoľníkom. Niektoré študijné zamerania, na základe svojich predmetov štúdia, nemajú veľké uplatnenie v dobrovoľníckej sfére, to však neznamená, že títo študenti nie sú potrební pre dobrovoľnícke aktivity, pretože každý jeden človek sa môže angažovať v dobrovoľníckych aktivitách a poskytnúť tak svoje schopnosti, zručnosti, bez ohľadu na svoj vek, pohlavie, študijné a pracovné zameranie.

Môžeme konštatovať, že dobrovoľníctvo je a pravdepodobne aj zostane dôležitou súčasťou života mnohých ľudí, organizácií i celej spoločnosti. V súčasnosti možno v praxi zaznamenať tendenciu, že dobrovoľníctvo na Slovensku sa stáva „in“, k čomu pravdepodobne prispieva najmä záujem medzinárodných obchodných spoločností o firemné dobrovoľníctvo a medializácia príkladov dobrej dobrovoľníckej praxe. Pri rozvoji dobrovoľníctva na Slovensku sa vynára množstvo výziev, na ktoré treba reagovať.

Podľa presvedčenia a názorov Kmecovej (2017) sa mnohé organizácie, primárne kresťanského charakteru snažia motivovať mladých ľudí k dobrovoľníckej práci. Bolo by veľmi prospešné, aby každá cirkevná organizácia zabezpečila pre svojich dobrovoľníkov formáciu a vzdelávanie, ktoré by boli pre všetkých dobrovoľníkov povinné. Mala by sa vytvoriť určitá základná

konceptia vedomostí a zručností, ktoré by mal každý dobrovoľník ovládať a osvojovať by si ich prostredníctvom organizáciou zvolenej formy, pričom by tvorili približne 40 % celej formácie. Zvyšných 60 % by bolo ponechaných na rozhodnutie konkrétnej organizácie na základe jej vlastnej charizmy a osobitostí. Základnú koncepciu by vytvárali zástupcovia jednotlivých cirkevných organizácií a dobrovoľník by mal formáciu a vzdelávanie, ktoré z nej vyplývajú, absolvovať v priebehu jedného školského roka. Formácia postúpená na konkrétne organizácie by sa mala realizovať priebežne a pravidelne sa obnovovať v časových intervaloch, ktoré si samy určia.

Brozmanová-Gregorová (2018) odporúčajú do formácie a vzdelávania dobrovoľníkov zapojiť vo väčšej miere zahraničných hostí, napr. dobrovoľníkov, kňazov, odborníkov v oblasti dobrovoľníctva, psychológie, sociálnej práce a pod., ktorí by slovenským dobrovoľníkom v kresťanských inštitúciách predali svoje skúsenosti, poznatky, rady. Mohli by im povedať o tom, ako funguje dobrovoľnícka činnosť v ich krajine celkovo, ale aj konkrétne v kresťanských inštitúciách, obohatiť ich o nové vedomosti, trendy v zahraničí. Dobrovoľníctvo vo svete by sa malo prepájať a dobrovoľníci pochádzajúci z rôznych krajín by od seba nemali byť izolovaní, ale mali by si medzi sebou vymieňať efektívne spôsoby práce s mládežou, aby tak čo najlepšie dokázali plniť svoju úlohu.

Podľa Janíkovej (2013) pre rozvoj dobrovoľníctva je nutné poskytovanie informácií o dobrovoľníctve s cieľom zapojiť do dobrovoľníctva a zlepšenie jeho statusu. Na druhej strane sa možno stretnúť s dopytom po dobrovoľníkoch, ale na druhej strane zo strany organizácií prichádza slabšia ponuka dobrovoľníckych príležitostí. Preto je dobré prepájať obe strany prostredníctvom dobrovoľníckych centier a pracovať na propagovaní a oceňovaní dobrovoľníctva. Vidíme potrebu hľadať nové nástroje, ako osloviť viaceré generácie a vytvárať nové programy, do ktorých by sa mohli zapájať mladšie aj staršie generácie. Dobrovoľníctvo ešte nemá na Slovensku spoločenský status, aký by mu prislúchal a aký má v západných demokraciách. U nás sa na dobrovoľníkov často pozerá ako na čudákov, ktorých motívy spoluobčania niekedy nevedia pochopiť. V rozvinutých demokraciách je dobrovoľnícka činnosť od počiatku ich existencie oporou demokratického systému a je považovaná za významný zdroj duchovných i materiálnych hodnôt, bez ktorého sa spoločnosť nezaobíde a s ktorým počíta. Dobrovoľníctvo v demokratických krajinách má svoje nezastupiteľné miesto v rozvoji občianskej spoločnosti. Slovensko, ktoré sa približuje k európskym štandardom, má okrem iného, aj v tejto oblasti čo doháňať. Jedným zo zdrojov rozvoja organizácie je aj dobrovoľnícky potenciál a organizácie verejnoprospešného charakteru sa musia naučiť s ním pracovať prostredníctvom systémových úprav vo vonkajšom i vnútornom sociálnom prostredí. Dobrovoľníctvo je totiž jedna z ciest, ktorá vedie ľudstvo k humanizácii, a to najmä v prostredí spoločnosti vyznávajúcej hmotné hodnoty.

Záver

„Nemusíme pomôcť úplne každému, no každý z nás môže pomôcť niekomu. A každý z nás môže nájsť v sebe silu odpúšťať a pochopiť, prejavíť záujem, súciti a lásku. Budme tou zmenou. Už nečakajme, ale jednoducho začnime. Dnes.“

(Marvin J. Ashton)

Dobrovoľníctvo je významnou a neoddeliteľnou súčasťou našej spoločnosti. Vyznačuje sa viacerými charakteristikami, z ktorých najvýraznejšou je dobročinnosť, vychádzajúca z potreby nezištne pomáhať. Ako povedal kedysi Milan Rúfus: *„Dobročinnosť je výnimočný stav, keď sa z ľahostajného prúdu človečiny oddelí skutočná ľudskosť, aby pomohla trpiacemu.“* Dobrovoľníkom sa totiž stáva človek s prosociálnym správaním, ktorý svoj čas a energiu venuje v prospech iných ľudí alebo v prospech celej spoločnosti, a to bez nároku na finančnú odmenu.

Dobrovoľnícka práca zasahuje všetky sféry spoločenského života a odráža sa na riešení množstva spoločenských problémov. Aby bola spoločnosť vyspelou demokraciou, musí umožniť svojim občanom a občiankam participovať na riešení celospoločenských problémov, čo sa môže uskutočňovať práve prostredníctvom dobrovoľníctva.

Motivovanie mladých ľudí k dobrovoľníctvu je kľúčovým aspektom v dnešnej spoločnosti a taktiež aj pre adekvátnu prácu dobrovoľníka v dobrovoľníckych centrách a organizáciách. Každý z mladých si kladie otázku, prečo práve on by sa mal stát dobrovoľníkom. Je to na individuálnom rozhodnutí každého z nich. Odpoveď na túto otázku je u každého jedinca rozdielna. Niektorých motivuje dobre vykonaná práca dobrovoľníka a iných zas primeraná pomoc druhým alebo len jednoduchý pocit z pomáhania ľuďom.

Práve cirkevné inštitúcie so svojimi dobrovoľníkmi vychovávajú zdravých, kreatívnych, zreých mladých ľudí s morálnymi a kresťanskými zásadami. Aktívna dobrovoľnícka činnosť v cirkevných organizáciách na Slovensku ukazuje príklad mladých dobrovoľníkov, ktorí každodenne vychádzajú zo svojej zóny komfortu, vykračujú od seba k druhým a svoje dobrovoľníctvo vnímajú ako prínosné i pre nich samých. Na samotných neziskových organizáciách spočíva veľa práce, hlavne na ich postavení k problematike dobrovoľníctva ako k zdroju morálneho a aj finančného kapitálu. Záujem organizácií sa v posledných rokoch zameriava i na zvyšovanie profesionalizácie práce s dobrovoľníkmi a dobrovoľníčkami. Viacero organizácií realizuje v oblasti koordinácie a manažovania dobrovoľníctva rôzne typy vzdelávacích a poradenských aktivít. Pri rozvoji dobrovoľníckej činnosti na Slovensku vyvstáva množstvo výziev, na ktoré treba reagovať. Sú to najmä snaha zapojiť viac ľudí do dobrovoľníctva a zlepšiť jeho status, zapojiť mladšiu a staršiu generáciu, napomáhať rozvoju infraštruktúry dobrovoľníctva. Všetky kresťanské inštitúcie by mali zabezpečiť pre svojich dobrovoľníkov

povinnú formáciu a vzdelávanie, ktoré sú zárukou dobrovoľníckej kvality a pomáhajú predchádzať syndrómom vyhorenia. Počas vychovávania a vzdelávania dobrovoľníkov by mali cirkevné organizácie vo veľkej miere aplikovať aktivity, ktoré by prepájali jednotlivé sféry dobrovoľníctva.

Bibliografia

- ARTIMOVÁ, Z. 2009. *Prečo sa stať dobrovoľníkom?* In Katolícke noviny. 2009, roč. 122, č. 50, s. 4.
- BALÍK, J. 2009. *Na cestě s mladými. O službě církve mladým lidem.* Praha: Paulínky, 2009. ISBN 80-86025-764.
- BATSON, D. CH. 2012. *The altruism question: toward a social psychological answer.* London: Routledge 2012. 5 – 6 s., ISBN 0-8058-0245-2.
- BEBLAVÝ, M. 2013. *Sociálna politika.* Bratislava: ADIN, s. r. o., 2013. ISBN 978 -80-89244-47-8.
- BENEDIKT XVI. *Caritas in Veritate : Encyklika pápeža Benedikta XVI. o integrálnom ľudskom rozvoji v láske a v pravde.* Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2009. ISBN 978–80–7162-786-9.
- BROZMANOVÁ-GREGOROVÁ, A. 2018. *Analýza dobrovoľníctva na Slovensku.* Banská Bystrica. 2018. ISBN 978-80-8083-844-7.
- BURSOVÁ, J., BUDAYOVÁ, Z. 2015. *Dobrovoľníctvo.* Košice: VIENALA, 2015. ISBN 978-80-8126-054-4.
- BÚTORA, M., FIALOVÁ, Z. 2009. *Neziskový sektor a dobrovoľníctvo na Slovensku.* Bratislava: SPACE, 2009. ISBN 80-09674-80-094-2.
- FORGÁČ, M. 2017. *Psychologicko-antropologické súvislosti dobrovoľníckej služby v súčasnej praxi.* In KMECOVÁ, J. a kol. *Teória a výskum dobrovoľníckej činnosti v súčasnej praxi.* Warszawa: Humanum, 2017. ISBN 978-83-932603-8-6.
- JANÍKOVÁ, K. 2007. *Nová forma voľnočasových a mimoškolských aktivít – peer dobrovoľníctvo.* In *Mládež a spoločnosť*, 2/2007, Bratislava: ÚIPŠ. ISBN 1335-1109.
- JEŽEK, J. 2007 *Gabriel ve škole. Projekt na podporu dobrovolnictví mladých lidí.* Praha: AGNES, 2007. ISBN 80-902633-8-0.
- KMECOVÁ, J. 2015. *Dobrovoľník a rodina s chorým človekom.* In HUMANUM – Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne (International Social and Humanities Studies). Warszawa: Instytut Studiów Międzynarodowych i Edukacji Humanum, 2015, č. 16 (1). ISSN 1898-8431.
- KMECOVÁ, J. 2015. *Teória a výskum dobrovoľníckej činnosti v súčasnej praxi.* Warszawa: Instytut Studiów Międzynarodowych i Edukacji Humanum, 2015. ISBN 978-83-932603-86.
- KRÁLIKOVÁ, N. 2014. *Ja nie som dobrovoľník! Ja to robím iba tak...* Bratislava: Iuventa, 2014. ISBN 80-8072-054-1.

- MAJCHRÁK, J., MAROŠIOVÁ, Z. 2011. *Keď ľahostajnosť nie je odpoveď – Príbeh občianskeho združovania na Slovensku po páde komunizmu*. Bratislava: IVO, 2011. ISBN 80-88935-73-3.
- MARČEK, E. 2010. *Dobrovoľníctvo a právna úprava*. Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti, 2010. ISBN 978-80-969271-6-6.
- MYDLÍKOVÁ, E. 2007. Dobrovoľníctvo a slovenská súčasnosť. In *Dobrovoľníctvo v meste Banská Bystrica: zborník z odborného seminára z 18. 10. 2007*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. 2007. ISBN 80-8055-750-0.
- MYDLÍKOVÁ, E. 2013. *Sociálna práca v neziskovom sektore*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2013. ISBN 978-80-223-2745-9.
- SCHAVEL, M. a kol. 2015. *Sociálna prevencia*. Liptovský Ján: Prohu, 2015. ISBN 978-80-89535-06-4.
- URBANÍKOVÁ, I. 2002. et al. *Dimenzie dobrovoľníka: cesta k sebe a k iným*. Bratislava: eRko, 2002. ISBN 80-88710-16-2.

Social Worker as a Part of Multidisciplinary Team of Experts in Psychiatry

Sozialarbeiter als Teil des multidisziplinären Expertenteams für Psychiatrie

Sociálny pracovník ako súčasť multidisciplinárneho tímu odborníkov v oblasti psychiatrie

František Radi, Katarína Bundzelová, Pavol Tománek

Abstract

The paper points to one of the scientific areas of medicine, psychiatry. The number of people with mental illnesses and disorders in the modernized, modernized, power and money chasing world is constantly increasing. However, it is similar in third world countries, where states are not able to provide only primary medical and nursing care. The aim of the article is to present the position of psychiatry in the past to the present. Furthermore, the multi-temporal collaboration of all professionals involved in the treatment process is important for the successful treatment of psychiatric patients. There is also a relatively wide space for a social worker, who is a certain aid distributor, working closely with the medical team as well as other health care professionals (nurse, psychologist, physiotherapist), family members, social workers, courts, social curators, the CPSR. It applies methods, forms and techniques of work with clients. Such a social worker must be fully funded, besides education he also needs to have personal qualifications, be fully knowledgeable, trained, proficient. It can also work within non-governmental organizations dedicated to prevention, forms of assistance in the treatment or dissemination of enlightenment. These particular aspects have been given due consideration.

Keywords: Psychiatry. Multidisciplinary team. Social worker.
Nongovernmental organizations. Prevention. Awareness.

Úvod

Sociálna práca ako vedný odbor sa u nás začal rozvíjať v 90. rokoch minulého storočia. Existoval už predtým, ale nemal jasnú koncepciu, štruktúru, pojmový a kategoriálny aparát, objekt a predmet skúmania, výskumy, legislatívne ukotvenie ako v zahraničí. Nakoľko tam fungovala ako samostatná vedná

disciplína, ktorá postupom času presiahla prah vlastných hraníc a začala sa kreovať do podoby, kedy riešenie problémov si vyžadovalo multidisciplinárny prístup z rôznych oblastí profesie. Ako príklad môžeme uviesť psychiatrického pacienta, na liečbe ktorého sa podieľa v prvom rade *psychiater* – zisťuje a lieči duševné ochorenia, napr. schizofréniu medikamentóznou liečbou; ďalej *psychológ* – vypočuje klienta, snaží sa pochopiť jeho potreby a spoločne s ním hľadá cestu zo začarovaného kruhu, v ktorom sa klient ocitol. *Psychoterapeut* – je zväčša psychológ alebo psychiater, ktorý sa zaoberá štúdiom a liečbou psychických porúch, ako aj iných duševných problémov, pričom využíva rôzne psychologické metódy. Psychoterapeut okrem vysokoškolského štúdia musí absolvovať dlhodobý psychoterapeutický výcvik vo vybranom psychoterapeutickom smere a zároveň aj postgraduálne vzdelávanie z klinickej psychológie – psychológia a psychodiagnostika duševných porúch. *Klinický psychológ* – okrem klasických psychodiagnostických postupov (pozorovanie, rozhovor), využíva tiež špeciálne psychodiagnostické metódy ako diagnostika zameraná na jednotlivca, pár, rodinu alebo inú sociálnu skupinu. Realizuje rôzne formy individuálnej, rodinnej alebo skupinovej psychoterapie, socioterapie, rehabilitácie duševných funkcií, reedukáciu, poradenstvo zamerané na oblasť duševného zdravia a zdravý vývin osobnosti. *Ošetrovatel'* – ten pomáha s osobnými úkonmi pacienta zväčša na lôžkovom oddelení. Eventuálne do procesu liečby môže zasiahnuť aj *obvodný lekár*, ktorý môže poskytnúť napr. výsledky z preventívneho vyšetrenia či od iných špecialistov. Ďalej to môže byť napríklad *neuroológ*, ktorý má za úlohu zistiť, resp. vyvrátiť iné ochorenie, ako je duševná choroba, napríklad vykonáva správnosť zrakového, čuchového, sluchového nervu, poruchy hybnosti, poruchy funkcií zmyslových a vnútorných orgánov a pod. Neuroológia súvisí napríklad s očným, krčným a detským lekárstvom, s traumatológiou a chirurgiou, sexuológiou a pod. To sú samostatné lekárske disciplíny, ktoré sa tak vzájomne prepájajú. A v neposlednom rade je tu priestor pre *sociálneho pracovníka*, ktorý mapuje osobnú, rodinnú, školskú, pracovnú anamnézu, vystavuje PN-ky počas práceneschopnosti klienta, pomáha pri vybavovaní rôznych žiadostí, ako napríklad o invalidný dôchodok, o peňažný príspevok, o sociálnu službu. Títo všetci vyššie menovaní odborníci tak tvoria multidisciplinárny tím odborníkov, ktorý v súčasnosti aj u nás na Slovensku pomerne dobre funguje, napriek tomu sú tu určité úskalia. Pokračovať by sme napríklad mohli aj políciou, súdnictvom, ktoré vstupuje do procesu, ak sa duševne chorý pacient dopustí nejakého priestupku či spácha trestný čin. Spirituálna starostlivosť môže pri liečbe pacienta zohrať tiež významnú úlohu, ak si ju pacient vyžaduje. Podrobnejšie sa budeme sociálnej práci a multidisciplinárneho tímu venovať v ďalších častiach príspevku.

Súčasná moderná psychiatria

Psychiatri sú lekári špecializujúci sa na oblasť psychiatrie a majú oprávnenie pristupovať k liečbe duševných porúch s využitím biomedickej perspektívy. Okrem toho môžu absolvovať odborný výcvik v psychoterapii, ako napríklad v psychoanalýze či kognitívno-behaviorálnej terapii. Čo ich však odlišuje od ostatných profesií založených na práci s duševne chorými, je ich lekárske vzdelanie, prístup k lekárske laboratóriám a možnosť predpisovať lieky.

Ako všetky medicínske oblasti, aj psychiatria si vyžaduje neustály intenzívny výskum ohľadom svojich porúch, ich príčin, klasifikácií a liečebných postupov, vonkajších faktorov, ľudský mozog musí spracovávať a organizovať aj jedincove priania, túžby, obavy, predstavy či pocity. Neľahkou úlohou psychiatrie je pokúsiť sa systematicky porozumieť všetkým týmto faktorom tak, aby bolo možné ich skúmať jednak klinicky, jednak psychologicky. Výskum na poli psychiatrie je už vo svojej podstate nevyhnutne interdisciplinárny. Vo všeobecnosti možno povedať, že v sebe spája sociálne, biologické a psychologické aspekty, v snahe dospieť k zisteniu, ako sa rôzne faktory s nimi spojené podieľajú na vzniku psychiatrických ochorení. Jestvuje množstvo výskumných inštitúcií a publikácií, ktoré sa venujú práve takémuto interdisciplinárnemu skúmaniu psychických porúch v kontexte psychiatrie. Pod dohľadom kontrolných výborov zaoberajúcich sa etickými aspektmi prebiehajú v psychiatrii výskumy ohľadom rôznych oblastí, ako sú **prístrojové zobrazovacie metódy**, **genetika** či **psychofarmakológia**, ktoré pomáhajú zvyšovať diagnostickú presnosť, objavovať nové liečebné postupy a klasifikovať prípadné novoobjavené poruchy.

Prístrojové zobrazovacie metódy

Duševné poruchy sa stále stanovujú na základe klinického vyšetrenia súčasného stavu a anamnézy. Hlavný význam zobrazovacích metód tak spočíva v diferenciálnej diagnostike nepsychiatrických porúch prejavujúcich sa poruchou prežívanie alebo správania. Medzi zobrazovacie metódy patria: tomografia (CT); magnetická rezonancia (MRI); elektroencefalogram (EEG); spektroskopia (MRS); jednofotonová emisná tomografia (SPECT), pozitronová emisná tomografia (PET); funkčná magnetická rezonancia (fMRI). (Kopeček In Novak, 2009)

Genetika

Dedičnosť duševných porúch je možné pozorovať v stabilnejších spoločnostiach s obmedzenou migráciou (dnes vidieť, v mestách je prílišná dynamika populácie). Previazanosť dedičných faktorov a vplyvov okolia ukazuje na nemožnosť štúdia genetických faktorov od štúdia vplyvov okolia – duševné poruchy nie sú vždy len čisto genetické, ale vznikajú za pôsobenia

exogénneho činiteľa. Genealógia je hlavná metóda štúdia dedičnosti – rodokmeňov, priniesla cenné empirické dáta, ale zatiaľ nevyriešila spôsoby prenosu niektorých chorôb. Hlavný problém je s vymedzením porúch – či ide o potiaže homogénne alebo heterogénne. Budú to skôr choroby s podobným klinickým obrazom, ale s rôznou etiológiou. Základom nozologickej kategorizácie psychických porúch je stále ešte fenomenologický popis. (Genetická koncepcie v psychiatrii, 2018)

Psychofarmaká

Zavedenie psychofarmák do klinickej praxe v 50. rokoch 20. storočia znamenalo prielom v liečbe psychických porúch aj celkovom prístupe k nim. Mnohí pacienti neboli viac odkázaní na roky trvajúce internácie v rôznych ústavoch, veľkej časti z nich bola umožnená celkom nová terapia – ambulantná liečba. Dá sa povedať, že psychofarmaká mnohým ľuďom zachránili, alebo umožnili kvalitnejší život, a napriek nákladnosti najmä nových preparátov prispievajú k rozsiahlym, aj ekonomickým výhodám (dobře preliečený pacient je často samostatný, nevyžaduje dlhodobé hospitalizácie, ktoré sú mimoriadne nákladné, časť pacientov je schopná produktívneho pracovného života, čo navracia spoločnosti značnú časť nákladov na farmakoterapiu). Nasadzovanie psychofarmák, najmä pacientom bez ich súhlasu, je niekedy terčom kontroverzie a je negované predovšetkým zástancami tzv. antipsychiatrie.

Psychofarmaká podľa Hynieho (1995) delíme do 8 skupín:

1. **Neuroleptiká** (antipsychotiká) – sú látky používané predovšetkým v liečbe psychóz (schizofrénia, schizoafektívne poruchy, schiziformné poruchy, psychózy s organickým podkladom), ťažších afektívnych porúch (mánie, bipolárne poruchy, ťažké depresie).
2. **Antidepresíva** – sú látky používané predovšetkým v liečbe depresívnych porúch a depresívnych fáz bipolárnych porúch, niektoré aj v liečbe rôznych neurotických porúch. Delia sa na tzv. generácie (antidepresíva 1. – 4. generácie) a podľa mechanizmov účinku.
3. **Tymoprofylaktiká** (tymostabilizátory, fázoprofylaktiká, stabilizátory nálady) – sú látky používané predovšetkým v liečbe mánií, bipolárnych porúch a prevencií recidívy afektívnych porúch.
4. **Anxiolytiká** – sú látky používané na tlmenie úzkosti, psychického napätia, nepokoja (agitovanosti), niekedy aj na podporu spánku. Základnou skupinou sú tzv. benzodiazepíny, ktoré patria medzi najviac predpisované psychofarmaká vôbec. Benzodiazepíny sú návykové (pri dlhodobom užívaní spôsobujú závislosť).
5. **Psychostimulanciá** – sú látky kvantitatívne zvyšujúce duševné funkcie a bdelosť. Používajú sa najmä v liečbe porúch pozornosti a psychomotorickej aktivity v detstve a adolescencii (ADHD), jednak v liečbe narkolepsie. Väčšina z nich je návyková (pôsobia euforizujúco).

6. **Hypnotiká** – sú látky navodzujúce v terapeutických dávkach stav viac alebo menej podobný fyziologickému spánku. Niekedy sa na navodenie spánku podávajú aj sedatívne antidepresíva či nízko dávkované neuroleptiká. 1. generáciu hypnotík tvorili barbituráty (už sa nepoužívajú), 2. generáciu benzodiazepíny a 3. generáciu spomínané hypnotiká.
7. **Nootropiká a kognitíva** – sú látky zvyšujúce kvalitatívne duševné funkcie, ako sú kognícia a pamäť. Patria sem jednak látky, ovplyvňujúce pozitívne metabolizmus a prekrvenie tkanív CNS (nootropiká), a tiež látky zlepšujúce cholinergné transmisie v CNS (kognitíva).
8. **Psychodysleptiká** (halucinogény, delirogény) – sú látky navodzujúce psychopatologické symptómy u zdravých subjektov (halucinácie, delírium). Majú význam predovšetkým ako experimentálne pomôcky a prírodné drogy.

Diagnostické príručky

V súčasnosti sa pri diagnostike duševných porúch a patologických stavov používajú 3 hlavné **diagnostické manuály**. U nás na Slovensku je to **10. revízia Medzinárodnej klasifikácie chorôb** známa pod označením **MKCH-10**, ktorú vydáva Svetová zdravotnícka organizácia (WHO). Vstúpila do platnosti 1. januára 1993, na Slovensku o rok neskôr. Pod písmenom F v nej nájdeme kapitolu týkajúcu sa duševných porúch a porúch správania využívanú na celom svete. V Amerike je to od jari 2013 **5. revízia Diagnostického a štatistického manuálu duševných porúch** (označovaná ako **DSM-V**), vydávaným spoločnosťou American Psychiatric Association. Pribudlo do nej 14 nových psychiatrických diagnóz, ako napríklad porucha sociálnej komunikácie, výbuchy zlosti pri poruche regulácie nálady, kompulzívne hromadenie vecí, syndróm z odňatia kofeínu (tiež z kanabisu), záchvatovité prejedanie sa, porucha správania počas REM spánku, syndróm nepokojných nôh atď. Očakáva sa, že budú včlenené aj do novej pripravovanej MKCH-11. A 3. medzinárodným systémom je **Čínska klasifikácia duševných porúch** vydávaná Čínskou psychiatrickou spoločnosťou (u nás najmenej známa). (Medzinárodná klasifikácia chorôb, 2019)

Bližšie k MKCH-10:

Posledná aktualizácia bola v roku 2016, na Slovensku má označenie MKCH-10-SK-2016. Ďalšia pripravovaná verzia má vstúpiť do platnosti 1. januára 2020. Duševné poruchy a poruchy správania majú v MKCH-10 označenie F00-F99. Každý druh duševnej poruchy sa delí na podkategórie, napríklad **schizofrénia, schizotypové poruchy a poruchy s bludmi** patria do podkategórie F20-F29, kde sa ďalej členia podľa typu schizofrénie na: F20 schizofrénia, F20.0 paranoidná schizofrénia, F20.1 hebefrénna schizofrénia, F20.2 katatonická schizofrénia, F20.3 nediferencovaná schizofrénia atď. Ďalej

napríklad **afektívne poruchy** sú včlenené do podkategórie F30-F39. Sem zaradujeme: F30 mánická epizóda, F30.0 hypománia, F30.1 mánia bez psychotických príznakov, F30.2 mánia s psychotickými príznakmi ... (Medzinárodná klasifikácia chorôb, 2019)

Špecializovaná psychiatrická starostlivosť

V mnohých vyspelých krajinách nastal od polovice 20. storočia trend v smere hromadného redukovania počtu lôžok na psychiatrických oddeleniach a rastúceho významu komunitnej starostlivosti. Mnohé iné krajiny, medzi ktoré sa hlási aj Slovenská republika, stále bojujú s problémom nízkych štandardov vybavenia zdravotníckych psychiatrických zariadení v dôsledku nedostatku financií.

Špecializovaná psychiatrická starostlivosť sa poskytuje v rámci **ambulantných a ústavných zdravotníckych zariadení**. Sieť týchto zariadení je diferencovaná tak, aby zabezpečila kvalitnú a dostupnú zdravotnú starostlivosť v rozsahu vyplývajúcom zo zdravotného stavu populácie, epidemiologickej situácie a príslušného stupňa preventívnej ochrany. Východiskom na formovanie siete psychiatrických pracovísk sú tzv. regióny štandardnej psychiatrickej starostlivosti, ktoré sa vytvárajú pre geografickú oblasť so 100-tisíc až 150-tisíc obyvateľmi. Na zabezpečenie poskytovania psychiatrickej starostlivosti na kvalitatívne dobrej odbornej úrovni je potrebný rozvoj odborných pracovísk, odborné vzdelávanie a príprava špecializovaných pracovníkov v odbore, ako aj rozvíjanie vedeckej a výskumnej činnosti so zavádzaním vedeckých poznatkov do klinickej praxe.

Zdravotná starostlivosť v špecializačnom odbore psychiatria sa poskytuje na pracoviskách (ústavnej, ambulantnej a komunitnej starostlivosti) (Konceptia psychiatrie, 2006):

Ústavná starostlivosť zahŕňa prijatie a pobyt pacienta na lôžkovom oddelení nemocnice alebo iného zdravotníckeho zariadenia. Na Slovensku sa môže poskytovať v rámci:

- **psychiatrických oddelení, kliniky nemocníc** (napríklad v Bratislave je to **Univerzitná nemocnica v Bratislave**, pod ktorú spadajú: Psychiatrická klinika LF UK a UNB – Nemocnica Staré Mesto; Psychiatrická klinika SZU a UNB – Nemocnica Ružinov; Psychiatrické oddelenie – Nemocnica sv. Cyrila a Metoda). Sú určené pre dospelých pacientov. Pre deti a mládež je na Slovensku len 1 vysokošpecializované pracovisko Klinika detskej psychiatrie v Národnom ústave detských chorôb v Bratislave na Kramároch;
- samotných **psychiatrických nemocníc či kliník** (Psychiatrická nemocnica Philippa Pinelová v Pezinku, Psychiatrická nemocnica Veľké Zálužie, Psychiatrická nemocnica Hronovce, Psychiatrická nemocnica Prof. Matulaya v Kremnici, Psychiatrická nemocnica Michalovce a iné);

Dané zariadenia poskytujú odbornú zdravotnú starostlivosť a sociálnu pomoc pre pacientov s duševnými poruchami a správaním, ľudom s látkovými a nelátkovými závislosťami (látkové – alkohol, legálne a nelegálne drogy; nelátkové – gambling, internetová závislosť, mobil-mánia, workoholizmus a iné).

- **psychiatrických liečební, protialkoholických liečební** (Odborný liečebný ústav psychiatrický, n. o. Predná Hora, Psychiatrická liečebňa Samuela Bluma v Plešivci, Detská psychiatrická liečebňa, n. o. Hraň – určená pre deti a mládež);
- **psychiatrické JIS, psychiatrické doliečovacie oddelenia;**
- **psychiatrických oddelení pre ochrannú liečbu** (Pezinok, Veľké Zálužie, Hronovce a iné);
- **zariadení sociálnych služieb so zvýšenou psychiatrickou starostlivosťou;**
- **zariadení pre ťažko sociálne postihnutých drogovzo závislých a postprocesuálnych pacientov** (pacientov s osobnostným, kognitívnym a inak psychicky adaptačným defektom, ktorý je následkom prekonanej psychickej poruchy).

Psychiatrické oddelenia v nemocničných zariadeniach sa v základnom ponímaní delia na **oddelenia pre dospelých, oddelenia pre deti a dorast, oddelenia gerontopsychiatrické, doliečovacie, rehabilitačné a oddelenia pre liečbu drogových závislostí**. Psychiatrické liečebne slúžia predovšetkým dlhodobu chronickým pacientom a poskytujú dlhodobú hospitalizáciu (3 až 6 mesiacov), v nevyhnutnom prípade až dlhodobú detenciu. (Koncepcia zdravotnej starostlivosti, 2006)

Do ústavnej starostlivosti môžu byť osoby prijaté dobrovoľne i dobrovoľne, v závislosti na okolnostiach. **Oddelenia** ústavných zariadení môžu byť **uzavreté** (v prípade rizika agresie alebo ohrozenia vlastného bezpečia) alebo **otvorené, mužské, ženské alebo zmiešané** (koedukované). Pacienti v ústavnej starostlivosti sú posudzovaní ohľadom spôsobilosti a stupňa rizika, sú pod neustálym lekárskej dohľadom, zvyčajne užívajú medikáciu a dohliada na nich interdisciplinárny tím pracovníkov, ktorý bežne zahŕňa lekárov, psychiatrické zdravotné sestry, klinických psychológov, psychoterapeutov, ďalších terapeutov a sociálnych pracovníkov. Osoby vyhodnotené ako obzvlášť rizikové v zmysle spôsobovania ujmy sebe či druhým môžu byť pod neustálym dozorom, možno na nich dokonca uplatniť fyzické obmedzenia. Vychádzky, samostatné či v sprievode inej osoby, sú povolené tiež na základe posudku o stave pacienta.

Ambulantná starostlivosť zahŕňa pravidelné krátkodobé návštevy psychiatra v rámci jeho ordinácie. Návšteva môže zahŕňať rozhovor s pacientom ohľadom zmien jeho stavu od predchádzajúceho vyšetrenia, psychoterapeutické sedenie, či vyhodnotenie výsledkov medikácie a prípadné zväzanie jej odstavenia či zmeny. Počet návštev za určitý čas môže byť rôzny a prirodzene

závisí na type, závažnosti a stabilite stavu, ktorým osoba trpí, ako aj na rozhodnutí samotného klienta či poskytovateľa ambulantnej starostlivosti. Väčšina psychiatrických pacientov podstupuje ambulantnú liečbu, menšia časť ústavnú. Neraz sa však stáva, že po zhodnotení jeho stavu, je prospešnejšia práve ústavná liečba. Býva tomu najmä ak psychofarmaká nezaberajú, prípadne je pacient voči nim rezistentný, respektíve sa zhorší jeho zdravotný stav. V terapeutickom prístupe sa však lekári-psychiatri v súčasnej dobe značne spoliehajú na *farmakoterapiu*, čo odráža akcentovaný medicínsky aspekt tejto disciplíny i prevahu biologickej perspektívy v psychiatrii, pričom **psychoterapeutické postupy** ustupujú do úzadia, prípadne sú ponechávané v rukách ďalších odborníkov, predovšetkým psychológov.

Do špecializovanej ambulantnej starostlivosti zaraďujeme aj zariadenia komunitnej starostlivosti, ktoré u nás na Slovensku zabezpečujú **agentúry domácej ošetrovateľskej starostlivosti, zariadenia komunitnej psychiatrie (komunitné centrá duševného zdravia, centrá včasnej intervencie, asertívne komunitné tímy), iné pracoviská** (v pôsobnosti iných rezortov – chránené dielne, podporované bývanie, podporované pracovné miesta) s odbornou garanciou psychiatra. Zaraďujeme sem tiež **psychiatrické stacionáre**, ktoré sú medzistupňom po prepustení z ústavnej liečby do ambulantnej. V súčasnosti máme na Slovensku 21 denných psychiatrických stacionárov, z nich 1 sanatórium pre deti v Bratislave a 1 stacionár doliečovacieho typu v Rimavskej Sobote a psychoterapeutický stacionár v Trenčíne. V nich sa pacientom počas dňa poskytuje komplexná psychiatrická liečba s dôrazom na psychoterapiu a psychiatrickú rehabilitáciu. Cieľom tejto starostlivosti je predovšetkým sprostredkovanie čo najúspešnejšej pracovnej či sociálnej reintegrácie duševne chorých do spoločnosti. Vzhľadom k tomu, že duševných porúch pribúda, je týchto stacionárov primálo. Podobne je tomu tak aj v rámci zariadení ústavného typu a ambulancií. Celkovo máme u nás približne 750 psychiatrických lekárov. V zdravotníckych zariadeniach pripadá na 1 lekára viac ako 15 postelí. To, že je to značný nedostatok, ukazujú aj čísla. Napríklad v roku 2016 išlo o viac ako 43 516 hospitalizácií a v 389 psychiatrických ambulanciách bol počet návštev pacientov 1 788 554, v roku 2017 bol počet hospitalizácií 43 009 a návštev v 375 psychiatrických ambulanciách bol 1 743 209. (Psychiatrická starostlivosť v SR 2017, 2018) Klesol počet psychiatrických ambulancií o 14.

Ministerstvo zdravotníctva upozorňuje, že zaťaženosť psychiatrických ambulancií spôsobuje aj ich nerovnomerné rozmiestnenie. Sieť špecializovanej ambulantnej starostlivosti treba navýšiť, dôležité je tiež, roz distribuovať ju rovnomernejšie. Ministerstvo ako jedno z východísk vidí, že na liečbu ľahších duševných porúch by sa mohli spolupodieľať aj všeobecní lekári a psychológovia, predpokladá rezort. Psychiatri v ambulanciách by tak mohli byť menej zaťažení. Problémom je tiež to, že ľudia nemajú peniaze na súkromných lekárov.

Odbor psychiatria okrem využívania vlastných špecifických vedeckých poznatkov a skúsenosti úzko spolupracuje s mnohými špecializačnými odbormi – neurológia, klinická psychológia, vnútorné lekárstvo a iné. Využíva poznatky

aj iných prírodných a humanitných vied. Medzi pracovníkov v špecializačnom odbore psychiatria patria:

- a) **lekári** – psychiatri, detskí psychiatri, neuropsychiatri (môže byť aj spolupráca s obvodným lekárom),
- b) **sestry, diplomované sestry, sestry so špecializáciou** v špecializačnom odbore ošetrovateľská starostlivosť v psychiatrii,
- c) **iní zdravotnícki pracovníci** – fyzioterapeut, psychológ so špecializáciou v špecializačnom odbore klinická psychológia, liečebný pedagóg, klinický sociálny pracovník,
- d) **d'alší zdravotnícki pracovníci** – ošetrovateľ, sanitár,
- e) **dobrovoľní pracovníci v zdravotníctve** – zväčša dobrovoľníci, študenti počas výkonu študentskej praxe,
- f) **kňazi** – nepatria síce priamo do psychiatrického tímu odborníkov, ale vo vzťahu k psychicky chorým osobám majú svoje opodstatnené miesto. Sú to práve oni, ako aj rehoľné sestry a ostatní duchovní, ktoré dávajú nádej k vyliečeniu. Pre veriacich klientov je viera neraz zmyslom ich života, útočisko, kde sa môžu utiekať, keď im nie je dobre. Aj preto je v Pezinku, Veľkom Záluží zriadená kaplnka, kde sa slúžia bohoslužby spojené s eucharistiou, ktoré klienti využívajú.

Odbor psychiatrie organizačne riadi a metodicky vedie Ministerstvo zdravotníctva Slovenskej republiky (MZ SR) v spolupráci s hlavným odborníkom MZ SR pre psychiatriu. Hlavný odborník spolupracuje s **Psychiatrickou spoločnosťou Slovenskej lekárskej spoločnosti (PS SLS)**, so **Slovenskou psychoterapeutickou spoločnosťou (SPS)**, **Slovenskou lekárskou komorou**, **Slovenskou komorou sestier a pôrodných asistentiek**, **Slovenskou komorou iných zdravotníckych pracovníkov, asistentov, laborantov a technikov** a s ďalšími zainteresovanými inštitúciami a odborníkmi z praxe. Ďalšie vzdelávanie je nevyhnutnosťou. Uskutočňuje sa v akreditovaných špecializačných študijných programoch a v certifikačných študijných programoch. (Koncepcia psychiatrie, 2006)

Predstavitelia odboru psychiatrie sa aktívne podieľajú na mnohých medzinárodných aktivitách a projektoch, pozývajú sa zahraniční špičkoví odborníci, čím sa urýchľuje implementácia najnovších poznatkov z oblasti psychiatrie do bežnej praxe. Úzko sa zapájajú do medzinárodnej spolupráce prostredníctvom odborných spoločností: PS SLS, SPS a podobne, ktoré sú členmi medzinárodných organizácií (World Psychiatric Association – WPA). Prostredníctvom svojich zástupcov v UEMS (Section of Psychiatry) sa aktívne podieľa na vytváraní spoločných východísk a princípov ďalšieho rozvoja psychiatrie v krajinách EÚ. (Koncepcia psychiatrie, 2006)

Prvý Národný program duševného zdravia bol schválený v roku 2004. V súčasnosti MZ SR najnovšie schválilo **Národný program duševného zdravia** na roky 2019 – 2020. Je komplexným programom starostlivosti o duševné zdravie na Slovensku. Je vytvorený na princípe systémového

prístupu k starostlivosti, so snahou zabezpečiť rovnaký prístup k starostlivosti o duševné zdravie tak, ako k starostlivosti o telesné zdravie. Podobne ako nie je dostatočne zabezpečená starostlivosť o psychiatrických pacientov, nie je venovaná dostatočná pozornosť ani podpore duševného zdravia a prevencii duševných porúch v spoločnosti. Nedostatočná výchova a vzdelávanie v oblasti duševného zdravia vedú k neúplnej informovanosti spoločnosti, čím sa nielenže nepodporuje lepšia kvalita života ľudí, ale nezabraňuje sa ani zbytočnému nárastu duševných porúch. Málo rozvinutá starostlivosť o ľudí s duševnými poruchami a nízka informovanosť populácie o duševných poruchách vedú k tomu, že v spoločnosti pretrvávajú a niekedy sa aj posilňuje stigmatizácia ľudí s duševnými poruchami a ich diskriminácia v spoločnosti. To bol jeden z dôvodov, pre ktorý bol vytvorený daný Program. Ďalšími dôvodmi bol vstup do EÚ, kedy WHO odporučila krajinám EÚ vypracovať národné programy duševného zdravia. Ďalej rozsiahle reformy zdravotníctva, reformy v sociálnej oblasti, nové spoločensko-ekonomické podmienky, zvýšený výskyt niektorých somatických ochorení, prevalencia obyvateľstva s duševnými poruchami. V zmysle uvedeného programu je potrebné zabezpečiť:

1. V oblasti prevencie:
 - a) **podporu duševného zdravia** – chrániť duševné zdravie jednotlivcov, rodín a skupín v komunite,
 - b) **primárnu prevenciu** – vytvárať podmienky, ktoré vedú k zníženému výskytu duševných porúch, a tým aj poklesu hospitalizácií,
 - c) **sekundárnu prevenciu** – zabezpečiť liečbu, ktorá vedie k úprave zdravotného stavu, respektíve predchádzaniu opakovaných hospitalizácií,
 - d) **terciárnu prevenciu** – vytvárať podmienky pre sociálnu a pracovnú integráciu jednotlivca do komunity, a tak predchádzať dlhodobým hospitalizáciám a redukovať chronifikáciu duševných porúch.
2. Účasť ľudí s duševnou poruchou a ich príbuzných na plánovaní, realizácii a hodnotení procesu starostlivosti o duševné zdravie.
3. Adekvátne zdroje a rozhodujúce právomoci tých, ktorí sa podieľajú na starostlivosti o duševné zdravie, a zohľadniť potreby užívateľov služieb. Predpokladom je decentralizácia a riadenie služieb podľa dopytu. (Národný program duševného zdravia, 2019)

Špecializačný odbor psychiatria neustále zápasí s problémami, ktoré súvisia s absolútne nevyhovujúcou úrovňou materiálno-technického vybavenia zdravotníckych zariadení poskytujúcich psychiatrickú starostlivosť. Na zabezpečenie poskytovania kvalitnej psychiatrickej starostlivosti je nevyhnutné reprofilovať a zmodernizovať sieť psychiatrických zariadení s dôrazom na ich kvalitu.

Etika v psychiatrii

Psychiatria má podobne ako mnohé iné profesie stanovený všeobecný etický kódex, ktorým sa riadia odborníci na celom svete. Vydáva ho **Svetová psychiatrická asociácia (WPA)**, ktorej členom je aj **Slovenská psychiatrická spoločnosť**. Kódex pôvodne vznikol v roku 1977 skrz tzv. Havajskú deklaráciu a odvtedy bol niekoľkokrát zrevidovaný a rozšírený, naposledy v roku 2002 v Jokohame. Text zahŕňa také dôležité body, ako vypracovávanie hodnotiacich posudkov o pacientovi, využívanie najnovších poznatkov, rešpektovanie ľudskej dôstojnosti duševne nespôsobilých jedincov, dôvernosť informácií, etika výskumu, vzťah k médiám, genetický výskum a etnická či kultúrna diskriminácia atď. Zavedenie medzinárodného etického kódexu možno chápať aj ako reakciu na rozporuplnosti, ktoré vždy sprevádzali aplikáciu psychiatrie v praxi. Slovenská psychiatrická spoločnosť stále pracuje na zostavení vlastného etického kódexu, pričom vychádza z dokumentov medzinárodných odborných asociácií, ktorých je členom (okrem WPA je to napríklad aj **Európska únia lekárov – špecialistov UEMS** či **Európska psychiatrická spoločnosť AEP**), ako aj z platných kódexov odborných psychiatrických spoločností iných štátov. (World Psychiatric Association, 2008)

V zásade existujú v oblasti psychiatrie tri etické problémové oblasti a úlohy:

- (A) ochrana pacientov pred nevhodným zaobchádzaním, neoprávneným zásahom do ich slobôd, vrátane súdneho posudzovania, a pred nátlakom;
- (B) zdôraznenie práv pacientov, snaha o to, aby aj psychiatrickí pacienti (vrátane tých so zníženou kompetenciou) mohli v čo najväčšej možnej miere rozhodovať sami o sebe a spôsobe svojho života;
- (C) snaha o zmenu prístupu spoločnosti k psychiatrickým pacientom, kultivácia správania profesionálnych vykonávateľov psychiatrickej starostlivosti, spolupráca zdravotníctva a verejnej správy (administratívy a súdov) v prospech chorých. (Lajkep, Prudil, 2006)

Sociálny pracovník ako súčasť multidisciplinárneho tímu odborníkov v oblasti psychiatrie

Práca sociálneho pracovníka nesie určité špecifiká, ktoré vychádzajú zo samotnej oblasti pôsobenia, a predovšetkým z klientely, s ktorou pracuje. Klienti psychiatrických nemocníc a ambulancií sú obvykle ľudia s rôznymi formami duševných chorôb, neraz aj veľmi ťažkých stavov. Chorobou takto postihnutí ľudia potrebujú komplexnú starostlivosť, nielen medicínsku. V súčasnosti sa preto preferuje komplexný bio-psycho-socio-spirituálny prístup ku klientom, ktorý vychádza z viacdimenzionálneho chápania človeka, ako bytosti bio-psycho-socio-spirituálnej. (Szöcs, Kollárová, 2017)

Takýto prístup si vyžaduje aj odborný multidisciplinárny tím, ktorý tvoria odborníci z oblasti medicíny (psychiatri, detskí psychiatri, neuropsychiatri)

a ošetrovateľstva (sestry, diplomované sestry, sestry so špecializáciou), fyzioterapie, ergoterapie, psychológie, liečebnej pedagogiky, sociálnej práce, klinickej sociálnej práce a v neposlednom rade aj kňazi a rehoľné sestry. Klientovi sa tak dostáva komplexná starostlivosť, v ktorej sa okrem lekárov rôznych špecializácií, zdravotných sestier, sanitárov a ošetrovateľiek zameriavajúcich sa predovšetkým na telesnú stránku klienta, uplatňujú aj ďalšie pomáhajúce profesie. Na sociálnu oblasť klienta sa obvykle zameriavajú sociálni pracovníci, na psychickú stránku predovšetkým psychológovia, psychoterapeuti a na spirituálnu oblasť obvykle kňazi, rehoľné sestry a pod. Ďalej do procesu liečby môže vstúpiť aj pedagóg, ak ide o žiaka. V prípade ak sa klient napr. s schizofréniou dopustil trestného činu (pre svoj zdravotný stav nemusí rozpoznať, čo je v rozpore so zákonom), vstupuje do procesu aj vyšetrovateľ, polícia, rýchla záchranná služba eventuálne aj hasičská záchranná služba a pod. Ak však má byť takýto prístup efektívny, musí takýto multidisciplinárny tím fungovať ako jeden spoločný celok, úzko spolupracovať a vhodne sa podľa zamerania profesie dopĺňať. Každá jedna oblasť potrieb klienta by mala byť dostatočne pokrytá a uspokojovaná.

Prístup personálu musí byť predovšetkým empatický a citlivý a ku každému klientovi takpovediac „šitý na mieru“, nakoľko každý jeden klient je po osobnostnej, mentálnej a zdravotnej stránke špecifický. Dôležitým aspektom je tu práve profesionálny ľudský prístup, pretože aj tu sa preukazuje známy psychoterapeutický fakt, že už samotný vzťah a záujem o klienta má pre neho terapeutický účinok. Tento prístup kladie na pracovníkov takéhoto multidisciplinárneho tímu značné nároky, pretože si vyžaduje vysokú mieru empatie, odborných vedomostí a zručností, schopnosť akceptácie klientov, schopnosť tímovej spolupráce a neustálu prácu na sebe. Ak však funguje optimálne, výsledky ich práce sú veľmi pozitívne. Klient so svojou diagnózou tak neostáva iba pasívnym prijímateľom (pacient klasického typu) direktívnych nariadení odborníkov, ale podľa jeho možností, diagnózy a zdravotného stavu sa naďalej spolupodieľa na svojom ďalšom živote.

Sociálny pracovník pre výkon svojej funkcie musí mať kvalifikačné kompetencie a osobnostné predpoklady. K jeho činnostiam na psychiatrickom pracovisku patrí:

- Navrhuje optimálne sociálne opatrenia, prípadne pomáha klientom realizovať opatrenia, vedie klientov k aktívnej svojpomoci, navrhuje a realizuje vhodnú sociálnu pomoc.
- Poskytuje bazálne, odborné a špecializované poradenstvo osobám, ktoré pomoc potrebujú, osobám, ktoré boli hlásené ošetrojúcim lekárom, respektíve osobám, ktoré sám vyhľadal.
- Zastupuje v prípade potreby a poverenia chorého na úradoch.
- Pomáha spolu riešiť klientove problémy prameniace z nepriaznivého zdravotného stavu, pomáha aj pri riešení sociálnych, ekonomických, psychických, rodinných a spoločenských problémoch.

- Je v kontakte, alebo vyhľadáva kontakt s rodinnými príslušníkmi klienta, prípadne je v kontakte s osobami, ktoré pre klienta predstavujú prirodzené sociálne prostredie.
- Zisťuje a overuje anamnestické údaje, prispieva k dotvoreniu celkovej anamnézy (zdravotná, sociálna, rodinná, pracovná, osobná...). Pomáha dotvoriť celkový obraz o klientovi a jeho rodine a širších sociálnych štruktúrach.
- Diagnostikuje sociálne problémy, plánuje intervenciu, vykonáva sociálnu terapiu a hodnotenie.
- Komunikuje s klientom, pozitívne ho ovplyvňuje a motivuje pri riešení sociálnych problémov.
- Vykonáva aj návštevnú službu v rodinách, zisťuje sociálne podmienky, odhaľuje škodlivé vplyvy prostredia.
- Skúma sociálnu anamnézu, určuje sociálnu diagnózu, vypracováva plán sociálnej terapie, určuje rozsah, druh a potrebu sociálnych opatrení.
- Poskytuje odborné rady z oblasti sociálneho a dôchodkového zabezpečenia, nemocenského poistenia.
- Pomáha klientovi prekonávať prekážky sociálneho, morálneho, ekonomického charakteru, ktoré bránia úspešnému postupu liečby.
- Podieľa sa na odstraňovaní nepriaznivých dopadov choroby, spolupracuje pri opätovnom začlenení chorých do spoločnosti.
- Vede dokumentáciu o činnosti sociálnej služby.
- Vykonáva výchovnú a sociálne osvetovú činnosť.

Môže pôsobiť aj v rámci *skupinovej sociálnej práce*, kde vykonáva:

- Podľa potreby sa zúčastňuje lekárskeho vizítu.
- Spolupracuje s ďalšími zdravotníckymi pracovníkmi (zdravotná sestra, psychológ, fyzioterapeut), s rodinnými príslušníkmi, sociálnymi pracovníkmi, súdmi, sociálnymi kurátormi, ÚPSVaR.
- Konzultuje s ošetrovateľom spôsob realizácie sociálnych zásahov, sprostredkováva a navrhuje opatrovateľskú službu.
- Pomáha pri opätovnom umiestňovaní do zdravotníckych, školských zariadení alebo zariadení sociálnych služieb.
- Vyhľadáva svojpomocné skupiny, ktoré by mohli byť klientovi nápomocné.
- Spolupracuje s občianskymi združeniami, ktorých cieľovou skupinou sú práve títo občania.

Sociálny pracovník sa môže spolupodieľať na rôznych druhoch terapií, napr.:

- **Arteterapia, dramaterapia, muzikoterapia** – k vyjadrovaniu svojich pocitov a sebapoznaniu sa využívajú rôzne hry, cvičenia a pomôcky – ceruzky, magnetofón, jednoduché hudobné nástroje či imaginárne divadelné pódium.
- **Ergoterapia (liečba prácou)** – práca, ako jeden z formujúcich a najvýznamnejších činiteľov ľudského života, sa pokladá za najvhodnejší

rehabilitačný liečebný prostriedok. Osobitný význam má vtedy, keď sa ráta s dlhodobou liečbou, a preto sa využíva najmä v liečebniach.

- **Kultúrno-rekreačná činnosť** – sú to činnosti, ktoré dopĺňajú liečebné ciele a majú vplyv na rozvoj osobnosti klienta. Môžu mať výchovný charakter – prednášky, besedy, záujmové krúžky, ale uplatňuje sa najmä využívanie umenia, tzv. **arteterapia, biblioterapia a muzikoterapia**, ale tiež **rekreačná činnosť**, ako je sledovanie TV, návšteva filmu, divadla, tanečné zábavy, spoločenské hry.

Medzi ďalšie činnosti, ktoré sa vykonávajú na psychiatrických oddeleniach nemocníc patria:

- **Rehabilitačná liečba** – spočíva v súbore opatrení, ktoré majú obnoviť porušené funkcie a umožniť návrat klienta na pôvodné miesto v spoločnosti. V psychiatrii ide najmä o porušenie niektorých prejavov osobnosti, ale aj o komplexné poruchy duševného života, ktoré označujeme ako ujmu na duševnom zdraví. V psychiatrických zariadeniach treba zabezpečovať vhodný liečebný režim, ktorý neznižuje ľudskú dôstojnosť chorého, ale naopak, vytvára priateľské prostredie a podnecuje jeho návrat k spoločenskej aktivite, hoci aj niekedy obmedzenej.
- **Liečebná telesná výchova** – má byť súčasťou každej ústavnej psychiatrickej starostlivosti a podľa podmienok pracoviska by mala obsahovať základnú telesnú výchovu – denné cvičenie klientov pod vedením odborného pracovníka, ale aj cvičenie na zlepšenie kondície a základné druhy rekreačného športovania.
- **Fyzikálna liečba** – zahŕňa najmä klimatickú liečbu v kúpeľných zariadeniach. Okrem toho sa pacienti môžu zúčastňovať rôznych cvičení fyzických-rehabilitačných, potrebných na relaxáciu, na uvoľnenie stuhnutosti celého tela, čo býva pri psychických ochoreniach.
- **Pamäťový tréning, relaxačné cvičenia, individuálne a skupinové rozhovory.**

Medzi základné princípy, ktorými by sa mal sociálny pracovník riadiť a ktoré by mali byť počas práce s klientom dodržiavané, vychádzajúc z Etického kódexu sociálneho pracovníka a asistenta sociálnej práce Slovenskej republiky, patria:

- nesmie zneužiť postavenie klienta, ktorý je momentálne odkázaný na hospitalizáciu na to, aby bez jeho vedomia alebo proti jeho vôli rozhodol o jeho budúcnosti;
- zachováva dôvernosť všetkých informácií, ktoré získal o klientovi, mlčanlivosť o daných informáciách, zabezpečuje bezpečné uloženie dokumentácie;
- má podporovať samostatnosť klienta a mal by mať k nemu zodpovedný a citlivý prístup;

- má etickú zodpovednosť aj voči spoločnosti, voči pracovisku, voči svojim kolegom a v nemalej miere aj voči svojej profesii;
- počas svojej praxe v zdravotníckom zariadení by mal permanentne rozvíjať svoje vzdelanie a vyzdvihovať poslanie svojej profesie;
- existuje aj etická požiadavka na dobrý telesný a duševný stav sociálneho pracovníka a na jeho odbornú a osobnostnú zdatnosť. (Etický kódex, 2015)

Mimovládne organizácie venujúce sa ľuďom so psychickými problémami

Obvykle tam, kde zložky štátneho aparátu v zastúpení štátnych orgánov (hlava štátu, vláda, orgány štátnej moci, orgány územnej samosprávy, orgány ochrany práva – súdy, verejný ochranca práv, prokuratúra, Najvyšší kontrolný úrad a tzv. zvláštne zložky – policajné a bezpečnostné sily a armáda) nemajú už svoj dosah, resp. nemajú povinnosť sa starať o svojich občanov, nastupujú mimovládne organizácie III. sektora, ktoré dokážu pružnejšie reagovať na potreby občanov a istým spôsobom supľujú úlohu štátu, majú svoje nezastupiteľné miesto. Sú aj akousi protiváhou k štátu, ktorý sa môže v tomto smere rozpínať a naberať na moci a zároveň je protiváhou aj pre súkromný sektor (trh). Práve medzera medzi štátom a trhom umožňuje vznik mimovládnych neziskových organizácií (MNO). V prípade MNO ide o skvalitnenie podmienok života občanov a spoločnosti ako takej. Na poli pomoci osôb s duševnými chorobami má svoje nezastupiteľné miesto **Liga za duševné zdravie SR (LzDZ)**. Je celonárodnou platformou, ktorá si kladie za cieľ znížiť stigma duševných porúch v spoločnosti a prispieť k odstráneniu diskriminácie duševne chorých. Nemalé úsilie orientuje na podporu ľudí s duševným ochorením – k sociálnemu začleneniu a rozvoju podporných služieb. (Liga za duševné zdravie SR, 2019)

LzDZ vznikla v roku 2001, keď sa počas príprav na *Rok duševného zdravia* vyskytla potreba organizácie, ktorá by sa venovala kampani a rátať sa s tým, že po skončení podujatia bude jej náplňou pomoc a poradenstvo pre ľudí s psychickými chorobami. Liga je nepolitické, charitatívne, humanitné, neprofesionálne, nezávislé záujmové združenie občanov a právnických osôb a jej cieľom je aktívna podpora duševného zdravia. Členmi ligy sú výbory viacerých organizácií ako Slovenská psychiatrická spoločnosť, Slovenská psychoterapeutická spoločnosť, Združenie pacientov Viktória, Celoslovenská asociácia pacientov a patientských organizácií pre duševné zdravie, Premeny, Združenie príbuzných a priateľov duševne chorých Radosť a ODOS.

Podľa Svetovej zdravotníckej organizácie (WHO) každý štvrtý človek sa v priebehu svojho života stretne s duševnou poruchou. Finančná neistota, nezamestnanosť, nedostatok sociálnych sietí a neistá budúcnosť – všetko môže mať negatívny vplyv na naše zdravie a duševnú pohodu. Samotné psychické problémy môžu byť rovnako príčinou, ako aj dôsledkom sociálneho

vylúčenia. Mnoho ľudí s duševnými poruchami čelí zároveň stigme, diskriminácii a chudobe. Predsudky a mýty stigmatizujú a diskriminujú ľudí s duševnou poruchou. Verejnosť je málo informovaná, že duševné poruchy sú dnes liečiteľné. Až príliš často sa stretávame s negatívnymi reakciami ľudí, ktorí si myslia, že duševné poruchy sú synonymom čudáctva, excentrickosti a šialenstva. Tieto negatívne uhly pohľadu potrebujeme prekonať a nahradiť ich pozitívnejším vnímaním skutočnosti: treba si uvedomiť, že každý môže prispieť do spoločnosti svojím dielom. (Misia, 2019)

Medzi hlavné činnosti Ligy patrí:

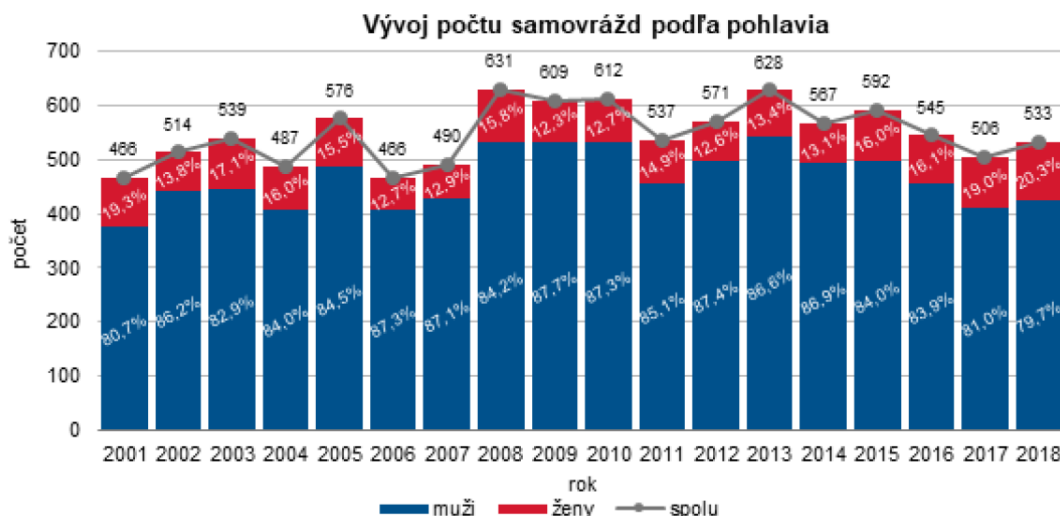
- informujú na svojom portáli www.dusevnezdravie.sk o jednotlivých duševných ochoreniach (vznik, liečba, následná starostlivosť a prevencia); usporadúvajú okrúhle stoly; informujú o pripravovaných akciách; poskytujú kontakty na odborníkov; poskytuje užitočné linky ako Dom sociálnych služieb – Most, n. o., Internetový časopis (nielen) o psychológii, Nehraj, IPčko.sk, Zdravie.sk, Vydavateľstvo F, Zdravotnícky informačný servis, Zdravotnícky portál a iné. Tieto menované organizácie sú zväčša neštátne, dobrovoľnícke slúžiace pre ľudí s duševnými chorobami, s ktorými participuje LzDŠ;
- organizuje verejnú celonárodnú zbierku **Dni nezábudiek** (kvietok nezábudka symbolizuje jej krehkosť ako krehkosť duše) v mesiaci september alebo október na podnet Svetovej federácie na duševné zdravie, ktorá každoročne vyhlasuje tému Dňa duševného zdravia. Každý rok je totiž zbierka zameraná na niečo iné. Minulý rok bola zameraná na duševne zdravie detí. Do zbierky sa zapájajú dobrovoľníci v uliciach miest a obcí, základné, stredné a vysoké školy, patientské a príbuzenské organizácie a občianske združenia. Zbierka slúži na to, aby sa vyzbierané peniaze mohli rozdeliť do slovenských regiónov na projekty, ktoré pomáhajú ľuďom s duševnými poruchami. Liga každoročne spracúva predbežnú správu z tejto zbierky;
- v spolupráci s **Kinom Film Europe** každý druhý týždeň v mesiaci uvádza hraný film a diskusii s názvom „Duša a film“. Na úvod sa vždy premietne film, ktorý sa zaoberá problematikou z oblasti duševných porúch alebo duševnými problémami v každodennom živote. Po skončení filmu vedú s divákmi besedu dvaja odborníci a prípadne aj človek, ktorý sa s takouto poruchou alebo problémom musel vysporiadať;
- v štúdiu **Open – Art** sa stretávajú ľudia s duševnými problémami, ktorí javia záujem o výtvarné aktivity. Cieľom otvoreného štúdia je rozšíriť ich výtvarné vnímanie a vzdelanie v oblasti používania a experimentovania s výtvarnými technikami, pod odborným vedením profesionálnych výtvarníkov;

- v spolupráci so **Slovenskou psychiatrickou spoločnosťou** organizuje pri príležitosti Svetového dňa duševného zdravia aj Deň otvorených dverí v psychiatrických ambulanciách na Slovensku;
- je odborným garantom rôznych projektov so zameraním na duševné zdravie;
- prezentuje svoju činnosť na najväčšom hudobnom festivale **Pohoda**;
- spolupodieľa sa na projektoch zameraných najmä na kvalitu a efektívnosť celoživotného vzdelávania zdravotníckych odborníkov, medzi inými aj na sociálnych pracovníkov ako súčasť multidisciplinárneho tímu;
- venuje sa podpore duševného zdravia a prevencii duševných ochorení na stredných školách už od roku 2007;
- spolupodieľa sa na výstavných vernisážach;
- podporuje a informuje o podujatiach iných organizácií;
- spravuje bezplatnú telefonickú **Linku dôvery Nezábudka** na tel. číslo 0800 800566. Linka s celoslovenskou pôsobnosťou pomáha pri riešení krízových situácií 24 hodín denne. Linka bola 13 rokov nefunkčná a svoju činnosť obnovila v júli 2019 aj vďaka celonárodnej zbierky Dni nezábudiek a tiež z rezervy premiéra;
- predkladá a zverejňuje výročnú správu za každý kalendárny rok.

Od roku 2003 si každoročne k 10. septembru pripomíname **Svetový deň prevencie samovrážd**. Ako uvádza **Medzinárodné združenie na predchádzanie samovraždám (IASP)**, za každým týmto štatistickým údajom je individuálny životný príbeh – rôzne príčiny, ktoré viedli konkrétneho jedinca k rozhodnutiu skončiť so životom. Každý rok si vyše 800 000 ľudí siahne na život a 1 človek každých 40 sekúnd. V roku 2017 IASP zvolilo tému „Venuj minútu, zmeníš život“. IASP položila dôraz najmä na zodpovednosť okolia človeka so samovražednými myšlienkami či sklonmi. V priemyselne vyspelých spoločnostiach predstavuje samovražda jednu z troch hlavných príčin úmrtia osôb vo veku 15 – 44 rokov. Na svedomí to má predovšetkým dynamická doba, v ktorej žijeme, čiže konzumný spôsob života, kde sa preferuje ekonomický výkon, s ktorým súvisí rýchle životné tempo spôsobujúce stres, ktorý prerastá do depresie. K suicidálnemu aktu vedie ľudí skratové konanie ako forma riešenia problémov – citových, partnerských, školských, pracovných a ďalších. Neraz sú príčinou samovražedného konania ťažké, neraz chorobné depresie. Práve depresie sú najčastejším psychiatrickým ochorením a spolu s psychózami (schizofrénia a paranoidné poruchy), patria k najviac invalidizujúcim a život ohrozujúcim ochoreniam. WHO, ktorá podporuje Svetový deň prevencie samovrážd, považuje samovraždu za závažný problém verejného zdravotníctva. Pritom podľa odborníkov sa mu dá predchádzať. (Na prevenciu samovrážd upozorňuje 10. september, 2017) Na prevenciu pred samovraždami upozorňuje aj LzDZ. Na Slovensku si približne v 80 % prípadov siahnu na život muži a 20 % žien. Pokusov o samovraždu bolo v r. 2018 až 773 a dokonaných

samovrážd 533 (viac v grafe 1). Alarmujúce je, že za minulý rok si siahli na život 4 deti do veku 14 rokov. Vo svete je najväčší výskyt v Guyane, Rusku a Litve.

Graf 1: Vývoj počtu samovrážd v rokoch 2001 – 2018

Zdroj: Počet samovrážd medziročne vzrástol, 2019

Medzi ďalšie významné neziskové organizácie, ktoré poskytujú ľuďom s psychickými problémami pomoc, patria:

- **Internetová poradňa IPčko.sk** – je občianske združenie, ktoré už 7 rokov poskytuje odborné poradenstvo, pomoc, podporu a sprevádzanie mladým ľuďom, ktorí sa ocitli v náročnej situácii, prežívajú násilie, sú sami a nemajú nikoho, s kým by sa mohli poradiť a porozprávať. Až 17 hodín denne od 7:00 do polnoci, trávia čas s mladými ľuďmi a poskytujú im psychologickú pomoc, sociálne, ako aj osobnostno-rozvíjajúce poradenstvo a podporu. Najmä však priateľské sprevádzanie tým, ktorí sa ocitli v ťažkej, nevládnuteľnej či krízovej situácii. Poradňa funguje vďaka dobrovoľníkom – poradcom. Všetci poradcovia sú študenti a absolventi psychológie a sociálnej práce. Každý jeden poradca prechádza iniciačným 180-hodinovým vzdelávaním v téme poskytovania pomoci v krízových situáciách prostredníctvom internetu. Svoje zručnosti rozvíjali v Akreditovanom vzdelávaní „Online krízová intervencia“, vďaka ktorému získali citlivosť na prežívané emócie v kríze; naučili sa rozpoznávať situácie, kedy môže kríza nastať; ale najmä si osvojili možnosti efektívneho pomáhania mladým ľuďom v kríze prostredníctvom chatu. (Výročná správa rok 2018, 2019)

- **Dom sociálnych služieb – Most, n. o.** – poskytuje pomoc psychiatrickým pacientom a ich rodinám, denné rehabilitačné stredisko, sociálne poradenstvo, rehabilitačné výlety, individuálnu psychoterapiu, edukačné a tréningové programy. (DSS Most, n. o., 2019)
- **Otvorme dvere, otvorme srdcia (ODOS)** – Organizácia ODOS združuje osoby s duševnou poruchou, ich príbuzných, odborníkov a ďalších občanov. Hlavným cieľom ODOS je znižovať stigma a diskrimináciu ľudí s duševnými poruchami na Slovensku. Medzi ďalšie ciele patrí obhajoba práv ľudí s duševnými poruchami a ich príbuzných formou patientskej advokácie a vzdelávanie lídrov združení pacientov a príbuzných. (ODOS, 2019)
- **Združenie príbuzných a priateľov Radosť** – je rehabilitačné stredisko pre ľudí s duševnými poruchami. Cieľovou skupinou sú občania s psychickou poruchou (schizofrénie, afektívne poruchy nálady, poruchy osobnosti a správania u dospelých a iné), občania s ťažkým zdravotným postihnutím (držitelia preukazu ŤZP), ktorí sú odkázaní na obnovu najvyššie dosiahnuteľného individuálneho stupňa osobnostného vývinu a fyzickej výkonnosti. Cieľmi sú rehabilitácia s cieľom aktivizovať vnútorné schopnosti jedinca na prekonanie osobných dôsledkov a sociálnych dôsledkov; naučiť psychicky chorých tešiť sa zo života aj s hendikepom; podnietiť verejnosť k tolerancii psychicky znevýhodnených občanov a odbúrať predsudky voči nim; dodržiavať tetralóg (pacient – rodič – lekár – verejnosť), a tak prispieť k reforme psychiatrie u nás a výmenou skúseností i vo svete. Pôsobnosť majú v Košickom kraji. (ZPP Radosť.sk, 2019)
- **Združenie Sofia Bratislava** – je svojpomocným občianskym združením, ktoré sa zaoberá všestrannou pomocou ľuďom so skúsenosťou s duševným ochorením. Systematicky vyvíja aktivity smerujúce k zrovnoprávneniu postavenia ľudí s duševnou poruchou, presadzuje ich požiadavky a potreby, pokúša sa o zmeny stereotypu vo vnímaní ľudí s duševnou poruchou. Pomáha pri vytváraní ďalších podmienok pre ich pracovnú, sociálnu a zdravotnú rehabilitáciu a integráciu do spoločnosti. Publikuje v médiách o svojich aktivitách napr. v časopise Druhý breh. (Združenie Sofia Bratislava, 2019)
- **Nehraj** – je internetový portál určený na pomoc patologickým hráčom (gamblerom) a ich príbuzným. Poskytuje informácie o prevencii, liečbe, odhaľuje výpovede gamblerov a ich rodinných príslušníkov, vedie formou umenia vyplňať si voľný čas užitočne.
- Internetové portály **Zdravie.sk**, **Vydavateľstvo F**, **Zdravotnícky informačný servis www.Medicus.sk** a **Zdravotnícky portál zzz.sk** – informujú o psychických ochoreniach, o prevencii a liečbe, poskytujú kontakty na odborníkov a pod. Vydavateľstvo F sa zameriava na vydávanie tých najlepších publikácií z psychiatrie, psychoterapie a psychosomatik pre laickú a odbornú verejnosť.

Záver

Príspevok poukazuje na opodstatnenosť sociálnej práce v rámci multidisciplinárneho tímu odborníkov v oblasti psychiatrie. V príspevku sme sa venovali modernej psychiatrii v súčasnosti, v rámci špecializovanej psychiatrickej starostlivosti sme analyzovali jednotlivé typy zariadení, v ktorých sa liečia psychiatrickí pacienti. Neopomenuli sme ani na aspekt etiky. V najdôležitejšej časti práce sme podchytili, kto tvorí špecializovaný tím odborníkov na poli psychiatrie, s akými inštitúciami spolupracuje, a v čom spočíva postavenie a úloha sociálneho pracovníka v rámci tímu, aké metódy a techniky práce používa a základné princípy, ktoré vykonáva vychádzajúc z etického kódexu SP. Sociálny pracovník musí vedieť prepojiť teóriu s praxou a musí mať znalosti, vedomosti, zručnosti aj z iných vied a ich odvetí. Záverečná časť bola venovaná mimovládnym organizáciám, ktoré majú opodstatnené miesto pri poskytovaní pomoci duševne chorým a ich rodinným príslušníkom, a tiež pôsobia formou prevencie a šírenia osvetu medzi laickú, ale i odbornú verejnosť.

Bibliografia

- DSS Most, n. o. 2019. [online]. Bratislava, 2019. [citované 2019-09-15].
Dostupné na: <<http://www.dss-most.sk>>.
- Etický kódex sociálneho pracovníka a asistenta sociálnej práce Slovenskej republiky. 2015. [online]. Bratislava, 01. október 2015.
[citované 2019-09-15]. Dostupné na:
<https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/rodina-socialna-pomoc/socialna-praca/eticky-kodex_final-3.pdf/>.
- Genetická koncepcie v psychiatrii. 2018. [online]. Praha : 1. lekárske fakulty a Univerzity Karlovy, 06. apríl 2018. [citované 2019-09-10]. Dostupné na:
<https://www.wikiskripta.eu/w/Genetick%C3%A1_koncepcie_v_psychiatrii>. ISSN 1804-6517.
- HYNIE S. 1995. *Psychofarmakologie v praxi*. Praha: Galén, 1995, 320 s.
- História psychiatrie. 2019. [online]. Krupiná : Hont Medik, s. r. o., 2019.
[citované 2019-09-09]. Dostupné na:
<<https://www.hontmedik.eu/historia-psychiatrie/>>.
- Koncepcia psychiatrie. 2006. [online]. Slovenská psychiatrická spoločnosť SLS, 2006. [citované 2019-09-13]. Dostupné na:
<<http://www.psychiatry.sk/sps-sls-o-nas/koncepcia-psychiatrie>>.
- Koncepcia zdravotnej starostlivosti v odbore psychiatria, vydaná Ministerstvom zdravotníctva Slovenskej republiky. 2006. [online]. 01. júl 2006. [citované 2019-09-12]. Dostupné na:
<http://www.psychiatry.sk/?psychiatricka_spolocnost_sls=koncepcia_psychiatrie&slovak_psychiatric_association=9>.

- KOPEČEK M. 2001. Zobrazovací metody v psychiatrii In NOVÁK T. *Zobrazovací metody v psychiatrické praxi*. [online]. Praha : Psychiatrické centrum, 2009. [citované 2019-09-10]. s. 24 – 28. Dostupné na: <http://www.psychiatriapreprax.sk/index.php?page=pdf_view&pdf_id=3625&magazine_id=2>.
- LAJKEP T. – PRUDIL L. 2006. Etika a právo v psychiatrii. In *Psychiatria pro praxi*. [online]. 2006, č. 6. [citované 2019-09-14]. s. 301 – 302. Dostupné na: <http://www.solen.sk/index.php?page=pdf_view&pdf_id=1550&magazine_id=2>.
- Liga za duševné zdravie SR. 2019. [online]. Bratislava : Slovenské neziskové servisné centrum, o. z., 2019. [citované 2019-09-13]. Dostupné na: <<http://rozhodni.sk/institution/liga-za-dusevne-zdravie-sr/>>.
- Lobotómia: Jeden z najbrutálnejších liečebných zákrokov a šialenstvo, ktoré bolo páchané na ľuďoch. 2017. [on-line]. 2017. [citované 2019-09-09]. Dostupné na: <<https://www.interez.sk/blog/lobotomia-sialenstvo-pachane-ludoch/>>.
- Medzinárodná klasifikácia chorôb. 2019. [on-line]. Bratislava : Národné centrum zdravotníckych informácií, 2019 [citované 2019-09-10]. Dostupné na: <<http://www.nczisk.sk/Standardy-v-zdravotnictve/Pages/Medzinarodna-klasifikacia-chorob-MKCH-10.aspx>>.
- Misia. 2019. Liga za duševné zdravie. [on-line]. Bratislava, 2019. [citované 2019-09-13]. Dostupné na: <<https://www.dusevnezdravie.sk/misia/>>.
- Poznanie. 2019. In *Antroposofia*. [on-line]. 2019. [citované 2019-09-08]. Dostupné na: <<http://antroposof.sk/poznanie/aristoteles.html>>.
- Najlepší lekár je aj filozofom. In *Filozofia*. [on-line]. 2009, roč. 64, č. 6 [citované 2019-09-08]. s. 577 – 583. Dostupné na: <<http://www.klemens.sav.sk/fiusav/doc/filozofia/2009/6/577-583.pdf>>.
- Národný program duševného zdravia. 2019. [on-line]. Bratislava : MZ SR, 04. september 2019. [citované 2019-09-13]. Dostupné na: <<http://www.psychiatriy.sk/cms/File/NPDZ.pdf>>.
- Otvorme dvere, otvorme srdcia (ODOS, o. z.). 2019. [on-line]. Bratislava, 2019. [citované 2019-09-15]. Dostupné na: <<http://www.odos-sk.com/Kto%20sme.php>>.
- Poznanie. 2019. In *Antroposofia*. [on-line]. 2019. [citované 2019-09-08]. Dostupné na: <<http://antroposof.sk/poznanie/aristoteles.html>>.
- Počet samovrážd medziročne vzrástol. 2019. [on-line]. Bratislava : Národné centrum zdravotníckych informácií, 18. júl 2019 [citované 2019-09-13]. Dostupné na: <<http://www.nczisk.sk/Aktuality/Pages/Pocet-samovrazd-medzirocne-vzrastol.aspx>>.
- Psychiatrická starostlivosť v SR 2017. 2018. Edícia zdravotnícka štatistika. [on-line]. Bratislava : Národné centrum zdravotníckych informácií, ročník 2018, ZŠ-4/2018 [citované 2019-09-13]. Dostupné na: <<http://www.nczisk.sk/Documents/publikacie/2017/zs1804.pdf>>.

- Na prevenciu samovrážd upozorňuje 10. september. 2017. [on-line]. Bratislava : TA SR, 10. september 2017. [citované 2019-09-15]. Dostupné na: <<http://www2.teraz.sk/magazin/na-prevenciu-samovrazd-upozorňuje-septem/279599-clanok.html>>.
- SZŐCS L. – KOLLÁROVÁ A. 2017. Sociálny pracovník ako súčasť multidisciplinárneho tímu. In Sociální práce Sociálna práca. [on-line]. Brno : ASVSP, č. 3/2017. [citované 2019-09-15]. Dostupné na: <<http://www.socialniproce.cz/zpravy.php?oblast=1&clanek=969>>.
- Výročná správa rok 2018. 2019. [on-line]. Bratislava : Internetová poradňa pre mladých ľudí, 2019. [citované 2019-09-14]. Dostupné na: <<https://ipcko.sk/wp-content/uploads/2019/05/Vy%CC%81roc%CC%8Cna%CC%81-spra%CC%81va-2018.pdf>>.
- World Psychiatric Association: Madrid Declaration on Ethical Standards for Psychiatric Practice. Approved by the General Assembly on 25. aug. 1996. Amended in Yokohama, Japan, in August 2002. WPA On-line, 1. may 2008.
- Združenie Sofia Bratislava, 2019. O nás. [on-line]. Bratislava, 2019. [citované 2019-09-15]. Dostupné na: <<http://www.zdruzeniesofia.xf.cz/>>.
- ZPP Radost.sk. O nás. 2019. [on-line]. Košice, 2019. [citované 2019-09-14]. Dostupné na: <<http://www.zpp-radost.sk/>>.

Aspirations and Career Plans of Convicted Youth

Aspirationen und Karrierepläne der verurteilten Jugend

Ašpirácie a profesijné plány odsúdenej mládeže

Aspiracje i plany zawodowe młodzieży podsądnej

Sabina Janik

Abstract

The subject of the author's deliberations are the aspirations and career plans of the defendants. The obtained results of the empirical analysis give knowledges about the educational aspirations and professional plans of young people serving a prison sentence. This enables educators and parents to use the results to educational activity in the resocialization proceedings. These activities can help the defendants to get to know themselves, improve their own character traits, self-acceptance and focus their interests.

Keywords: Aspirations. Educational aspirations. Career plans.

Problematyka aspiracji ma już bogate piśmiennictwo naukowe. Wielu autorów omawiając tę problematykę traktuje zamiennie pojęcie aspiracji i poziomu aspiracji. Opowiadając się za grupą definicji psychologicznych, których autorzy jak E. I. Hilgard, H. Hechenhausen i W. Szewczuk, w tym artykule aspiracje przyjęły następujące brzmienie „aspiracje to pewne dążenie człowieka do zajęcia przez swoje działanie możliwie najwyższego miejsca na skali wartości”, (Szewczuk, 1976, s. 116). Definicja ta wiąże aspiracje z systemem wartości jednostki. W tym znaczeniu poziom aspiracji uzależniony jest od rangi podjętego działania na skali wartości. Autor zwraca tu uwagę na to, że cele działania mogą być realizowane w dalszej lub bliższej przyszłości. Mogą być zatem cele doraźne i cele życiowe. Te pierwsze finalizują czynności i działania podmiotu, cele życiowe samą jego działalność. Aspiracje w znacznej mierze oddziałują na plany życiowe młodzieży. Bańka (1980, s. 286), definiuje plany życiowe jako „wyobrażenia młodzieży o tym co będzie robiła (oczekiwania, zamierzenia) i jakich czynów dokona w przyszłości”. Tak więc, na potrzeby badań prezentowanych w tym artykule plany życiowe rozumiane są jako zamierzenia jednostki w obszarze kształcenia i pracy zawodowej, przyjęte

do realizacji i mające doprowadzić ją do planowanych rezultatów (poziomu wykształcenia i wybranego zawodu).

W badaniach podjęto próbę poznania i opisu aspiracji i planów zawodowych mlódieży podsądnej. Celem głównym (przedmiotem) uczyniono aspiracje edukacyjne i plany zawodowe mlódieży podsądnej, a także związek aspiracji edukacyjnych i planów zawodowych z niektórymi czynnikami osobowościowymi (motywacja) oraz społeczno- demograficznymi. Poszukiwano odpowiedzi na następujące pytania: Jakie są aspiracje edukacyjne i plany zawodowe mlódieży podsądnej? W tym czy płć różnicuje aspiracje i plany zawodowe?, czy wyniki w nauce różnicują aspiracje edukacyjne i plany zawodowe?, czy istnieje związek między aspiracjami edukacyjnymi a wynikami w nauce?, czy istnieje związek między aspiracjami edukacyjnymi a planami zawodowymi mlódieży podsądnej?

Badania przeprowadzono grudniu 2019 roku wśród mlódieży podsądnej w liczbie 28 osób, w tym 13 dziewcząt i 13 chłopców. Średnia wieku wyniosła 17, 7 lat (wiek adolescencji). Badani odbywają karę pozbawienia wolności w zakładach poprawczych w Falenicy pod Warszawą (dziewczęta) i w Ostrowcu Świętokrzyskim (chłopczy).

W celu określenia aspiracji edukacyjnych i planów zawodowych mlódieży podsądnej sporządzono podsumowanie odpowiedzi na zadane w ankiecie pytania. A oto jak przedstawiają się wyniki badania:

Na pytanie odnośnie jak najdłuższego kontynuowania edukacji blisko połowa odpowiedzi była na „nie” (48,1%), przy czym „zdecydowanie nie” odpowiedziało zaledwie 3,7% ankietowanych. Pozostali uczniowie byli za jak najdłuższym kontynuowaniem nauki a odpowiedź „zdecydowanie tak” zaznaczyło 3,7% z nich.

Chciał(a)bym kontynuować naukę szkolną jak najdłużej (mam ważne plany odnośnie dalszej edukacji)

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	zdecydowanie nie	1	3,6	3,7	3,7
	Nie	2	7,1	7,4	11,1
	raczej nie	10	35,7	37,0	48,1
	raczej tak	8	28,6	29,6	77,8
	Tak	5	17,9	18,5	96,3
	zdecydowanie tak	1	3,6	3,7	100,0
	Ogółem	27	96,4	100,0	
Braki danych	Systemowe braki danych	1	3,6		
Ogółem		28	100,0		

Ponad połowa uczniów marzy o ukończeniu dobrej szkoły (51,8%), przy czym odpowiedzi „zdecydowanie tak” udzieliło 7,4% z nich. Tylko 7,4% ankietowanych udzieliło odpowiedzi „zdecydowanie nie”.

Moim marzeniem jest ukończenie dobrej szkoły

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	Nie	2	7,1	7,4	7,4
	raczej nie	11	39,3	40,7	48,1
	raczej tak	8	28,6	29,6	77,8
	Tak	4	14,3	14,8	92,6
	zdecydowanie tak	2	7,1	7,4	100,0
	Ogółem	27	96,4	100,0	
Braki danych	Systemowe braki danych	1	3,6		
Ogółem		28	100,0		

44,4% uczniów nie chce ukończyć studiów (25,9% odpowiedzi „raczej nie”). 66,6% uczniów chciałaby ukończyć studia, przy czym tylko 3,7% z nich udzieliło odpowiedzi „zdecydowanie tak”.

Chciał(a)bym ukończyć studia

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	Nie	5	17,9	18,5	18,5
	raczej nie	7	25,0	25,9	44,4
	raczej tak	8	28,6	29,6	74,1
	Tak	6	21,4	22,2	96,3
	zdecydowanie tak	1	3,6	3,7	100,0
	Ogółem	27	96,4	100,0	
Braki danych	Systemowe braki danych	1	3,6		
Ogółem		28	100,0		

Zdecydowana większość uczniów – 70,4% wskazało, iż ich marzeniem jest zdobycie konkretnego zawodu, który niekoniecznie związany jest z bardzo długą nauką (14,3% odpowiedzi „zdecydowanie tak”). Dla pięciu uczniów (18,5%) „raczej nie” jest to marzeniem a trzech z nich (10,7%) wskazało odpowiedź „nie”.

Moim marzeniem jest zdobycie konkretnego zawodu, który niekoniecznie wiąże się z bardzo długą nauką

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	Nie	3	10,7	11,1	11,1
	raczej nie	5	17,9	18,5	29,6
	raczej tak	9	32,1	33,3	63,0
	Tak	6	21,4	22,2	85,2
	zdecydowanie tak	4	14,3	14,8	100,0
	Ogółem	27	96,4	100,0	
Braki danych	Systemowe braki danych	1	3,6		
Ogółem		28	100,0		

48,1% ankietowanych zadeklarowało, iż nie lubi się uczyć, przy czym odpowiedzi „nie” i „zdecydowanie nie” udzieliło 22,2%. 11,1% uczniów jest przekonana, iż lubi się uczyć, a odpowiedzi „raczej tak” udzieliło 40,7% z nich.

Lubię się uczyć

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	zdecydowanie nie	1	3,6	3,7	3,7
	Nie	5	17,9	18,5	22,2
	raczej nie	7	25,0	25,9	48,1
	raczej tak	11	39,3	40,7	88,9
	Tak	3	10,7	11,1	100,0
	Ogółem	27	96,4	100,0	
Braki danych	Systemowe braki danych	1	3,6		
Ogółem		28	100,0		

Dla prawie połowy ankietowanych – 48,1% nauka nie jest bardzo ważną wartością w życiu, przy czym dla 7,4% „zdecydowanie nie”. Jedna osoba (3,7%) wskazała odpowiedź „zdecydowanie tak”.

Nauka jest dla mnie bardzo ważną wartością w życiu

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	zdecydowanie nie	2	7,1	7,4	7,4
	raczej nie	11	39,3	40,7	48,1
	raczej tak	9	32,1	33,3	81,5
	Tak	4	14,3	14,8	96,3
	zdecydowanie tak	1	3,6	3,7	100,0
	Ogółem	27	96,4	100,0	
Braki danych	Systemowe braki danych	1	3,6		
Ogółem		28	100,0		

Zdecydowana większość uczniów (74,1%) jest zdania, że nauka jest kluczem do osiągnięcia sukcesu, przy czym odpowiedzi „zdecydowanie tak” udzieliło 7,4% z nich.

Uważam, że nauka jest kluczem do osiągnięcia sukcesu

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	Nie	2	7,1	7,4	7,4
	raczej nie	5	17,9	18,5	25,9
	raczej tak	11	39,3	40,7	66,7
	Tak	7	25,0	25,9	92,6
	zdecydowanie tak	2	7,1	7,4	100,0
	Ogółem	27	96,4	100,0	
Braki danych	Systemowe braki danych	1	3,6		
Ogółem		28	100,0		

Uczniowie w większości (77,8%) podziwiają ludzi, którzy dużo osiągnęli, przy czym odpowiedzi „zdecydowanie tak” udzieliło 25,9% z nich. Tylko jedna osoba udzieliła odpowiedzi „nie”.

Podziwiam ludzi, którzy dużo osiągnęli

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	Nie	1	3,6	3,7	3,7
	raczej nie	5	17,9	18,5	22,2
	raczej tak	7	25,0	25,9	48,1
	Tak	7	25,0	25,9	74,1
	zdecydowanie tak	7	25,0	25,9	100,0
	Ogółem	27	96,4	100,0	
Braki danych	Systemowe braki danych	1	3,6		
Ogółem		28	100,0		

96,3% pytaných uczniów chciałoby w przyszłości znaleźć ciekawą i dobrze płatną pracę, przy czym odpowiedzi „zdecydowanie tak” udzieliło 35,7% z nich. Tylko jedna osoba udzieliła odpowiedzi „nie”.

W przyszłości chciał(a)bym znaleźć ciekawą i dobrze płatną pracę

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	raczej nie	1	3,6	3,7	3,7
	raczej tak	7	25,0	25,9	29,6
	Tak	9	32,1	33,3	63,0
	zdecydowanie tak	10	35,7	37,0	100,0
	Ogółem	27	96,4	100,0	
Braki danych	Systemowe braki danych	1	3,6		
Ogółem		28	100,0		

Zdecydowana większość uczniów (85,2%) stawia sobie za główny cel zdobycie atrakcyjnego zawodu, z czego 48,1% udzieliło odpowiedzi „raczej tak” i 18,5% „zdecydowanie tak”.

Zdobycie atrakcyjnego zawodu jest moim głównym celem

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	raczej nie	4	14,3	14,8	14,8
	raczej tak	13	46,4	48,1	63,0
	Tak	5	17,9	18,5	81,5
	zdecydowanie tak	5	17,9	18,5	100,0
	Ogółem	27	96,4	100,0	
Braki danych	Systemowe braki danych	1	3,6		
Ogółem		28	100,0		

Zdecydowana większość uczniów (74,1%) chciałaby również wykonywać w przyszłości zawód ceniony społecznie, z czego odpowiedzi „zdecydowanie tak” udzieliło 11,1% z nich a większość wskazała odpowiedź „raczej tak” (55,6%).

W przyszłości chciał(a)bym wykonywać zawód ceniony społecznie

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	Nie	3	10,7	11,1	11,1
	raczej nie	4	14,3	14,8	25,9
	raczej tak	15	53,6	55,6	81,5
	Tak	2	7,1	7,4	88,9
	zdecydowanie tak	3	10,7	11,1	100,0
	Ogółem	27	96,4	100,0	
Braki danych	Systemowe braki danych	1	3,6		
Ogółem		28	100,0		

59,3% uczniów udzieliła negatywnej odpowiedzi na stwierdzenie „dużo się uczyć”, z czego większość (29,6%) „raczej nie”. 25,9% wskazało odpowiedź „raczej tak” a tylko jedna osoba odpowiedziała „zdecydowanie tak”.

Dużo się uczyć

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	zdecydowanie nie	2	7,1	7,4	7,4
	Nie	6	21,4	22,2	29,6
	raczej nie	8	28,6	29,6	59,3
	raczej tak	7	25,0	25,9	85,2
	Tak	3	10,7	11,1	96,3
	zdecydowanie tak	1	3,6	3,7	100,0
	Ogółem	27	96,4	100,0	
Braki danych	Systemowe braki danych	1	3,6		
Ogółem		28	100,0		

Na pytanie o uczestnictwo w zajęciach pozalekcyjnych organizowanych w zakładzie poprawczym większość uczniów udzieliła odpowiedzi twierdzącej (63,0%), z czego 33,3% „tak”. Tylko dwie osoby (7,4%) „zdecydowanie nie” uczestniczy w zajęciach pozalekcyjnych.

Uczestniczę w zajęciach pozalekcyjnych organizowanych w zakładzie poprawczym

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	zdecydowanie nie	2	7,1	7,4	7,4
	Nie	3	10,7	11,1	18,5
	raczej nie	5	17,9	18,5	37,0
	raczej tak	6	21,4	22,2	59,3
	Tak	9	32,1	33,3	92,6
	zdecydowanie tak	2	7,1	7,4	100,0
	Ogółem	27	96,4	100,0	
Braki danych	Systemowe braki danych	1	3,6		
Ogółem		28	100,0		

W kolejnym pytaniu ankietowani mieli ustosunkować się do stwierdzenia „uczęszczam na zajęcia dodatkowe organizowane poza zakładem poprawczym”. Większość uczniów (64,3%) odpowiedziała negatywnie, z czego 32,1% „nie”. 21,4% z nich udzieliło odpowiedzi „tak” i jedna osoba „zdecydowanie tak”.

Uczęszczam na zajęcia dodatkowe organizowane poza zakładem poprawczym

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	zdecydowanie nie	2	7,1	7,1	7,1
	nie	9	32,1	32,1	39,3
	raczej nie	7	25,0	25,0	64,3
	raczej tak	3	10,7	10,7	75,0
	tak	6	21,4	21,4	96,4
	zdecydowanie tak	1	3,6	3,6	100,0
	Ogółem	28	100,0	100,0	

Na pytanie o sumienne wykonywanie obowiązków szkolnych, większość uczniów – 66,7% odpowiedziała twierdząco, w tym 40,7% „raczej tak”.

Sumiennie wykonuję swoje obowiązki szkolne

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	zdecydowanie nie	1	3,6	3,7	3,7
	Nie	3	10,7	11,1	14,8
	raczej nie	5	17,9	18,5	33,3
	raczej tak	11	39,3	40,7	74,1
	Tak	7	25,0	25,9	100,0
	Ogółem	27	96,4	100,0	
Braki danych	Systemowe braki danych	1	3,6		
Ogółem		28	100,0		

79,6% uczniów „stara się mieć jak najlepsze oceny”, w tym 39,3% udzieliło odpowiedzi „raczej tak”, odnosząc się do tego stwierdzenia. 10,7% udzieliło jednoznacznej odpowiedzi „nie”.

Staram się mieć jak najlepsze oceny

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	nie	3	10,7	10,7	10,7
	raczej nie	3	10,7	10,7	21,4
	raczej tak	11	39,3	39,3	60,7
	tak	10	35,7	35,7	96,4
	zdecydowanie tak	1	3,6	3,6	100,0
	Ogółem	28	100,0	100,0	

Nieco ponad połowa ankietowanych – 53,6% - zadeklarowała, iż nie jest aktywna ani nie zgłasza się często do odpowiedzi na lekcjach, w tym 25% stanowiło odpowiedzi „raczej nie” i 25% „nie”. Tylko jedna osoba udzieliła odpowiedzi „zdecydowanie tak”.

Na lekcjach jestem aktywna/y, często zgłaszam się do odpowiedzi

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	zdecydowanie nie	1	3,6	3,6	3,6
	nie	7	25,0	25,0	28,6
	raczej nie	7	25,0	25,0	53,6
	raczej tak	5	17,9	17,9	71,4
	tak	7	25,0	25,0	96,4
	zdecydowanie tak	1	3,6	3,6	100,0
	Ogółem	28	100,0	100,0	

Większość uczniów (67,9%) nie ma w planach wzięcia udziału w olimpiadzie z jakiegokolwiek przedmiotu. 21,4% odpowiedziało „raczej tak” i tylko jedna osoba jest „zdecydowanie” na „tak”.

Chciał(a)bym wziąć udział w olimpiadzie z jakiegoś przedmiotu

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	zdecydowanie nie	2	7,1	7,1	7,1
	nie	5	17,9	17,9	25,0
	raczej nie	12	42,9	42,9	67,9
	raczej tak	6	21,4	21,4	89,3
	tak	2	7,1	7,1	96,4
	zdecydowanie tak	1	3,6	3,6	100,0
	Ogółem	28	100,0	100,0	

Na pytanie o udział w olimpiadzie przedmiotowej 71,4% uczniów odpowiedziało negatywnie. W olimpiadach wzięło udział ośmioro z nich (28,6%).

Brałam/em udział w olimpiadzie z jakiegoś przedmiotu

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	zdecydowanie nie	3	10,7	10,7	10,7
	nie	14	50,0	50,0	60,7
	raczej nie	3	10,7	10,7	71,4
	raczej tak	2	7,1	7,1	78,6
	tak	5	17,9	17,9	96,4
	zdecydowanie tak	1	3,6	3,6	100,0
	Ogółem	28	100,0	100,0	

Zdecydowana większość (75,0%) uczniów aktywnie rozwija swoje zainteresowania bądź hobby, w tym 32,1% odpowiedziało „tak” a 25,0% „raczej tak”. Tylko jedna osoba „zdecydowanie nie” rozwija swoich zainteresowań.

Aktywnie rozwijam swoje zainteresowania/hobby

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	zdecydowanie nie	1	3,6	3,6	3,6
	nie	1	3,6	3,6	7,1
	raczej nie	5	17,9	17,9	25,0
	raczej tak	7	25,0	25,0	50,0
	tak	9	32,1	32,1	82,1
	zdecydowanie tak	5	17,9	17,9	100,0
	Ogółem	28	100,0	100,0	

61,7% uczniów odpowiedziało, iż „szkoła do której pójdą w przyszłości cieszy się dobrą opinią”, z czego 28,6% odpowiedzi stanowiło „raczej tak”. 28,6% ankietowanych na tak postawione pytanie odpowiedziało „nie”.

Szkoła, do której pójdę w przyszłości cieszy się dobrą opinią

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	nie	8	28,6	28,6	28,6
	raczej nie	3	10,7	10,7	39,3
	raczej tak	8	28,6	28,6	67,9
	tak	5	17,9	17,9	85,7
	zdecydowanie tak	4	14,3	14,3	100,0
	Ogółem	28	100,0	100,0	

Na pytanie „Jaki poziom wykształcenia chciał(a)byś osiągnąć?” 33,3% uczniów odpowiedziało „średni zawodowy”. Następne w kolejności było wykształcenie podyplomowe – 18,5%. Po cztery głosy (14,3%) zebrał pomaturalny i podstawowy poziom edukacji. Zbiór wszystkich odpowiedzi przedstawiony został w poniższej tabeli.

Jaki poziom wykształcenia chciał(a)byś osiągnąć?

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	Podstawowy	4	14,3	14,8	14,8
	średni ogólnokształcący	2	7,1	7,4	22,2
	średni zawodowy	9	32,1	33,3	55,6
	Pomaturalny	4	14,3	14,8	70,4
	Licencjacki	2	7,1	7,4	77,8
	Magisterski	1	3,6	3,7	81,5
	Podyplomowy	5	17,9	18,5	100,0
	Ogółem	27	96,4	100,0	
Braki danych	Systemowe braki danych	1	3,6		
Ogółem		28	100,0		

Na pytanie o to, gdzie w przyszłości chcieliby pracować uczniowie, 32,1% odpowiedziało, że „we własnej firmie”. 25,0% ankietowanych chciałoby pracować za granicą a 17,9% w „firmie prywatnej”. 10,7% uczniów nie ma na ten moment zdania.

W przyszłości chciał(a)byś pracować

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	w firmie prywatnej	5	17,9	17,9	17,9
	w państwowym zakładzie pracy	2	7,1	7,1	25,0
	we własnej firmie	9	32,1	32,1	57,1
	za granicą	7	25,0	25,0	82,1
	jeszcze nie wiem	3	10,7	10,7	92,9
	w innym miejscu	2	7,1	7,1	100,0
	Ogółem	28	100,0	100,0	

Analizując miejsce jakie zajmują aspiracje edukacyjne i plany zawodowe w hierarchii dążeń i celów życiowych młodzieży podświadomej, uwzględniono średnie rangi (w skali od 1 do 9 oraz od 1 do 6) dla następujących dążeń:

- nauka;
- zdobywanie nowych umiejętności;
- zdobycie wykształcenia;
- wykonywanie ciekawego i prestiżowego zawodu.

Średnia ranga (*M*) dla nauki wyniosła 5, w tym 26,1% uczniów umiejscowiło ją na siódmym miejscu w 9-stopniowej hierarchii. Dwie osoby (8,7%) określiło ją jako najważniejszą (1) oraz dwie osoby określiły ją jako najmniej ważną (9).

Nauka

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	1	2	7,1	8,7	8,7
	2	3	10,7	13,0	21,7
	3	5	17,9	21,7	43,5
	4	2	7,1	8,7	52,2
	7	6	21,4	26,1	78,3
	8	3	10,7	13,0	91,3
	9	2	7,1	8,7	100,0
	Ogółem	23	82,1	100,0	
Braki danych	Systemowe braki danych	5	17,9		
Ogółem		28	100,0		

Średnia ranga (*M*) dla zdobywania nowych umiejętności wyniosła 5,70, w tym 26,1% uczniów umiejscowiło ją po równo na piątym i szóstym miejscu w 9-stopniowej hierarchii. Jedna osoba (4,3%) określiła ją jako najważniejszą (1), a dwie osoby (8,7%) określiły ją jako najmniej ważną (9).

Zdobywanie nowych umiejętności

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	1	1	3,6	4,3	4,3
	3	2	7,1	8,7	13,0
	4	1	3,6	4,3	17,4
	5	6	21,4	26,1	43,5
	6	6	21,4	26,1	69,6
	7	4	14,3	17,4	87,0
	8	1	3,6	4,3	91,3
	9	2	7,1	8,7	100,0
	Ogółem	23	82,1	100,0	
Braki danych	Systemowe braki danych	5	17,9		
Ogółem		28	100,0		

Średnia ranga (*M*) dla zdobycia wykształcenia wyniosła 2,74, w tym aż 47,8% uczniów umiejscowiło ją na najwyższym miejscu (1) w 9-stopniowej hierarchii. Dla czterech osób (17,4%) był to najmniej ważny cel (6), a po trzy osoby (10,7%) umiejscowiły ten cel na trzecim i czwartym miejscu.

Zdobycie wykształcenia

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	1	11	39,3	47,8	47,8
	2	1	3,6	4,3	52,2
	3	3	10,7	13,0	65,2
	4	3	10,7	13,0	78,3
	5	1	3,6	4,3	82,6
	6	4	14,3	17,4	100,0
	Ogółem	23	82,1	100,0	
Braki danych	Systemowe braki danych	5	17,9		
Ogółem		28	100,0		

W przypadku celu w postaci wykonywania ciekawego i prestiżowego zawodu, średnia ranga (M) wyniosła 3,95 i zaledwie jedna osoba (4,8%) obrała ten cel za swój najważniejszy. Dla pięciu osób (23,8%) jest to trzeci z celów w 6-stopniowej hierarchii, a dla kolejnej piątki uczniów piąty. Dla 19,0% ankietowanych był to najmniej ważny z celów.

Wykonywanie ciekawego i prestiżowego zawodu

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	1	1	3,6	4,8	4,8
	2	3	10,7	14,3	19,0
	3	5	17,9	23,8	42,9
	4	3	10,7	14,3	57,1
	5	5	17,9	23,8	81,0
	6	4	14,3	19,0	100,0
	Ogółem	21	75,0	100,0	
Braki danych	Systemowe braki danych	7	25,0		
Ogółem		28	100,0		

W celu sprawdzenia czy płeć różnicuje poziom aspiracji edukacyjnych i plany zawodowe młodzieży podanej przeprowadzono test rangowy *UManna-Whitneya*. Okazuje się, iż kobiety pragną osiągnąć wyższy poziom wykształcenia ($Mdn = 4,50$; $SD = 1,93$) niż mężczyźni ($Mdn = 3,00$; $SD = 1,85$) i różnice te były istotne statystycznie, $U = 49,50$; $p < 0,05$.

Jaki poziom wykształcenia chciał(a)byś osiągnąć?

Płeć			Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Kobieta	Ważne	Podstawowy	1	7,7	8,3	8,3
		średni zawodowy	3	23,1	25,0	33,3
		Pomaturalny	2	15,4	16,7	50,0
		Licencjacki	2	15,4	16,7	66,7
		Magisterski	1	7,7	8,3	75,0
		Podyplomowy	3	23,1	25,0	100,0
		Ogółem	12	92,3	100,0	
mężczyzna	Ważne	Braki danych	Systemowe braki danych	1	7,7	
		Ogółem	13	100,0		
		Podstawowy	3	20,0	20,0	20,0
		średni	2	13,3	13,3	33,3
		ogólnokształcący				
		średni zawodowy	6	40,0	40,0	73,3
		Pomaturalny	2	13,3	13,3	86,7
		Podyplomowy	2	13,3	13,3	100,0
		Ogółem	15	100,0	100,0	

Rangi

	płeć	N	Średnia ranga	Suma rang
Jaki poziom wykształcenia chciał(a)byś osiągnąć?	kobieta	12	17,38	208,50
	mężczyzna	15	11,30	169,50
	Ogółem	27		

Wartość testowana^a

	Jaki poziom wykształcenia chciał(a)byś osiągnąć?
U Manna-Whitneya	49,500
W Wilcoxon	169,500
Z	-2,027
Istotność asymptotyczna (dwustronna)	,043
Istotność dokładna [2*(jednostronna)]	,047 ^b

a. Zmienna grupująca: płeć

W celu sprawdzenia jakie czynniki wpływają na wybory (decyzje) edukacyjne i zawodowe młodzieży podświadnie przeanalizowano szereg statystyk opisowych odnoszących się do pytania o trudności napotymane przez uczniów („Co może utrudnić Ci realizację planów?”) oraz pytanie o pomoc w realizacji dążeń („W realizacji dążeń najbardziej pomaga Ci?”).

Wśród trudności najwięcej osób (32,1%) wskazało „słabą znajomość języka obcego” oraz fakt, że były karane (17,9%). Dla czterech osób (14,3%) przeszkodą są „trudne zaliczenia/egzaminy”. W przypadku trzech uczniów (10,7%) „zbyt trudny program nauki”, a w przypadku kolejnych trzech „zły stan zdrowia” oraz fakt „że nie wiedzą gdzie zamieszkają na stałe”. Wśród trudności żaden z ankietowanych nie zaznaczył opcji „koledzy mnie źle

traktują”, „skromne finanse”, „słabe wyniki w nauce”, „brak pomocy ze strony nauczycieli” ani „zawód który chcę wykonywać jest mało popularny”.

Siedem osób (25%) odpowiedziało, iż nie ma żadnych trudności.

Słaba znajomość języka obcego

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	nie	19	67,9	67,9	67,9
	tak	9	32,1	32,1	100,0
	Ogółem	28	100,0	100,0	

To że byłem karany

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	nie	23	82,1	82,1	82,1
	tak	5	17,9	17,9	100,0
	Ogółem	28	100,0	100,0	

Zły stan zdrowia

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	nie	25	89,3	89,3	89,3
	tak	3	10,7	10,7	100,0
	Ogółem	28	100,0	100,0	

Zbyt trudny program nauki

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	nie	25	89,3	89,3	89,3
	tak	3	10,7	10,7	100,0
	Ogółem	28	100,0	100,0	

Trudne zaliczenia/egzamin

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	nie	24	85,7	85,7	85,7
	tak	4	14,3	14,3	100,0
	Ogółem	28	100,0	100,0	

Koledzy mnie źle traktują

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	nie	28	100,0	100,0	100,0

Jeszcze nie wiem gdzie zamieszkam na stałe

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	nie	25	89,3	89,3	89,3
	tak	3	10,7	10,7	100,0
	Ogółem	28	100,0	100,0	

Skromne finanse

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	nie	28	100,0	100,0	100,0

Słabe wyniki w nauce

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	nie	28	100,0	100,0	100,0

Brak pomocy ze strony nauczycieli

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	nie	28	100,0	100,0	100,0

Zawód który chcę wykonywać jest mało popularny

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	nie	28	100,0	100,0	100,0

Nie mam trudności

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	nie	21	75,0	75,0	75,0
	tak	7	25,0	25,0	100,0
	Ogółem	28	100,0	100,0	

Wśród czynników, które uczniowie postrzegają jako pomocne, najczęściej wybieraną odpowiedzią była „opinia rodziców” – zaznaczyło ją 50% ankietowanych. 28,6% osób odpowiedziało „trudno powiedzieć”, 21,4% „liczy na własne osiągnięcia szkolne”, dla 17,9% pomocna jest „informacja wychowawcy”. Pozostałe czynniki miały raczej marginalne znaczenie, a ich rozkład przedstawia się następująco:

- „lekcje dostarczające wiedzy o miejscach i kierunkach wykształcenia” – 10,7%;
- „poglądy kolegów” – 7,1%;
- „informacja doradcy zawodowego” – 7,1%;
- „lekcje dostarczające wiedzy o aktualnych potrzebach rynku pracy” – 7,1%;
- „udział w akcjach i projektach” – 7,1%;
- „przekazy mass mediów” – 3,6%.

Opinia rodziców

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	nie	14	50,0	50,0	50,0
	tak	14	50,0	50,0	100,0
	Ogółem	28	100,0	100,0	

Poglądy kolegów

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	nie	26	92,9	92,9	92,9
	tak	2	7,1	7,1	100,0
	Ogółem	28	100,0	100,0	

przekazy mass mediów

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	nie	27	96,4	96,4	96,4
	tak	1	3,6	3,6	100,0
	Ogółem	28	100,0	100,0	

Informacja wychowawcy

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	nie	23	82,1	82,1	82,1
	tak	5	17,9	17,9	100,0
	Ogółem	28	100,0	100,0	

Informacja doradcy zawodowego

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	nie	26	92,9	92,9	92,9
	tak	2	7,1	7,1	100,0
	Ogółem	28	100,0	100,0	

Lekcje dostarczające wiedzy o miejscach i kierunkach wykształcenia

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	nie	25	89,3	89,3	89,3
	tak	3	10,7	10,7	100,0
	Ogółem	28	100,0	100,0	

Lekcje dostarczające wiedzy o aktualnych potrzebach rynku pracy

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	nie	26	92,9	92,9	92,9
	tak	2	7,1	7,1	100,0
	Ogółem	28	100,0	100,0	

Liczyć na własne osiągnięcia szkolne

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	nie	22	78,6	78,6	78,6
	tak	6	21,4	21,4	100,0
	Ogółem	28	100,0	100,0	

Udział w akcjach i projektach

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	nie	26	92,9	92,9	92,9
	tak	2	7,1	7,1	100,0
	Ogółem	28	100,0	100,0	

Trudno powiedzieć

		Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Ważne	nie	20	71,4	71,4	71,4
	tak	8	28,6	28,6	100,0
	Ogółem	28	100,0	100,0	

W celu sprawdzenia czy poziom wyników szkolnych wpływa na aspiracje edukacyjne i plany zawodowe młodzieży podświadnie sprawdzono związek średniej ocen szkolnych z planowanym poziomem wykształcenia. W tym celu przeprowadzono korelację *rho Spearmana*, w wyniku czego ustalono brak istotnego związku między średnią ocen a planowanym poziomem wykształcenia $r_s(14) = 0,18; p > 0,05$.

Korelacje

			Jaki poziom wykształcenia chciał(a)byś osiągnąć?	średnia ocen
rho Spearmana	Jaki poziom wykształcenia chciał(a)byś osiągnąć?	Współczynnik korelacji	1,000	,184
		Istotność (dwustronna)	.	,529
		N	27	14

Aby sprawdzić czy istnieje związek między statusem społecznym rodziców a poziomem aspiracji edukacyjnych i planami zawodowymi młodzieży podświadnie, przeprowadzono korelację nieparametryczny *rho Spearmana*. Analiza wykazała brak istotnego związku między statusem społecznym rodziców a planami zawodowymi młodzieży $r_s(28) = 0,18; p > 0,05$.

Korelacje

			Jaki poziom wykształcenia chciał(a)byś osiągnąć?	Sytuacja finansowa rodziny
rho Spearmana	Jaki poziom wykształcenia chciał(a)byś osiągnąć?	Współczynnik korelacji	1,000	,297
		Istotność (dwustronna)	.	,133
		N	27	27

W celu zbadania związku między aspiracjami edukacyjnymi a doświadczeniami trudności w realizacji planów zawodowych młodzieży podświad, przeprowadzono szereg korelacji nieparametrycznych *rho Spearmana*. Badając związek trudności jakie wskazali uczniowie z planowanym poziomem wykształcenia nie wykazano żadnych istotnych statystycznie korelacji między zmiennymi.

Korelacje

			słaba znajomość języka obcego	to że byłem karany	zły stan zdrowia	zbyt trudny program nauki	trudne zaliczenia/egzamin	jeszcze nie wiem gdzie zamieszkać na stałe
rho Spearmana	Jaki poziom wykształcenia chciał(a)byś osiągnąć?	Współczynnik korelacji	,041	,000	,163	,116	,248	,178
		Istotność (dwustronna)	,838	1,000	,417	,563	,212	,373

*. Korelacja istotna na poziomie 0.05 (dwustronnie).

Podsumowanie

Analizując miejsce jakie zajmują aspiracje i plany zawodowe w hierarchii dążeń i celów życiowych młodzieży podświad można przypuszczać, że nauka nie jest najważniejszą wartością wśród ankietowanych, co ciekawe aż 47,8% umiejscowiło cel zdobycie wykształcenia na najwyższym (1) miejscu. Dla czterech osób (17,4%) cel był to cel najmniej ważny (6), a po trzy osoby umiejscowiły ten cel na trzecim i czwartym miejscu. W przypadku celu wykonywanie ciekawego i prestiżowego zawodu zaledwie jedna osoba (4,8%), wskazała ten cel za najważniejszy. Badania wykazały, że płeć jest czynnikiem różnicującym poziom aspiracji edukacyjnych i planów zawodowych ankietowanych. I tak, okazało się, że dziewczęta pragną osiągnąć wyższy poziom wykształcenia niż chłopcy i różnice te były istotne statystycznie: $U = 49,50$; $p < 0,005$. Ponadto ankietowani wskazywali na przeszkody utrudniające realizację planów edukacyjnych i zawodowych. Taki są: słaba znajomość języka obcego, fakt, że są karane (17,9%). Wśród czynników, które badani uznają za pomocne znalazły się takie wskazania jak: opinia rodziców (50%) a dla 17,9% opinia wychowawców. Można przypuszczać, że współpraca rodziców i nauczycieli w trosce o przyszłość podświad przynosi pozytywne rezultaty.

W badaniach nie ustalono istotnego związku między średnią ocen a planowanym poziomem wykształcenia. Ponadto analiza wykazała, że brak istotnego związku między statusem społecznym rodziców a planami zawodowymi młodzieży podświadomej.

Konkluzja: Jednym z ważnych zadań oddziaływań wychowawczych i resocjalizacyjnych jest rozbudzanie, kształcenie i wzmacnianie aspiracji spełniających funkcję motywację w podejmowaniu możliwych do osiągnięcia celów kształceniowych oraz wypracowaniu planów działania sprzyjających ich realizacji. Skorelowanie poziomu aspiracji ze zmianami w warunkach osobistych powinno przejawiać się w pokonywaniu barier w osiąganiu sukcesów, odczuwaniu satysfakcji z przejawianej aktywności młodzieży podświadomej. Należy przemyśleć kwestię intensywności nauczania języków obcych, ukierunkowanie zainteresowań i tym samym utrwalanie prospołecznych postaw.

Bibliografia

- BEDNARCZYK-JAMA, N. (2008). *Aspiracje edukacyjno-zawodowe uczniów szkół ponadgimnazjalnych*. Warszawa: IBE.
- GALAS, B., LEWOWICKI, T. (1991). *Osobowość a aspiracje*. Warszawa: UW.
- MUSIALSKA, K. (2008). *Aspiracje życiowe młodzieży stojącej u progu dorosłości*. Kraków: Impuls.
- PARZECKI, R. (2003). *Plany edukacyjno-zawodowe młodzieży w studium eksploracji*. Włocławek: WSHE.
- PILCH, T., BAUMAN, T. (2001). *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*. Warszawa: Żak.
- REYKOWSKI, I. (1970). *Z zagadnień teorii motywacji*. Warszawa: PWN.
- SIKORSKI, W. (2005). *Aspiracje. Studium psychologiczne i socjopedagogiczne*. Nysa: PWSZ.
- SZEWCZUK, W. (1996). *Świat wartości i wychowanie*. Warszawa: Fundacja Innowacja.
- SZYMAŃSKI, M. (2006). *Młodzież wobec wartości*. Warszawa: IBE.

Formation and Education

Bildung und Erziehung

Výchova a vzdelávanie

**The Comparison of Pupil's Ideas about the Meadow
Ecosystem in the Content Standard of the Subject
Biology (ISCED 2) at Present and before the Introduction
of School Reform in Slovakia**

**Vergleich der Vorstellungen der Schüler über das Wiesen
Ökosystem im Inhaltsstandard des Fachs Biologie
(ISCED 2) zur Zeit und vor der Umsetzung
der Schulreform in der Slowakei**

**Porovnanie žiackych predstáv o lúčnom ekosystéme
v obsahovom štandarde predmetu biológia (ISCED 2)
v súčasnosti a pred zavedením školskej reformy
na Slovensku**

Radoslav Kvasničák

Abstract

The aim of the research was to analyze the level of pupils' ideas about ecosystem of the meadow discussed in textbooks of biology before school reform in Slovakia (year: 2004/2005) and compare to the ecosystem approach of science education at present (year: 2017/2018). When comparing pupils ideas about ecosystem, projective techniques were used in the research groups (712 respondents), using a high-reliability pupil drawing method (Cronbach's alpha 0.7047). In general, we can find a low level of acquired species nomenclature of animals of the meadow ecosystem, with pre-reform time of pupils on average more successful (25%) than at present (21%). In our findings we have a very low understanding of food relations in the ecosystem (5-10%) among pupils of primary school compared to the pre-reform period (61%). According to the present results on ecosystems in the current school system were commend in the future to integrate into the classic teaching of the elements of non-formal science education on the characteristics of the meadow ecosystems in the context of the natural environment directly on the schoolland in the primary school.

Keywords: School reform. Primary school. Pupil. Ideas. Ecosystem of the meadow.

Úvod

V súčasnom školskom systéme na Slovensku (ISCED 2) je učivo o ekosystémoch v kontexte s prírodným prostredím preberané špirálovým osnovaním vo viacerých ročníkoch základných škôl (5. a 8. ročník). Od školskej reformy (r. 2008) je majoritne obsah učiva o ekosystémoch súčasťou vzdelávacích štandardov 5. ročníka predmetu Biológia¹ v tematickom celku Človek a príroda v súvislosti s poznávaním organizmov žijúcich vo vybraných typoch vodného, pôdneho, lúčneho a lesného prostredia. Ekosystémy sú následne komplexne preberané v 8. ročníku v tematickom celku Ekologické podmienky života² s obsahovým zameraním na organizmy a prostredie, živé a neživé zložky prostredia, život ekosystému a potravné vzťahy v ekosystéme. V minulosti pred školskou reformou bol obsahový štandard učiva o ekosystéme preberaný v učebnici prírodopisu len v jednom, a to v 9. ročníku ZŠ so zameraním na skúmanie vzájomných vzťahov organizmov a organizmov k prostrediu³. Obsahom učiva boli systematicky preberané živé a neživé zložky prostredia a potravné vzťahy organizmov na príkladoch potravného reťazca, potravných sietí a pyramíd. Modelové druhy organizmov (rastliny, živočíchy) boli v minulosti preberané lineárnym osnovaním v jednotlivých ročníkoch nasledovne. Botanické učivo bolo sústredené v 5. ročníku⁴, zoologické učivo v 6. ročníku⁵ s apelovaním na systematickú klasifikáciu organizmov a ich anatomicko-morfologickú a ekologickú charakteristiku. V súčasnom obsahovom štandarde predmetu Biológia pre 5. ročník sú jednotlivé rastliny a živočíchy postupne preberané v symbióze s prírodným prostredím (napr. rastliny a živočíchy lúk a záhrad, lesov, vôd a mokradí a i.) bez priameho kontextu s evolúciou organizmov a ich taxonomickou klasifikáciou v biologickom systéme. Ich taxonomická klasifikácia je následne riešená cyklickým osnovaním učiva v 6. ročníku⁶ s ohľadom na morfologickú a anatomickú stavbu a životné prostredie. Názvoslovie rastlín a živočíchov je často taxonomicky uvádzané vo forme rodových názvov bez dôrazu na druhové pomenovanie. Na poznanie druhových názvov rastlín a živočíchov žiakmi v školskom prostredí upozorňujú

¹ UHEREKOVÁ, M., et al. 2008: *Biológia pre 5. ročník základnej školy*. Expol Pedagogika, s. r. o. Bratislava, 2008, 108 s.

² UHEREKOVÁ, M. – BIZUBOVÁ, M., 2013: *Biológia pre 8. ročník základnej školy a 3. ročník gymnázia s osemročným štúdiom (Geológia, Ekológia)*, SPN – Mladé letá, s. r. o., Prešov, 2013, 127 s.

³ HANTABÁLOVÁ, I. – UHEREKOVÁ, M., 2003: *Prírodopis pre 9. ročník základných škôl*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 2003. s. 56 – 74.

⁴ HANTABÁLOVÁ, I. et al. 1997: *Prírodopis pre 5. ročník základných škôl*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1997, s. 159.

⁵ HANTABÁLOVÁ, I., et al. 1999: *Prírodopis pre 6. ročník základných škôl*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1999, s. 168.

⁶ UHEREKOVÁ, M. et al. 2009: *Biológia pre 6. ročník základnej školy*. Expol Pedagogika, s. r. o. Bratislava, 2009, 96 s.

aj zahraničné výskumy⁷, kde znalosť druhovej taxonómie organizmov je základným predpokladom pre chápanie ekológie prírodného prostredia. Zistilo sa, že vedomosti o druhových názvoch živočíchov narastajú s vekom žiaka a závisia od osobného kontaktu so živočíchom⁸, pričom dôležitým faktorom je práve veľkosť, tvarová variabilita a pohybová aktivita živočicha⁹. V podmienkach základných škôl sa zistilo, že vedomosti o druhových názvoch vtákov môžeme ovplyvniť aj na základe vizuálnych (sfarbenie) a akustických stimulov (spev)¹⁰. Pozitívne zistenia ohľadom determinácie bezstavovcov, najmä hmyzu evidujeme pri určovaní s využitím odbornej literatúry a kľúčov priamo v prírode, kde úspešnosť osvojeného názvoslovía modelových druhov hmyzu súvisí s veľkosťou a farebnou atraktivitou získaných jedincov¹¹. V rámci osvojenia názvoslovía rastlín, ich atraktivita u žiakov súvisí s farbou kvetu, s ich veľkosťou a vzrastom (napr. machy, byliny, dreviny), s ich využitím (liečivé vs. jedovaté) a od vlastnej skúsenosti žiaka, napr. pri tvorbe herbárových položiek kvitnúcich bylín a listov drevín¹². Pozitívne postoje k rastlinám môžeme priamo ovplyvniť aj návštevou botanických záhrad, príp. realizáciou neformálnych výučbových kurzov realizovaných v prírode¹³. Na základe získaných výsledkov uvedených obsahových zmien vo vzdelávacom štandarde predmetu Biológia (ISCED 2) sme sa rozhodli porovnať súčasné vedomosti o ekosystéme, potravinových vzťahoch a druhovom názvosloví rastlín a živočíchov spreď (2004/05) a po reformnom období (2017/18) a cieľom poukázať na ekosystémové hľadisko špirálovitého osnovania učiva a taxonomickej klasifikácie modelových druhov organizmov preberaných v súčasnosti v kontexte s prírodným prostredím už v piatom ročníku základných škôl. Získané výsledky komparatívneho výskumu

⁷ RANDLER, C., 2008: Teaching species identification a prerequisite for learning biodiversity and understanding ecology. In: *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 2008, roč. 4, č. 3, s. 223 – 231.

PATRICK, P. – TUNNICLIFFE, S., D., 2011: What Plants and Animals Do Early Childhood and Primary Students' Name? Where Do They See Them? In: *Journal of Science Education and Technology*, 2011, roč. 20, č. 5, s. 630 – 642.

⁸ PATRICK, P. et al. 2013: Students (ages 6, 10, and 15 years) in six countries knowledge of animals. In: *Nordic Studies in Science Education*, 2013, roč. 9, č. 1, s. 18 – 32.

⁹ SHEPARDSON, P., D., 2002: Bugs, butterflies, and spiders: Children's understandings about insects. In: *International Journal of Science Education*, 2002, roč. 24, č. 6, s. 627 – 643.

¹⁰ PROKOP, P. – RODÁK, R., 2009: Ability of Slovakian pupils to identify birds. In: *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 2009, roč. 5, č. 2, s. 127 – 133.

¹¹ KVASNIČÁK, R., 2013: Vplyv metodiky zberu zoologického materiálu na určovanie druhového názvoslovía živočíchov žiakmi základných škôl. In: *Acta Facultatis Pedagogicae Universitatis Tyrnaviensis*, Ročník 17, 2013, Ser. D., s. 58 – 72.

¹² KVASNIČÁK, R., 2015: Aké sú v súčasnosti vedomosti a predstavy žiakov o rastlinách osvojených s využitím obrázkov, fotografií a herbárových položiek rastlín? In: *Acta Facultatis Pedagogicae Universitatis Tyrnaviensis*: séria D – vedy o výchove a vzdelávaní. Ročník Trnava: Trnavská univerzita, Pedagogická fakulta, 2015. s. 45 – 58.

¹³ FANČOVIČOVÁ, J., 2014: *Zvyšovanie záujmu žiakov o rastliny. Od teórie k praxi*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2014. 77 s.

boli v súčasnosti odprezentované na vedeckej konferencii s medzinárodnou účasťou Didsci+2019 and IOSTE 2019 konanej 25. – 27. júna 2019 na pôde Trnavskej univerzity v Trnave.

Metodika výskumu a jeho realizácia

Pri zisťovaní kvalitatívnej úrovne žiackych predstáv o skúmanom ekosystéme sme použili metódu žiackej kresby¹⁴, pričom validita skúmaných kategórií bola testovaná v predchádzajúcom výskume¹⁵. Koeficient reliability použitého merného nástroja bol aj v našom prípade dostatočne vysoký (Cronbachovo alfa = 0,7047). Pri vyhodnocovaní žiackych kresieb sme postupovali nasledovne. Žiaci mali za úlohu nakresliť úplný lúčny ekosystém so svojimi zložkami. Úlohou žiakov bolo schematicky znázorniť potravinovú pyramídu so svojimi trofickými kategóriami (reducent, producent, konzument I. a II.) a v rámci potravinových kategórií uviesť príklady organizmov charakteristických pre daný typ ekosystému. Hodnotené boli aj tri druhové názvy živočíchov typických pre lúčny ekosystém spolu so zaujímavou informáciou o spôsobe života. Uvedené kategórie boli podľa správnosti rodového a druhového názvu živočicha a jeho bionómie skórované bipolárne (1/0). V žiackych kresbách sme analyzovali aj potravinovú pyramídu lúčneho ekosystému, ktorú sme hodnotili na základe uvedenia konkrétnych príkladov reducentov, producentov, konzumentov I. a II. a ich správneho zaradenia v potravinovej pyramíde. Pri skórovaní sme sa v kresbách zamerali na celosťnosť predstáv o ekosystéme, pričom ucelené ekosystémy boli v rámci sledovaných kategórií (pôda, slnko, rastliny, živočichy) skórované hodnotou „1“. Naopak, neucelené kresby sme skórovali nulovou hodnotou, v ktorých neboli znázorňované abiotické zložky prostredia, a organizmy boli kreslené na papieri voľne, bez kontextu s prírodným prostredím. Potravinové pyramídy boli skórované na základe uvedenia konkrétnych príkladov reducentov, producentov a konzumentov a ich správneho zaradenia v potravinovej pyramíde (bipolárna škála 1/0). V kresbách ekosystémov boli bipolárne (1/0) hodnotené aj vplyvy človeka na prostredie, ako prítomnosť kosenia lúčneho porastu a skládka odpadov. Uvedenú procedúru absolvovali žiaci výskumných skupín pred odučením učiva (pre-test) a 6 dní po realizácii tradičného vyučovania (post-test) v školskom prostredí, čo nám umožňovalo porovnať ekosystémovú koncepciu učiva preberaného na základných školách v súčasnosti a v minulosti.

¹⁴ KÖSE, S., 2008: Diagnosing Student Misconceptions: Using Drawings as a Research Method, In: *World Applied Sciences Journal*, 2008, 3, 2, s. 283 – 293.

¹⁵ KVASNIČÁK, R., 2011: Vplyv skúsenostného vyučovania v prírodných podmienkach na predstavy žiakov o ekosystéme. In: *Pedagogika*, 2, 2011, Pedagogická fakulta, Univerzita Karlová v Praze, s. 175 – 186.

Výskumná vzorka

Výskumu sa celkom zúčastnilo 712 žiakov z desiatich základných škôl, ktoré boli dostupným výberom¹⁶ vybrané v meste Trnava a v priľahlých obciach trnavského regiónu. Výskum bol realizovaný v dvoch etapách, a to pred školskou reformou (šk. rok: 2004/2005) v 9. ročníku základných škôl ($n_1 = 263$) a následne v súčasnom školskom systéme (šk. rok: 2017/2018) v 5. a 9. ročníku ($n_2 = 449$) základných škôl lokalizovaných v meste ($n_3 = 208$) a na vidieku ($n_4 = 241$). V každej zo škôl bola vybraná jedna trieda piateho ($n_5 = 237$) a deviateho ročníka ($n_6 = 212$), ktorých počet chlapcov a dievčat bol v oboch skupinách podobný. Pred experimentálnym vplyvom (pre-test) sa žiaci výskumných skupín nelíšili v poslednej priemernej známke z biológie na vysvedčení (priemer $\pm$ SE, $1,9 \pm 0,1$ vs. $1,9 \pm 0,1$, $df = 488$, $P = 0,595$), ktorá je pomerne významným ukazovateľom rozdielov medzi žiakmi¹⁷. Podobne sme nezistili rozdiely v počte žiakov so záujmom o prírodu ($\chi^2 = 0,14$, $df = 1$, $P = 0,71$) a v počte žiakov s biológiou ako s najobľúbenejším predmetom ($\chi^2 = 2,94$, $df = 1$, $P = 0,09$), čím bolo zabezpečené homogénne zloženie vzorky respondentov pred realizáciou výskumu. Vplyv osobnosti učiteľa na získané poznatky žiakov o ekosystéme sme eliminovali realizáciou triednej výučby viacerými pedagógmi spolupracujúcich pri overovaní obsahového štandardu predmetu biológia spreď (2004/05) a po reformnom období (2017/18) a následne v súčasnom školskom systéme (ISCED 2) v 5. a 9. ročníku vidieckych a mestských základných škôl trnavského kraja.

Výsledky

Získané údaje sme podrobili štatistickej analýze pomocou programov Statistica ver. 14 for Windows a Microsoft Excel 2010. Frekvencia výskytu jednotlivých analytických kategórií bola analyzovaná neparametrickým χ^2 testom (Chí kvadrát 2x2), ktorý sme použili pri porovnávaní ekosystémových poznatkov z predreformného obdobia (šk. rok: 2004/2005) a v súčasnosti (šk. rok: 2017/2018). Údaje boli vzájomne porovnávané na hladine štatistickej významnosti $\alpha = 0,05$. Poznatky o ekosystéme boli porovnávané v 5. a 9. ročníku ZŠ, ako aj v rámci interakcie základných škôl lokalizovaných v meste, resp. na vidieku, pričom zistené signifikantné vplyvy sú v tabuľke a grafoch znázornené * a hrubým typom písma.

¹⁶ SKUTIL, M., 2011: Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství. Portál, Praha, 2011, 256 s.

¹⁷ ÖZKAN, Ö. – TEKKAYA, Ö. C. – GEBAN, Ö., 2004: Understanding of Ecological Concepts. In: *Journal of Science Education and Technology*, 2004, roč. 13, č. 1. s. 95 – 105.

I. Analýza predstáv o ekosystéme pred školskou reformou a v súčasnosti

Predmetom výskumu bolo porovnať predstavy o ekosystéme u žiakov 9. ročníka v predmete biológia (prírodopis) pred školskou reformou (šk. rok: 2004/2005) a v súčasnosti (šk. rok: 2017/2018). Analýzou žiackych kresieb bola zistená percentuálne vyššia úspešnosť žiakov pri znázorňovaní živých a neživých zložiek ekosystému pred školskou reformou (49 %) ako v súčasnosti (33 %), pričom zistené rozdiely boli bez štatistickej významnosti ($P > 0,05$). Signifikantné vplyvy ($P < 0,05$) boli potvrdené na úrovni potravinovej pyramídy (61 % vs. 4 %) a druhového názvoslovía (25 % vs. 21 %), pričom žiaci z predreformového obdobia boli v priemere úspešnejší (Tabuľka 1).

Tabuľka 1: Rozdiely v predstavách o ekosystéme u žiakov 9. ročníka ZŠ z predreformového obdobia (2004/2005) a zo súčasnosti (2017/2018) (χ^2 – test 2x2)

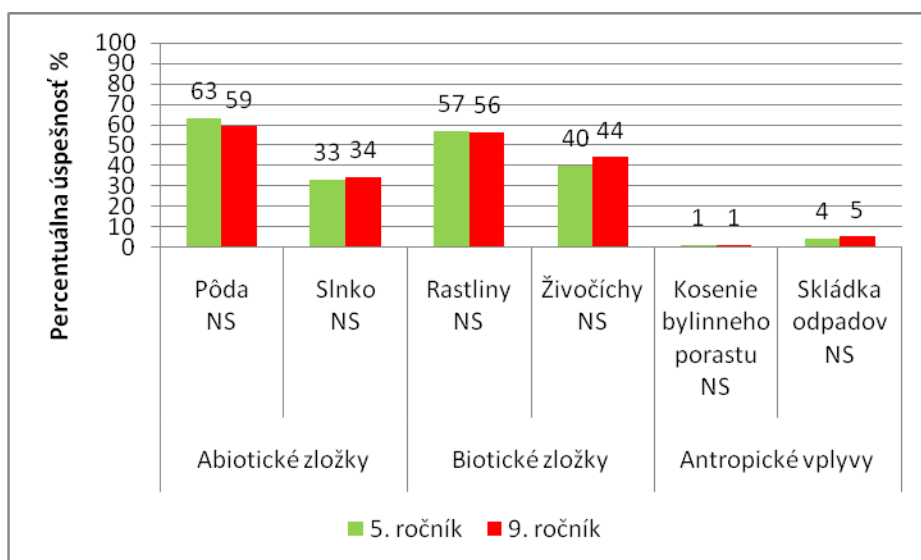
Ekologické kategórie	Rok	N	%	χ^2 – test	d.f.	P
Ekosystém	2004	263	49	0,7439	1	0,3884 NS
	2017	212	33			
Potravová pyramída	2004	263	61	13,5190	1	0,0002 ***
	2017	212	4			
Druhové názvy	2004	263	25	4,5584	1	0,0328 *
	2017	212	21			

$P > 0,05$ (NS), $P < 0,05$ *, $P < 0,001$ ***

II. Znázornenie skúmaných kategórií v ekosystéme

Zo súčasného hodnotenia priemerného skóre (2017/2018) skúmaných kategórií žiackych kresieb ekosystému vyplýva porovnateľná percentuálna úspešnosť znázorňovania neživých zložiek (slnko: 61 %, pôda: 33,5 %) medzi 5. a 9. ročníkom základných škôl (Graf 1). Podobne aj živé zložky prostredia boli v rámci porovnávania 5. a 9. ročníka (rastliny: 56,5 %, živočíchy 42 %) bez štatistickej významnosti ($P > 0,05$). V rámci znázornenia antropických vplyvov prostredia evidujeme v 5. a 9. ročníku ZŠ ich minimálne zastúpenie (kosenie bylinného porastu: 1 % vs. 1 %, skládka odpadov: 4 % vs. 5 %). Zistené rozdiely v predstavách žiakov 5. a 9. ročníka boli vo všetkých sledovaných kategóriách bez signifikantných vplyvov ($P > 0,05$). Podobne ako vo výskumoch z neformálnej výučby ekosystémov v prírode evidujeme aj v školských podmienkach početnejšie zastúpenie biotických zložiek (rastliny, živočíchy) prostredia oproti abiotickým zložkám prírody (pôda, slnko), pričom výsledné vedomostné skóre o ekosystéme je v súčasnosti v rámci 5. ročníka porovnateľné s 9. ročníkom ZŠ.

Graf 1: Percentuálna úspešnosť zobrazovania skúmaných atribútov lúčneho ekosystému u žiakov 5. a 9. ročníka ZŠ v šk. roku 2017/2018 (χ^2 – test 2x2)

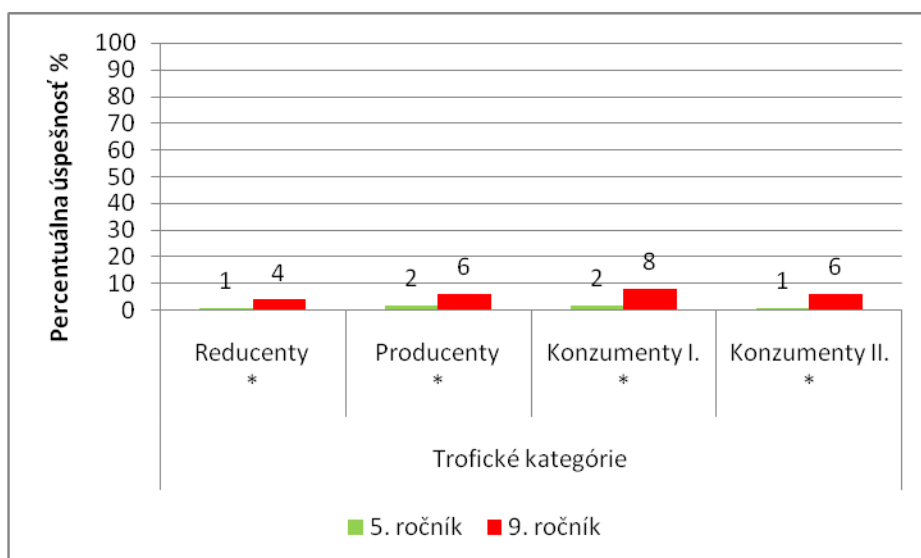

$P > 0,05$ (NS)

III. Znázornenie trofických stupňov v potravovej pyramíde

Pri skúmaní potravných vzťahov lúčneho ekosystému v súčasnosti (ISCED 2) boli zistené nízke kognitívne výsledky u žiakov 5. a 9. ročníka (Graf 2), pričom signifikantné vplyvy evidujeme vo všetkých štyroch trofických kategóriách ($P < 0,05$). V kresbách potravných pyramíd evidujeme v priemere nízke vedomostné skóre v porovnávaných ročníkoch, pričom žiaci 5. ročníka vykazujú minimálne poznatky o potravovej pyramíde (1,5 %) oproti žiakom 9. ročníka ZŠ (6 %). Tento výsledok môžeme považovať ako dôkaz toho, že žiaci v porovnávaných ročníkoch nemajú dostatočné poznatky o potravných vzťahoch v ekosystéme a potravné stupne nevedia na príkladoch organizmov úspešne kategorizovať.

Graf 2: Percentuálna úspešnosť znázornenia trofických stupňov potravinovej pyramídy u žiakov 5. a 9. ročníka ZŠ v šk. roku 2017/2018 (χ^2 – test 2x2)

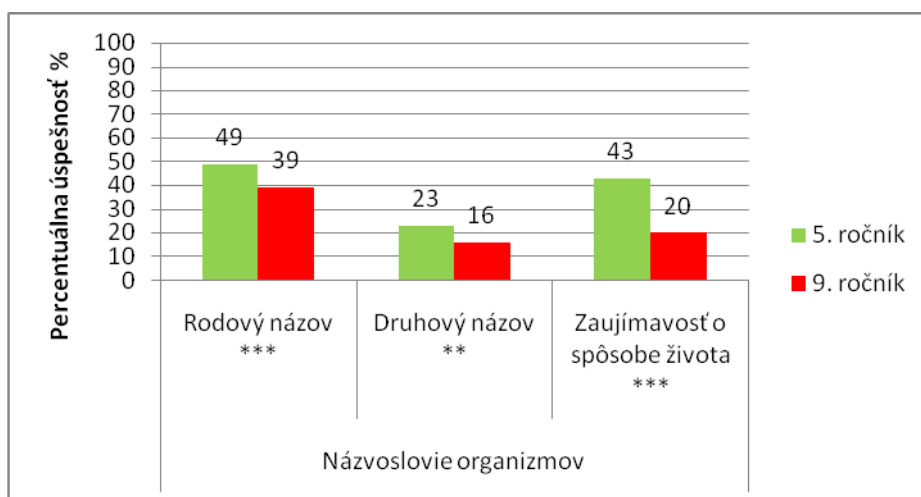

$P < 0,05$ *

IV. Druhovú názvoslovie organizmov lúčneho ekosystému

Predmetom skúmania bolo porovnať úroveň poznatkov o názvosloví modelových druhov živočíchov lúčneho ekosystému v rámci 5. a 9. ročníka základných škôl (Graf 3). Porovnaním binomickej nomenklatúry typických druhov živočíchov bolo zistené, že žiaci 5. ročníka vykazovali vyššie vedomosti o rodovom názve (49 %) živočícha ako žiaci 9. ročníka (39 %). Podobne vyššie vedomostné skóre bolo potvrdené aj v rámci druhového názvoslovie organizmov, kde žiaci 5. ročníka (23 %) boli v priemere úspešnejší ako žiaci 9. ročníka (16 %). Zistené rozdiely boli vo všetkých skúmaných kategóriách názvoslovie organizmov štatisticky významné ($P < 0,01$). Vysoký signifikantný rozdiel ($P < 0,001$) bol potvrdený aj na úrovni uvedenia informácie o spôsobe života modelového druhu, kde žiaci 5. ročníka (43 %) vykazovali lepšie výsledky ako žiaci 9. ročníka ZŠ (20 %).

Graf 3: Percentuálna úspešnosť názvoslovia organizmov žijúcich v lúčnom ekosystéme u žiakov 5. a 9. ročníka ZŠ v šk. roku 2017/2018 (χ^2 – test 2x2)

P < 0,01 **, P < 0,001 ***

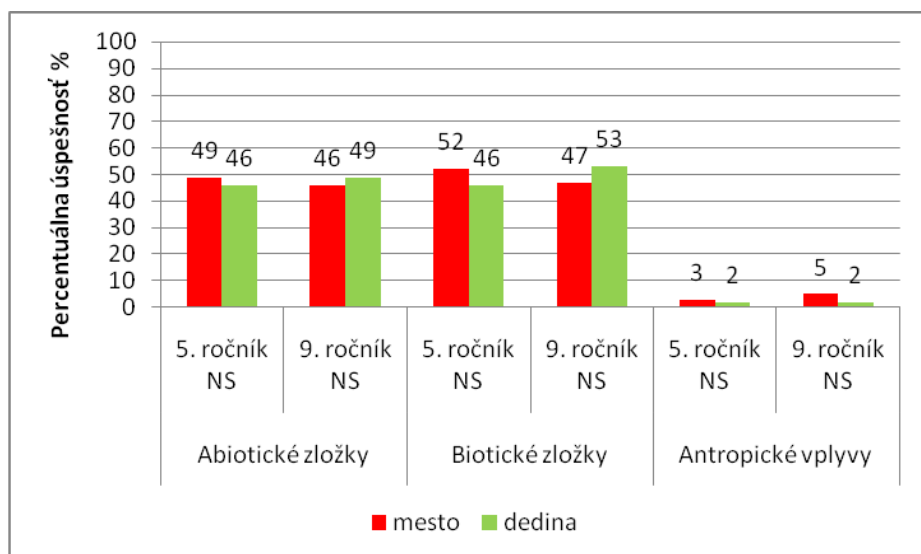
V. Interakcia mestských a vidieckych základných škôl

Spomínané ekologické kategórie boli v žiackych kresbách ekosystémov štatisticky vyhodnotené aj na základe percentuálnej úspešnosti výskumných skupín reprezentujúcich mestský, resp. vidiecky typ základnej školy. Na základe analýzy výsledkov z tradičnej výučby (Graf 4) nevidujeme štatisticky významné rozdiely v rámci lokalizácie školy v meste alebo na vidieku ($P > 0,05$). Z predošlých zistení neformálnej ekosystémovej výučby v prírodnom prostredí evidujeme vyššiu percentuálnu úspešnosť v znázorňovaní komplexných zložiek ekosystémov vo vidieckych školách oproti mestským¹⁸. V súčasnosti môžeme konštatovať kvalitatívne vyššiu úroveň poznatkov o živých (priemer: 49,5 %) a neživých zložkách prírody (priemer: 47,5 %) oproti znázorneniu antropogénneho vplyvu kosenia lúčneho porastu, príp. skládky odpadov (priemer: 3,0 %). Uvedené rozdiely sa prejavili na úrovni lokalizácie školy (mesto vs. vidiek) aj pri chápaní abiotických zložiek prostredia (pôda, slnečné žiarenie), kde oproti predchádzajúcim výskumom bolo znázornenie pôdy a slnka ako zdroja energie v žiackych kresbách minimálne. Podobne aj rastliny a živočíchy boli v minulosti často zakresľované izolovane bez kontextu s pôdnou zložkou ekosystému. Zistené žiacke miskoncepce v kresbách ekosystémov sme dokázali

¹⁸ PROKOP, P. – TUNCER, G. – KVASNIČÁK, R., 2007: Short-Term Effects of Field Programme on Students' Knowledge and Attitude Toward Biology: a Slovak Experience, In: *Journal of Science Education and Technology*, 2007, roč. 16, č. 3, s. 247 – 255.

v minulosti eliminovať práve neformálnym výučbovým kurzom v prírode¹⁹, ktorý sa dá efektívne použiť aj v súčasnosti ako doplnková vyučovacia forma tradičného vzdelávania realizovaná v prírodnom prostredí v blízkosti základnej školy.

Graf 4: Znázornenie ekologických kategórií žiakmi 5. a 9. ročníka mestských a vidieckych základných škôl v šk. roku 2017/2018 (χ^2 – test 2x2)

$P > 0,05$ (NS)

Záver a odporúčania pre pedagogickú prax

Na základe získaných výsledkov môžeme konštatovať, že úroveň žiackych predstáv o ekosystéme je porovnateľne vyššia v období pred školskou reformou (šk. rok: 2004/2005) ako v súčasnosti (šk. rok: 2017/2018). Zistili sme, že žiaci 9. ročníka ZŠ v predreformnom období (2004/2005) vo svojich kresbách zobrazovali biotické (rastliny, živočíchy) a abiotické zložky prostredia (slnko, pôda) s vyššou frekvenciou ako v súčasnom obsahovom štandarde predmetu biológia (ISCED 2). Zobrazované rastliny a živočíchy boli v žiackych kresbách ekosystému znázorňované izolovane, často bez kontextu s prírodným prostredím. Vo všeobecnosti môžeme konštatovať nízku úroveň osvojeného druhového názvoslovie živočíchov žijúcich v lúčnom type prostredia, pričom žiaci z predreformného obdobia boli v priemere úspešnejší ako v súčasnosti.

¹⁹ KVASNIČÁK, R. – HELD, L., 2011: Inovatívna metóda výučby biológie, In: *Didaktika*, 2011, č. 5, s. 24 – 30.

V rámci našich zistení evidujeme veľmi nízke chápanie potravinových vzťahov v ekosystéme u žiakov 5. a 9. ročníka ZŠ v porovnaní so žiakmi z predreformového obdobia²⁰. Miskoncepce v rámci chápania potravinových vzťahov boli evidované v súčasnosti aj v minulosti pri absencii znázornenia príkladov reducentov v potravinových pyramídach²¹. Oproti predchádzajúcim zisteniam²² porovnávaná interakcia mestských a vidieckych škôl bola v rámci komplexného chápania ekosystémov bez štatistickej významnosti. Napriek výsledkom tradičnej ekosystémovej výučby bolo zistené, že práve vzdialenosť školy od prírodného prostredia, ktorým bol les, dokáže pozitívne ovplyvniť vedomosti žiakov o študovanom lesnom ekosystéme²³. Štatisticky významné rozdiely boli potvrdené pri porovnaní druhového názvoslovia organizmov, kedy žiaci 5. ročníka sú v priemere úspešnejší ako žiaci 9. ročníka ZŠ. Vzhľadom na získané výsledky o ekosystéme v súčasnom školskom systéme odporúčame v budúcnosti integrovať do klasickej výučby aj prvky neformálneho prírodovedného vzdelávania skúmajúce modelové druhy organizmov v kontexte s ekosystémom (voda, pôda, lúka, les) priamo v prírode, príp. na školskom pozemku základnej školy²⁴. Na uvedenú skutočnosť efektívneho osvojovania druhového názvoslovie organizmov preberaných v kontexte s prírodným prostredím (ekosystémom) upozorňujú aj zahraničné výskumy²⁵, kde poznanie taxonómie rastlín a živočíchov je základným východiskom pre chápanie vzťahov v prírode. Alternatívnym riešením tradičnej výučby môže byť práve výučba jednotlivých ekosystémov implementovaná do podmienok prírody vo forme

²⁰ PROKOP, P. et al. 2006: Predstavy žiakov o potravinových vzťahoch v ekosystémoch. In: *Paidagogos*, 2/2006, s. 221 – 230.

²¹ KVASNIČÁK, R., 2011: Vplyv skúsenostného vyučovania v prírodných podmienkach na predstavy žiakov o ekosystéme. In: *Pedagogika*, 2, 2011, Pedagogická fakulta, Univerzita Karlová v Praze, s. 175 – 186.

²² KVASNIČÁK, R., 2013: Krátkodobý vplyv skúsenostného vyučovania v teréne na vedomosti žiakov o ekosystéme. In: *Pedagogika*, č. 2, 2013, Pedagogická fakulta, Univerzita Karlová v Praze: 2013, s. 198 – 219.

²³ STROMMEN, E., 1995: Children's conceptions of forests and their inhabitants. In: *Journal of Research in Science Teaching*, 1995, roč. 32, č. 7, s. 683 – 698.

²⁴ KVASNIČÁK, R., 2016a: *Metodická príručka pre učiteľov základných škôl a osemročných gymnázií so zameraním na skúmanie vybraných typov ekosystémov v prírodnom prostredí (1. časť: Vodný a pôdny ekosystém)*. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2016a. 119 s.

KVASNIČÁK, R., 2016b: *Metodická príručka pre učiteľov základných škôl a osemročných gymnázií so zameraním na skúmanie vybraných typov ekosystémov v prírodnom prostredí (2. časť: Lúčny a lesný ekosystém)*. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2016b. 124 s.

²⁵ RANDLER, C., 2008: Teaching species identification a prerequisite for learning biodiversity and understanding ecology. In: *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 2008, roč. 4, č. 3, s. 223 – 231.

SHEPARDSON, P., D., 2002: Bugs, butterflies, and spiders: Children's understandings about insects. In: *International Journal of Science Education*, 2002, roč. 24, č. 6, s. 627 – 643.

zriadeného školského náučného chodníka²⁶. Efektívny transfer vedomostí o ekosystéme a ich typických organizmov možno ovplyvniť aj bádateľsky orientovanou výučbou v školskom prostredí s využitím jednoduchých pokusov a pozorovaní modelových druhov rastlín a živočíchov (druhových zástupcov hmyzu) žijúcich bežne vo vodnom, pôdnom, lúčnom a lesnom type prírodného prostredia²⁷, preberaného v súčasnosti na základných školách v súlade s obsahovým štandardom učiva predmetu biológia (ISCED 2).

Podakovanie

Podakovanie za realizáciu komparatívneho výskumu patrí riaditeľom, učiteľom a žiakom základných škôl situovaných v meste Trnava, menovite: ZŠ Spartakovská, ZŠ Vančúrova, ZŠ A. Kubinu, ZŠ Bottova, ZŠ Slovenského učeného Tovarišstva, ZŠ Atómová a súčasne na vidieku trnavského kraja: ZŠ s MŠ Voderady, ZŠ s MŠ Križovany, ZŠ s MŠ Brestovany, ZŠ s MŠ Zavar, ZŠ s MŠ Bučany, ZŠ s MŠ Trakovice, ZŠ s MŠ Suchá nad Parnou, ZŠ s MŠ Jaslovské Bohunice a ZŠ s MŠ Kátlovce. Úprimná vďaka patrí aj prof. PaedDr. Pavlovi Prokopovi, DrSc. z Katedry environmentálnej ekológie PriF UK v Bratislave za pomoc pri štatistickom vyhodnotení výsledkov a stanovovaní reliability merného nástroja pred a po reformného obdobia (2004 vs. 2017). Podakovanie patrí aj Mgr. Nikole Štrbkovej za analýzu sledovaných ekologických kategórií žiackych kresieb s využitím projektívnej techniky²⁸. Podakovanie vyslovujeme aj recenzentom za konštruktívne pripomienky k predkladanému rukopisu článku.

Bibliografia

FANČOVIČOVÁ, J. 2014: *Zvyšovanie záujmu žiakov o rastliny. Od teórie k praxi*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2014. 77 s. ISBN 978-80-8082-807-3.

HANTABÁLOVÁ, I., HROZNÁROVÁ, V., PALDIOVÁ, V., 1997: *Prírodopis pre 5. ročník základných škôl*: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1997, s. 159. ISBN 80-08-02467-4.

²⁶ KVASNIČÁK, R., 2018: Predstavujeme náučný chodník mokradného biotopu lužného lesa situovaný v rekreačnej oblasti Kamenný Mlyn – Trnava (JZ Slovensko), In: *Biológia, ekológia, chémia*, 2018, roč. 22, č. 4, s. 21 – 25.

²⁷ KVASNIČÁK, R., 2017: *Praktické cvičenia s vybranými zástupcami hmyzu v školskom a prírodnom prostredí ako inšpirácia pre bádateľsky orientované vyučovanie na základných školách*. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2017. 168 s.

²⁸ ŠTRBKOVÁ, N. 2019: *Porovnanie úrovne žiackych postojov k biológii a predstáv o ekosystémoch v obsahovom štandarde predmetu biológia (ISCED 2) v súčasnosti a pred zavedením školskej reformy na Slovensku*. Diplomová práca. Katedra biológie, Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, Trnava. s. 75.

- HANTABÁLOVÁ, I., ČUMOVÁ, K., GALVÁNEK, J., SLOBODNÍK, V., 1999: *Prírodopis pre 6. ročník základných škôl*: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1999, s. 168 ISBN 80-08-02683-9.
- HANTABÁLOVÁ, I. – UHEREKOVÁ, M., 2003: *Prírodopis pre 9. ročník základných škôl*: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 2003. s. 56 – 74. ISBN 80-10-00004-3.
- KÖSE, S., 2008: Diagnosing Student Misconceptions: Using Drawings as a Research Method, In: *World Applied Sciences Journal*, 2008, 3, 2, s. 283 – 293.
- KVASNIČÁK, R., 2013a: Vplyv skúsenostného vyučovania v prírodných podmienkach na predstavy žiakov o ekosystéme. In: *Pedagogika*, 2, 2011, Pedagogická fakulta, Univerzita Karlová v Praze, s. 175 – 186, ISSN 0031-3815.
- KVASNIČÁK, R., 2013b: Vplyv metodiky zberu zoologického materiálu na určovanie druhového názvoslovía živočíchov žiakmi základných škôl. In: *Acta Facultatis Pedagogicae Universitas Tyrnaviensis*, Ročník 17, 2013, Ser. D., s. 58 – 72, ISBN 978-80-8082-760-1.
- KVASNIČÁK R., 2015: Aké sú v súčasnosti vedomosti a predstavy žiakov o rastlinách osvojených s využitím obrázkov, fotografií a herbárových položiek rastlín? In: *Acta Facultatis Paedagogicae Universitatis Tyrnaviensis*: séria D – vedy o výchove a vzdelávaní. Trnava: Trnavská univerzita, Pedagogická fakulta, 2015. s. 45 – 58, ISBN 978-80-8082-934-6.
- KVASNIČÁK, R., 2016a: *Metodická príručka pre učiteľov základných škôl a osemročných gymnázií so zameraním na skúmanie vybraných typov ekosystémov v prírodnom prostredí (1. časť: Vodný a pôdny ekosystém)*. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2016. 119 s. ISBN 978-80-8082-979-7, <http://ukftp.truni.sk/epc/13758.pdf>.
- KVASNIČÁK, R. 2016b: *Metodická príručka pre učiteľov základných škôl a osemročných gymnázií so zameraním na skúmanie vybraných typov ekosystémov v prírodnom prostredí (2. časť: Lúčny a lesný ekosystém)*. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2016. 124 s. ISBN 978-80-8082-980-3, <http://ukftp.truni.sk/epc/13759.pdf>.
- KVASNIČÁK, R., 2017: *Praktické cvičenia s vybranými zástupcami hmyzu v školskom a prírodnom prostredí ako inšpirácia pre bádateľsky orientované vyučovanie na základných školách*. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2017. 168 s. ISBN 978-80-568-0098-0. <http://pdf.truni.sk/veda-vyskum?e-kniznica#metodicke-prirucky>.
- KVASNIČÁK, R., 2018: Predstavujeme náučný chodník mokradného biotopu lužného lesa situovaný v rekreačnej oblasti Kamenný Mlyn – Trnava (JZ Slovensko), In: *Biológia, ekológia, chémia*, 2018, roč. 22, č. 4, s. 21 – 25, ISSN 1338-1024.
- KVASNIČÁK, R. – HELD, L., 2011: Inovatívna metóda výučby biológie. In: *Didaktika*, 2011, č. 5, s. 24 – 30. ISSN 1338-2845.

- ÖZKAN, Ö. – TEKKAYA, Ö, C. – GEBAN, Ö., 2004: Understanding of Ecological Concepts. In: *Journal of Science Education and Technology*, 2004, roč. 13, č. 1. s. 95 – 105.
- PATRICK, P. – TUNNICLIFFE, S., D., 2011: What Plants and Animals Do Early Childhood and Primary Students' Name? Where Do They See Them? In: *Journal of Science Education and Technology*, 2011, roč. 20, č. 5, s. 630 – 642.
- PATRICK, P. – BYRNE, J. – TUNNICLIFFE, D., S. – ASUNTA, T. – CARVALHO, G., S. – HAVU-NUUTINEN, S. – SIGURJÓNSDÓTTIR, H. – ÓSKARSDÓTTIR, G., TRACANA, R., B., 2013: Students (ages 6, 10, and 15 years) in six countries knowledge of animals. In: *Nordic Studies in Science Education*, 2013, roč. 9, č. 1, s. 18 – 32.
- PROKOP, P. – RODÁK, R., 2009: Ability of Slovakian pupils to identify birds. In: *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 2009, roč. 5, č. 2, s. 127 – 133.
- PROKOP, P. – KVASNIČÁK, R. – PIŠTOVÁ, Z. 2006: Predstavy žiakov o potravinových vzťahoch v ekosystémoch. In: *Paidagogos*, 2/2006, s. 221 – 230, ISSN 1213-3809.
- PROKOP, P. – TUNCER, G. – KVASNIČÁK, R., 2007: Short-Term Effects of Field Programme on Students' Knowledge and Attitude Toward Biology: a Slovak Experience. In: *Journal of Science Education and Technology*, 2007, roč. 16, č. 3, s. 247 – 255.
- RANDLER, C., 2008: Teaching species identification a prerequisite for learning biodiversity and understanding ecology. In: *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 2008, roč. 4, č. 3, s. 223 – 231.
- SHEPARDSON, P., D., 2002: Bugs, butterflies, and spiders: Children's understandings about insects. In: *International Journal of Science Education*, 2002, roč. 24, č. 6, s. 627 – 643.
- SKUTIL, M., 2011: Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství. Portál, Praha, 2011, 256 s. ISBN 978-80-7367-778-7.
- STROMMEN, E., 2008: Children's conceptions of forests and their inhabitants. In: *Journal of Research in Science Teaching*, 1995, roč. 32, č. 7, s. 683 – 698.
- ŠTRBKOVÁ, N. 2019: Porovnanie úrovne žiackych postojov k biológii a predstáv o ekosystémoch v obsahovom štandarde predmetu biológia (ISCED 2) v súčasnosti a pred zavedením školskej reformy na Slovensku. Diplomová práca. Katedra biológie, Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, Trnava. s. 75.
- UHEREKOVÁ, M., HANTABÁLOVÁ, I., TRÉVAIOVÁ, I., MARGÁLOVÁ, E., PIKNOVÁ, Z, ZVONČEKOVÁ, V., 2008: *Biológia pre 5. ročník základnej školy*. Expol Pedagogika, s. r. o. Bratislava, 2008, 108 s., ISBN 978-80-8091-278-9.

- UHEREKOVÁ, M., HANTABÁLOVÁ, I., TRÉVAIOVÁ, I.,
MARGÁLOVÁ, E., PIKNOVÁ, Z., SITÁR, A., ZVONČEKOVÁ, V.,
2009: *Biológia pre 6. ročník základnej školy*. Expol Pedagogika, s. r. o.
Bratislava, 2009, 96 s., ISBN 978-80-8091-264-2.
- UHEREKOVÁ, M. BIZUBOVÁ, M., 2011: *Biológia pre 8. ročník základnej
školy a 3. ročník gymnázia s osemročným štúdiom (Geológia, Ekológia)*.
SPN – Mladé letá, s.r.o., Prešov, 2013, 127 s., ISBN 978-80-10-02557-2.

Innovative Teaching (Activities for Vocabulary, Grammar and Listening Revision)

Innovativer Unterricht (Aktivitäten zur Festigung von Wortschatz, Grammatik und Hörverständnis)

Inovatívne vyučovanie (aktivity na upevnenie slovnej zásoby, gramatiky a počúvania)

Aurélia Plávková Tináková

Abstract

The contribution deals with innovative methods and activities for vocabulary revision, some grammar activities and listening revision. Traditional school and its methods in comparison with non-standard forms of teaching foreign languages.

Communicative approach aimed at the pupils resulting from the work of the European Council. The essence of this approach is to develop and promote more practical and more motivational approaches to teaching techniques.

New pedagogical concepts and practical measures that focus mainly on the content and organization of schools, education, pupil assessment, school climate.

Keywords: Innovative methods. Listening. Grammar revision. Vocabulary. School. Methods. Pupils. Communication. Motivation. Teaching techniques. School climate.

Úvod

Vyučovanie cudzích jazykov sa rozvíja ako každá iná vedecká disciplína v čase a priestore. Vyučovanie cudzieho jazyka, hlavne anglického, je ešte zložitejším procesom, keďže angličtina sa za posledné roky posunula do roviny univerzálneho dorozumievacieho prostriedku a je potrebná nielen v škole.

Učiteľ, ktorý má väčšinou za cieľ naučiť jazyk kvalitne, musí hľadať postupy, ako čo najviac zefektívniť vyučovanie anglického jazyka, určite k tomu patria aj inovatívne metódy vyučovania.

Tradičná škola a jej metódy sa stali centrom kritiky zo strany pedagogickej vedy, ako aj zo strany učiteľov z praxe, rodičov a žiakov. Tí kritizovali jednotvárnosť výučby a podceňovanie aktivity žiakov. (Hlásna a kol., 2006)

Pedagogické inovácie sa definujú rôzne. Průcha, Walterová a Mareš ju definujú takto: „Inovácie vo vzdelávaní predstavujú nové pedagogické koncepcie a praktické opatrenia, ktoré sú zamerané najmä na obsah a organizáciu škôl, vzdelávanie, hodnotenie žiakov, klímu školy priaznivú smerom k žiakom a verejnosti, vrátane uplatňovania nových technológií vo vzdelávaní.“ (Průcha, J., Walterová, E., Mareš, J., 2003)

Aby bolo vyučovanie zmysluplné, malo by byť čo najviac prepojené so skutočným životom. Ak študenti môžu využiť vlastné zážitky a skúsenosti z ich každodenného života, vyučovanie je pre nich zaujímavé a výsledky sú dlhodobejšie.

V Európe i mimo nej je dnes uznávaný a praktizovaný komunikatívny prístup zameraný na žiaka, ktorý je výsledkom priekopníckej práce Rady Európy. Podstatou tohto prístupu je „rozvoj a podpora praktickejších a viac motivačných prístupov k technikám výučby, založených na bežných komunikačných potrebách tých, ktorí sa učia jazyk“ (<http://www.radaeuropysk/?1521>).

J. Harmer (2009) zdôrazňuje, že ľudia sa učia jazyky nie preto, aby o nich vedeli, ale aby s nimi komunikovali. A to je, podľa nášho názoru, veľmi silný dôvod, prečo učitelia používajú rôzne inovatívne metódy vo vyučovaní anglického jazyka, pretože týmto jazykom je v súčasnej dobe nutné vedieť aktívne komunikovať.

H. Bálintová (2009) upozorňuje na multikultúrny aspekt vo výučbe cudzích jazykov: „Komunikačná metóda ako dominantná metóda má v súčasnosti svoj variant, vystavaný na inkorporácii kulturologických aspektov. Výučba cudzieho jazyka sa má podľa tejto metódy transformovať do výučby interkultúrnej.“

Inovatívne metódy sa preto zameriavajú na snahu o humanizáciu vzdelávacieho procesu sústredením sa na žiaka a na individualizáciu procesu vzdelávania. Tvorí alternatívu k tradičným metódam vo vyučovacom procese. Sú hodnotené ako účinné pre rozvoj tvorivosti, komunikácie, pri práci s informáciami a pre získavanie nových vedomostí. (Maňák, J., 1997)

Aktivity na upevnenie a rozšírenie slovnej zásoby a gramatiky

Aktivita 1: Bežecský diktát (Running dictation)

Cieľ: Osvojenie a upevnenie slovnej zásoby hravým spôsobom s využitím fyzickej aktivity.

Pomôcky: papieriky s vetami, zošit, pero.

Postup:

Text rozstriháme na pásiky, ktoré rozmiestnime po triede.

Jeden z dvojice žiakov je *zapisovateľ*, ktorý sedí a píše vety, ktoré mu diktuje *bežec*.

Bežec dobehne k papieriku s vetou, prečíta si ju a tak, ako si ju zapamätal, diktuje vetu zapisovateľovi.

Ak bežec text vety zabudol, môže sa opakovane vraci k vete a opäť si text prečítať. Po nadiktovaní a napísaní 5 viet si vymenia pozície, čiže z bežca sa stane zapisovateľ a naopak.

Po prepísaní celého textu (10 viet) si vo dvojiciach vety skontrolujú a odovzdajú učiteľovi. Pokiaľ zapisovateľ nerozumie slovíčku, je potrebné ho vyhláskovať v angličtine. Pri tejto aktivite sa hodnotí nielen rýchlosť, ale aj presnosť prepísania textu.

Každý dvojici sa zaznačí poradie/čas odovzdania prepísaného textu a po odovzdaní textu poslednej dvojice texty rozdáme dvojiciam tak, aby opravili chyby v texte inej dvojici.

Pri tejto aktivite učiteľ vystupuje ako koordinátor a dohliada, aby žiaci rozprávali a diktovali vety len v angličtine.

U žiakov je táto aktivita veľmi obľúbená práve pre jej dynamiku a vôbec si neuvedomujú, koľko zručností si ňou precvičujú – čítanie, rozprávanie, pamäť, počúvanie, písanie a hláskovanie.

Ako veľké pozitívum pri tejto aktivite vidíme aktívne zapájanie všetkých žiakov, vďaka ich súťaživosti a túžbe po víťazstve.

Aktivita 2: Asociácie (Word association)

Cieľ: Upevňovanie slovnnej zásoby a jej praktické použitie v rozprávaní príbehu. Rozvíjanie fantázie.

Pomôcky: tabuľa, pero, zošit, kartičky.

Postup:

Učiteľ napíše na tabuľu jedno slovo (e. g. *tree*) a žiaci postupne hovoria slová, ktoré s ním súvisia. Učiteľ/žiaci zapisujú ďalšie slovíčka – asociácie k slovu na tabuľu.

Je možné, a veľmi pravdepodobné, že na tabuli bude napísaných dvadsať až tridsať slov, z ktorých niektoré nebudú súvisieť s pôvodným slovom, napríklad: *tree, forest, countryside, city, buildings, offices, work, leisure, holidays, beach, sun, moon, night, dark, black, reggae, music, piano, jazz, etc.*

Zo slov žiaci vytvoria spoločný príbeh. Učiteľ pripraví úvodnú vetu príbehu, pričom použije niektoré z ponúknutých slov (e. g. „I'll never forget the night I went to my first *reggae* club while I was on *holiday* in a strange *city*“).

Aktivita 3: Zober to! (Run for it!)

Cieľ: Dokázať prakticky použiť slovnú zásobu a gramatiku pri dopĺňaní slov do viet.

Pomôcky: kartičky s vetami, pracovné listy.

Postup:

Učiteľ najprv pripraví niekoľko viet, v ktorých chýba nejaký slovný druh či vetný člen (predložka, spojka, sloveso, prídavné meno, podstatné meno, zámeno), ktorý napíše na osobitné kartičky a následne ich rozmiestni po triede. Triedu rozdelí na dve skupiny, ktoré spolu súperia. Číta vety s chýbajúcimi vetnými členmi a úlohou žiakov je doplniť vhodné slovo, tzn. priniesť správnu kartičku. Proti sebe hrajú vždy dvaja hráči/alebo skupiny žiakov. Žiak, ktorý nájde slovo ako prvý, získava bod pre svoj tím. Vyhráva tím, ktorý prvý získa 10 bodov.

Príklad viet:

1. The bus _____ arrives late during bad weather. /**always**/
2. Do you _____ where the nearest grocery store is? /**know**/
3. Matthew says he can't _____ our invitation to dinner tonight. /**accept**/
4. The hurricane caused _____ damage to the city. /**extensive**/
5. A tree grows slowly as the _____ of the tree continue to expand underground. /**roots**/

Aktivita 4: Hádanky (Riddles)

Cieľ: Naučiť žiakov kriticky myslieť.

Pomôcky: internet, počítač alebo notebook, zošit a pero.

Postup:

Žiaci aj učiteľ sa pripoja k internetu, nájdu si uvedenú internetovú stránku a vyplňajú podľa pokynov učiteľa postupne všetky hádanky.

Žiaci obľubujú hádanky, pretože majú aktivizačný a motivačný charakter, vedú ich k premýšľaniu. Aktivita je spojená aj s čítaním alebo počúvaním s porozumením.

Keď chceme spojiť hádanky s počúvaním, použijeme internetové stránky s textom, napr. pre úroveň *pre-intermediate*:

<https://www.helpforenglish.cz/article/2007022401-english-riddles-1-textova-verze>

a pre úroveň *intermediate*:

<https://www.helpforenglish.cz/article/2007022601-english-riddles-2-textova-verze>

Niekoľko príkladov k textovým verziám hádaniek:

It is as light as a feather, yet no man can hold it for long. /one's breath/

Feed me and I live. Give me a drink and I die. What am I? /fire/

If you break me, I'll not stop working. If you can touch me, my work is done. If you lose me, you must find me with a ring soon after. What am I? /heart/

I am emeralds and diamonds, lost by the moon. I am found by the sun and picked up soon. What am I? /dew/

Ak chceme hádanky použiť na počúvanie s porozumením, môžeme použiť internetové stránky s nahrávkami, napr. pre úroveň *intermediate*:

<https://www.helpforenglish.cz/article/2007090902-english-riddles-1-poslechova-verze>

a pre úroveň *upper-intermediate*:

<https://www.helpforenglish.cz/article/2007091101-english-riddles-2-poslechova-verze>

Aktivity podporujúce počúvanie

Aktivita 1: Počúvanie kľúčových slov (Listening for key words)

Cieľ: Precvičiť počúvanie s porozumením.

Pomôcky: internet, CD prehrávač, CD, kartičky.

Postup:

Učiteľ v rámci tejto aktivity podporuje a nabáda žiakov, aby sa zamerali iba na určité slová v priebehu posluchu (pesničky, článku, rozhovoru a pod.). Ak to adaptujeme na určitú pesničku, nezáleží na tom, aká je pre žiakov zložitá. Učiteľ potrebuje text pesničky a pripraví kartičky so slovami, ktoré sa v nej objavujú. Žiaci môžu pracovať vo dvojiciach alebo v štvorčlenných až päťčlenných skupinkách, ktoré si rozložia slová na lavicu a súťažia medzi sebou o to, kto skôr slovo začuje a vezme si príslušnú kartičku. Do sady kartičiek zaradíme i slová, ktoré sa v pesničke neobjavia, prípadne sú si významovo podobné.

K tejto aktivite sa dá použiť akýkoľvek nahratý text z internetu alebo z CD, prípadne pieseň.

Aktivita 2: Hudba a piesne (Music and songs)

Cieľ: Precvičiť nové slová a slovné spojenia a trénovať správnu výslovnosť.

Pomôcky: internet, CD prehrávač, CD, zošit a pero, pracovné listy.

Postup:

Učiteľ postupne prehráva jednotlivé piesne niekoľkokrát tak, aby žiaci vyplnili zadané úlohy.

Pesničky sú dobrým zdrojom učebného materiálu, i keď sa nemôžu používať stále. Podobne ako v predchádzajúcich aktivitách žiaci môžu dopĺňať slová do textu, príp. vyškrtnúť prebytočné slová atď.

Žiaci si zapamätajú veľa nových slov, zapamätajú si určité slovné spojenia a súčasne si trénujú výslovnosť, alebo v priebehu spevu spájajú slová dohromady, a tým trénujú plynulosť vlastnej reči.

Ľudia si často pamätajú rôzne rytmy a melódie lepšie než hovorenú reč. Pesničky môžu slúžiť na opakovanie určitej skupiny slovnej zásoby, gramatiky (učiteľ môže nájsť pesničku, v ktorej sa vo väčšej miere používa niektorý z gramatických časov), na uvoľnenie či uvedenie novej témy.

Piesne môžu byť využité rôznym spôsobom:

1. *the cloze or gap fill* (dopĺňanie chýbajúcich/vynechaných slov v teste);
2. *A, B activities* (spájanie častí viet do jednej);
3. *mixed-up activity* (rozstrihané časti piesne (verše) sa majú usporiadať podľa poradia, buď počas počúvania piesne, alebo ešte pred jej začiatkom);
4. *translation in groups* (preklad piesne/časti piesni žiakmi rozdelených vo viacerých skupinách);
5. *pronunciation practise* (precvičovanie výslovnosti);
6. *listening for key words* (z daného zoznamu slov majú žiaci identifikovať tie, ktoré sa v piesni vyskytli);
7. *posters* (vytváranie posterov k piesni).

Aktivita 3: Práca s videom (Video)

Cieľ: Zdokonaľiť sa v cudzom jazyku, počúvanie s porozumením, precvičovanie danej témy.

Pomôcky: internet, počítače, notebooky, zošity, perá.

Práca s videom je veľmi obľúbená nielen medzi tínedžermi, ale aj žiakmi mladšieho veku a, samozrejme, dospelými.

Napríklad stránka British Council ponúka široké možnosti zdokonaľovania sa v anglickom jazyku. Sekcia zameraná na výučbu AJ je rozdelená na časť pre deti, tínedžerov, dospelých, ale aj učiteľov.

Ako príklad práce s videom uvádzam video zo stránky *British Council*, konkrétne stránku: <https://learnenglishteens.britishcouncil.org/uk-now/video-uk/northern-irelands-street-art>

Ide o video v dĺžke 04:17 o graffiti v meste Belfast. Pre žiakov je to pomerne zaujímavá téma, v ktorej sa dozvedia veľa o minulosti a prítomnosti

graffiti v meste Belfast. Žiaci si precvičujú počúvanie s porozumením, pričom súčasťou videa sú aj hlavné myšlienky hovoreného textu, ktoré môže byť veľmi nápomocné.

Postup:

1. Príprava – *vocabulary matching* – spájanie slov, ktoré budú vo videu, s ich opisom.
2. Video – jazyková úroveň B2, téma: Severné Írsko, graffiti, umenie a dizajn.
3. *Multiple Choice* – To, či žiaci porozumeli videu, si otestujú v cvičení z ôsmich otázok. Majú na výber z troch možností, pričom iba jedna je správna. Buď si toto *multiple choice* urobia spoločne, alebo vo dvojici.

Ako príklad uvádzame jednu otázku spolu s možnosťami:

What were the Troubles?

- *a period of religious and political violence in Northern Ireland,*
- *a period of economic problems in Northern Ireland,*
- *a period of investment in Northern Ireland.*

4. *Fill in the gaps* – Toto cvičenie je zamerané na rozvoj gramatickej kompetencie, ale nachádzame v ňom aj výrazné prvky integrovaného rozvoja jazykových zručností. Z gramatického hľadiska žiaci pracujú napríklad s dopĺňaním slov (v tomto prípade determinanty) do medzier v texte.

Taktiež uvádzame jeden príklad dopĺňania spomínaných determinantov:

MUCH, MAIN, MORE, MOST, MOSTLY, MANY

During the Troubles, one community, who are _____ Protestant Christians, wanted Northern Ireland to remain part of the United Kingdom. The other community, who are mostly Catholic Christians, wanted it to join up with the Irish Republic.

Súčasne žiaci zapájajú čítanie s porozumením.

Súčasťou sekcie sú aj hárky pre učiteľa vo forme pre tlač, takže nemusia byť cvičenia vyplňané priamo v počítači, ale aj samostatne, resp. vo dvojiciach.

5. *Diskusia* – každá sekcia s podobnou formou je zakončená otázkami zameranými na osobný názor, resp. skúsenosť.

Otázky sú v tomto prípade nasledovné: Je v meste, v ktorom žiješ, graffiti? Ak áno, je ho veľa? Chcel/a by si ho u vás vidieť viac? Vytvoril si niekedy graffiti? Je na učiteľovi, akou formou bude viesť rozhovor.

Dostupný je aj prepis celého hovoreného prejavu vo videu, takže v prípade väčších ťažkostí u jednotlivých študentov môže učiteľ pomôcť i týmto spôsobom.

Ako je možné zistiť, práca s videom nie je príliš náročná a pre žiakov veľmi prínosná a obľúbená, keďže ich pripravuje na reálny život.

Záver

Výučba cudzích jazykov je zložitým a komplexným procesom, a preto na jeho zvládnutie používame rôzne prístupy a metódy zo strany pedagóga, ale aj zo strany žiaka.

Súčasný rozvoj informačných technológií sa nevyhnutne musel prejavíť aj vo vzdelávacom procese, jeho modernizácii a zavádzaní nových technológií. Moderné technológie predstavujú veľký posun vo vyučovaní cudzích jazykov, pretože umožňujú v takej miere, ako nikdy doteraz, sprostredkovať priamy kontakt žiaka s jazykom.

Myslíme si, že používanie rôznych inovatívnych metód a použítie rôznych informačných technológií môže pozitívnu mierou prispieť k vyučovaniu a učeniu sa anglického jazyka na rôznych úrovniach a typoch škôl.

Bibliografia

- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J.: Pedagogický slovník, Praha: Portál, 2003.
- HARMER, J.: How to teach English. 4. vydanie. 1. vydanie 2007. Harlow: Pearson Education Limited, 2009.
- BÁLINTOVÁ, H.: Implementácia inovačných trendov a metód v edukačnom procese. 1. vyd. Banská Bystrica: FHV UMB, 2009. Dostupné online na: http://pf.ujep.cz/files/_konferenceKPG/kolar/Balintova.pdf
- MAŇÁK, J.; ŠVEC, V. Vyukove metody. Brno: Paido, 2003.
- HLÁSNA, S. a kol.: Úvod do pedagogiky. Nitra: Enigma, 2006.
- <https://learnenglishteens.britishcouncil.org/uk-now/video-uk/northern-irelands-street-art>
- <https://www.helpforenglish.cz/article/2007022601-english-riddles-2-textova-verze>
- <https://www.helpforenglish.cz/article/2007022401-english-riddles-1-textova-verze>
- <https://www.helpforenglish.cz/article/2007090902-english-riddles-1-poslechova-verze>
- <https://www.helpforenglish.cz/article/2007091101-english-riddles-2-poslechova-verze>

Humanities and Arts
Humanwissenschaften und Kunst
Humanitné vedy a umenie

Authenticity, Non-Authenticity and Meaning of Life

Authentizität, Nichtauthentizität und Sinn des Lebens

Autenticita, neautenticita a zmysel života

Ivan Ondrášik, Katarína Ondrášiková

Abstract

In this paper we analyze the relationship between authenticity and non-authenticity to the meaning of human life. Methodologically, we use the phenomenological description of life. A non-authenticity life in mass culture under the rule of consumerism, individualism leads to a loss of the meaning of life. On the contrary, authentic conscience-driven life is a condition for discovering and realizing the holistic meaning of life.

Keywords: Authenticity. Non-authenticity. Meaning of life. Conscience. Phenomenology. God.

Úvod

V príspevku sa pokúsime reflektovať vzťah fenoménov autenticity a neautenticity k zmysluplnosti nášho života. Kladieme si otázky: Čo je autenticita? Čo je neautenticita a aké sú jej podoby? Majú autenticita a neautenticita vzťah k nášmu spôsobu objavovania a realizovania zmyslu života? Pri analýze sa inšpirujeme fenomenológiou a kresťanskou filozofiou existencie.

Neautenticita a strata zmyslu života

Skôr ako začneme analyzovať rôzne formy neautenticity v korelácii so zmysluplnosťou života človeka, pokúsime sa tento fenomén priblížiť. Čo je neautenticita sa nám jasnejšie ukáže v kontraste k fenoménu autenticity. J. Piaček vymedzuje autenticitu ako úsilie človeka byť sám sebou v perspektíve slobody a zodpovednosti vo vzťahu človeka k sebe samému i k druhým ľuďom. (Piaček, 1998, s. 435) Neautenticitu naopak možno chápať ako fenomén, prostredníctvom ktorého človek nie je zjednotený sám so sebou, žije v perspektíve neslobody a nezodpovednosti, odcudzený sebe samému i druhým. Znamená to, že zmysel života neplní svoju integratívnu úlohu vzhľadom k človeku. V neautenticite žijúci človek jestvuje v primárnej nesústredenosti a rozptýlenosti vlastného

života do nepodstatného, dokáže realizovať nanajvýš parciálnu zmyslupnosť a dokonca ju povyšuje na celostný zmysel života.

Rôzne formy neautentického spôsobu života zastierajú jeho existenciálny zmysel, preto každodenný život budeme analyzovať tak, ako ho obvykle prežívame. Jednotlivé formy neautenticity nás udržiujú v modalite ambivalentného sebauspokojenia v primárnej zabudnutosti na zmysel našej existencie vo svete. V analýze neautentickej každodennosti sa oprieme o Kierkegaardovo chápanie človeka v estetickom štádiu a o jeho pojem verejnosti. Nadviažeme naň priblížením Heideggerovho chápania existenciálu neurčitého „ono sa“, ktoré je rozvinutím Kierkegaardovho pojmu verejnosti. Oba fenomény budeme detailnejšie ilustrovať a konkretizovať na príklade médií a zábavného priemyslu a na jave hedonizmu a konzumizmu. Problematické objavovanie a realizovanie zmyslupnosti sa ďalej ukáže i pri analýze existenciálnej modality „mat“, pri analýze inštrumentálnej racionality a individualizmu, ktoré, ako sa domnievame, takisto podstatne problematizujú hľadanie zmyslu v živote človeka.

Jedinečný vzťah k existencii patriacej každému človeku rozvíja Kierkegaardov estetickým spôsobom žijúci človek tak, že ju neprijíma: odvrhuje ju, nechce niesť bremeno zodpovednosti za svoje vlastné rozhodnutia. Podľa nášho názoru sa to týka i spôsobu objavovania a realizovania zmyslu života. Kierkegaard to ilustruje: „Rozhodnutia sú kolísavé, nestále, tvarujú sa a menia podľa okolností. Pamäť slabne a ľudia sa naučia podľa zvyku a okolností vzájomne sa potešovať. Namiesto toho, aby to považovali za zradu, pokladajú za poučné počúvať reči plné sladkých útech a ospravedlnení, ktoré podporujú a pestujú lenivosť.“ (Kierkegaard, 1989, s. 84) Neautentickým spôsobom žijúci človek je náchylný zľahčovať a zjednodušovať svoju situáciu aktivizovaním rôznych sofistikovaných foriem skrývania sa, ktoré sa explicitne prejavujú v preferovaní stereotypov, a to negatívne vplýva na objavovanie a realizovanie autentickej zmyslupnosti v konkrétnom živote. Podstatné, o čo sa Kierkegaard snažil pri detailných opisoch rôznych foriem spôsobu života, je pripomenutie a poukázanie na to, že človek, žijúci v estetickom štádiu, sa ešte nerozhodol pre seba samého, pre voľbu svojho ja, a teda nerozhodol sa ani pre autentické hľadanie vlastnej zmyslupnosti života. Estetickým spôsobom žijúci človek, keďže sa ešte nevztiahol k svojej existencii, nedokáže interiorizovať svoju životnú skúsenosť, lebo kontinuálne existuje mimo seba, zaujatý podnetmi zo svojho najbližšieho okolia. (Kierkegaard, 2006, s. 18)

V priestore každodenných dobre fungujúcich a sofistikovaných seba-výkladov a sebainterpretácií, do ktorých je človek uvrhnutý, sa táto problematizácia ešte výraznejšie ukazuje v Kierkegaardovom pojme verejnosti: „Ak sa má realizovať vlastná nivelizácia, je nutné, aby sa vopred vyvolal istý fantóm, jej duch, bezmedzná abstrakcia, akési všeobsiahle Niečo, ktoré je to isté ako Nič, fatamorgána – a týmto fantómom je verejnosť. Tento fantóm sa môže zrodiť len v nezanietenej, ale reflexívnej dobe za pomoci tlače, i keď i tá sa stane abstrakciou.“ (Kierkegaard, 1996, s. 58 – 59) V priestore verejného diskurzu, ktorému sme všetci vystavení (veď sa nám ponúka na podnose mediálnej

a módnej príťažlivosti), konštituuje sa verejnosť, ktorá disciplinuje jednotlivcov prostredníctvom svojej verejnej mienky. To implikuje istú formu moci, ktorá jej je vlastná, a hoci je do značnej miery virtuálna, má schopnosť konkrétne pôsobiť na človeka, na všetky zložky jeho osoby, na telesno-duševno-sociálno-duchovné aspekty jeho existencie. Mocichtivá verejnosť spolu so svojou mienkou sa v konkrétnom premietnutí do života ľudí prejavuje ako radikálna absencia zodpovednosti za vlastný život, absencia hľadania autentického – vlastného zmysluplného života. Deštruujú sa schopnosti rozhodovania (nemusím sa rozhodnúť, veď predsa verejnosť za mňa rozhodla, čo a ako sa vo svete má, verejnosť rozhodla, čo je zmysluplné, hodnotné a čo je naopak nezmyselné a nehodnotné pre konkrétny život.) Takto sa na podprahovej úrovni nivelizujú životy ľudí, čo (domnievame sa) výrazne negatívne vplýva na slobodné objavovanie a realizovanie zmysluplnosti v živote človeka.

Heidegger tematizuje výrazne neautentický existenciál každodenného neurčitého „ono sa“, geneticky nadväzujúci na Kierkegaardov pojem verejnosti. V nenápadnosti, indierentnosti a priemernosti, v ktorých sa každodenné neurčité „ono sa“ prejavuje, si rozptyľujeme možnosti vlastnej existencie, a teda aj bytostné možnosti autentického spôsobu objavovania a realizovania zmysluplného života. Heidegger naznačuje: „Môžeme druhému „starosť“ takpovediac odňať, postaviť sa v obstarávaní na jeho miesto, zaskakovať za neho. Toto staranie sa preberá to, čo je potrebné obstaráť za druhého. Ten je pritom zo svojho miesta odstrčený, ustupuje do pozadia, aby potom, čo bolo obstarané, prevzal ako hotové, prípadne sa toho celkom vzdal. Pri takomto ovládaní sa druhý môže stať závislým a ovládaným, i keď sa toto ovládanie môže diať i mlčky a zostať ovládanému skryté.“ (Heidegger, 1996, s. 148)

Neurčité „ono sa“ sa prejavuje v rečiach, ktoré stratili pôvodný zmysel: vyjadrovanie pravdy o skutočnosti. Reč sa transformuje do priemerného výkladu bytia človeka, a ten sa z neho môže len ťažko, alebo dokonca vôbec nemusí vymaniť, pretože je v ňom zakorenený vo forme tradície. Iným aspektom neurčitého „ono sa“ je zvedavosť: nie však prirodzená zvedavosť, ale zvedavosť primárne dvojznačná. Človek ňou vedený striehne vo svojej nesústredenosti po všetkých novinkách, ktoré sa mu servírujú. Súvislosť medzi rečami a zvedavosťou dodáva im inherentná dvojznačnosť, ktorou sa neurčité „ono sa“ vyznačuje: „Táto dvojznačnosť prihráva zvedavosti vždy to, čo hľadá, a dodáva rečiam zdanie, akoby sa o všetkom rozhodovalo práve v nich.“ (Heidegger, 1996, s. 203) V Kierkegaardovom pojme verejnosti a Heideggerovom existenciáli neurčitého „ono sa“ sa zvyrazňuje odcudzená podoba vzťahu k druhému človeku.

Heidegger tvrdí, že prostredníctvom neautentického „bytia vo svete“ v mode každodennosti primárne zabúdame na zmysel bytia ako takého. Analogicky našu neautentickú každodennú existenciu (v ktorej obvykle žijeme v rozptýlení do obstarávanej praktickej činnosti a neutralizovaných intersubjektívnych vzťahov, realizujúcich sa pod nadvládou verejnej anonymity) žijeme primárne i v stave zabudnutosti na zmysel života. Rôznorodé formy

neautenticity nás odpútavajú nielen od autentického života, ale rovnako i od hľadania jeho autentickej zmysluplnosti.

Štruktúra každodenného socio-kultúrneho prostredia poskytuje prostredníctvom médií (rozhlasu, televízie a najmä internetu) pestrú paletu ponúk na účinné zahnanie myšlienky na zmysluplnosť života. V médiách sa ponúkajú pseudociele, pseudohodnoty a pseudodôvody, ktoré možno označiť v zásade ako pseudozmysluplnosti (preferovanie slastí, moci, úspechu, kariéry, kult tela, nekontrolovaného konzumizmu). Nenadarmo G. Lipovetsky pripomína, že človek žijúci v permissívnej postmodernej spoločnosti je zväzdaný dvadsaťštyri hodín denne. (Lipovetsky, 1998, s. 122) Zdá sa, že v mediálnej prezentácii jednoznačne prevažujú také typy informácií a reklamných nálepiek, ktoré programovým spôsobom vedú človeka k nezmyselnému životu, k falošným hodnotám a k realizovaniu pseudociel'ov. Mediálny tlak zábavného priemyslu agresívne útočí na bio-psycho-socio-spirituálnu štruktúrovanosť ľudskej osoby. Vytvára obraz virtuálnej reality, ktorá jednotlivca aj celú spoločnosť núti milovať falošný, ba až idolatrický obraz reality s preferovaním nekontrolovateľného hyperkonzumu. V ňom človek vo svojej nenásytosti túži po stále nových a drahých veciach, ktoré v konečnom dôsledku pre normálny život ani nepotrebuje.

Zmysluplnosť života sa redukuje len na dosiahnutie a uspokojenie materiálnych potrieb. Je to falošný spôsob života v perspektíve hedonizmu, v ktorom sa ukazuje realizovanie zmysluplnosti nielen ako primárne ambivalentné, ale priamo patologické, čo musíme označiť aj pojmom narkotizujúceho sebauspokojenia. E. Fromm o hedonizme hovorí: „Cieľom života je šťastie, t. j. maximálna slasť, vymedzená ako uspokojovanie akejkolvek žiadostivosti alebo subjektívnej potreby, ktorú môže človek pocítiť (radikálny hedonizmus).“ (Fromm, 2001, s. 15) Ďalej pripomína, že zatiaľ čo v dejinách ľudstva bolo praktikovanie hedonistického štýlu života záležitosťou vyšších vrstiev spoločnosti, teda len relatívne úzkeho kruhu ľudí, v 20. storočí sa stal fenomén hedonistického štýlu života a dosiahnutie slastí a chvíľkového šťastia vo forme pôžitkov doslova civilizačným masovým fenoménom. (Fromm, 2001, s. 17) Podľa Bagginiho človek preferujúci hedonistický štýl života žije tak, akoby život ako celok nebol ničím iným, len nikdy nekončiacou veselou a zábavnou party. (Baggini, 2009, s. 138) Afinita človeka k dosiahnutiu trvalého šťastia prostredníctvom uspokojovania svojich potrieb a fixovanie realizácie zmysluplnosti len na maximalizáciu slastí a rôznych pôžitkov je otázna. Podľa nás je to realizácia pseudozmysluplnosti, ktorá človeka ničím nenaplní, ba v konečnom dôsledku ho vedie k prežívaniu nezmyselnosti a prázdnoty.

Podstata vyprázdnenia človeka jednostranne sa orientujúceho na dosahovanie slasti spočíva v tom, že ju považuje za jediný životný cieľ. Pociť šťastia je však krátkodobý. Po jeho odznení prichádza rozčarovanie, znudenosť, apatickosť. Fakt, že rôznorodé druhy a formy neautentického života, ako je rozptýlenie a neviazaná zábava, vedú k nezmyselnosti života, si všimol už B. Pascal: „...jediná vec, ktorá nás utešuje... je zábava... ona nám prekáža

myslieť na seba... zábava nás však teší a nepozorovane nás vedie k smrti.“ (Pascal, 1995, s. 97 – 98) Pascal pod fenoménom rozptýlenia však nemal na mysli len zábavu v našom bežnom chápaní, ale myslel tým neprimeranú fixáciu a vzťah človeka k vonkajším objektom, čo človeku bráni v zjednotení sa so sebou samým.

Spomínané neautentické formy našej každodennosti tým, že sa v nich preferujú pseudohodnoty a pseudociele života, nevedú k šťastnejšiemu a zmysluplnejšiemu životu, ale naopak, vedú až k prežívaniu krízy. Potvrdzujú to i ďalšie neautentické formy, v ktorých žijeme svoj každodenný život. Sme presvedčení, že zásadným spôsobom nás od spôsobu objavovania a realizovania autentickej zmysluplnosti života odpútava i riadenie sa negatívnou existenciálnou modalitou „mať“, ktorou je nasýtený život pod nadvládou verejnej anonymity (a jej výrazom sú hedonizmus a konzumizmus). Falošne sa domnievame, že takto realizujeme najvyšší zmysel nášho života. Afinitu človeka k neautentickej modalite „mať“ pertraktuje vo svojich úvahách G. Marcel: „To, čo človek má, sa zjavne vyznačuje určitou vonkajškosťou voči nemu... na to, čím môžem nejakým spôsobom a v určitých medziach disponovať.“ (Marcel, 1971, s. 44 – 45) Možno povedať, že táto príľnavosť človeka k existenciálnej modalite „mať“ sa netýka len vlastníctva vecí, majetku, statkov, ale dotýka sa i vlastníctva druhých ľudí a seba samého. Na tento aspekt poukazuje i E. Fromm: „Existovanie v mode „mať“ znamená, že môj vzťah k svetu je vzťahom privlastnenia, v ktorom chcem každú vec vráťane seba urobiť svojím majetkom.“ (Fromm, 2001, s. 40) Keď sa človek vo svojom živote sústreďí výlučne na vlastníctvo vecí či ľudí, zabúda sám na seba, na to, čo v skutočnosti znamená byť človekom v pravom slova zmysle. V tejto túžbe po vlastníctve vecí a ľudí zabúda i na vlastný autentický zmysel života, ktorý má hľadať, realizovať a stále znovuobjavovať vo svojej existencii.

V príklone človeka k modalite „mať“ je zakorenený ďalší neautentický fenomén, ktorý nás odvádza od hľadania pravého zmyslu života: inštrumentálna racionalita. Táto štruktúra ovládaním nášho života významne prispieva k zabudnutosti človeka na pravý zmysel života a vedie ho, ba až núti, milovať jeho neautentickú podobu vo forme ekonomického zisku. Existenciálna modalita „mať“ je vzťahom vlastníctva. Inštrumentálna racionalita ponúka prostriedky, ktorými tento vlastnícky vzťah môžeme konkrétne realizovať.

Inštrumentálnu racionalitu pregnantným spôsobom definuje Ch. Taylor: „Za inštrumentálny rozum považujem taký druh racionality, o aký sa opierame, keď vypočítavame najekonomickejšie využitie prostriedkov pre daný účel. Meradlom úspechu je maximálna užitočnosť alebo najvýhodnejší výstupný ukazovateľ.“ (Taylor, 2001, s. 12) Z Taylorovej definície je zrejmé, že ide o istú formu optiky, ktorou uskutočňujeme štruktúrovanie sociálno-politicko-ekonomickej reality nášho každodenného života. Tomuto nahliadnutiu a uskutočňovaniu je inherentné určenie nielen nášho konania, ale i života s dôrazom na výlučne utilitaristický aspekt. Tým vzniká prostredie vhodné na sfunkcionalizovanie človeka v rámci daných spoločenských štruktúr, a nastáva

podprahová, ale zato systematicky uskutočňovaná depersonalizácia, s ktorou sme konfrontovaní v našej každodennej skúsenosti. Neautentický fenomén inštrumentálnej racionality prináša so sebou závažné morálno-etické a zároveň i filozoficko-antropologické problémy, ktoré v skrytosti ovplyvňujú náš každodenný život viac, ako si to sami chceme pripustiť. Podstatné je, že človek ako jednotlivec a spoločnosť ako celok pod nadvládou inštrumentálnej racionality vidia ako hlavný zmysel života výlučne ekonomický zisk. Je to výrazne reduktívne chápanie zmyslu ľudského života, honba za ziskom a kapitálom zakomponovaná do štruktúry negatívnej existenciálnej modalítity „mať“. Človek je pod nadvládou inštrumentálnej racionality redukovaný len na akési číslo, ktoré možno prepočítavať. (Schneider, 2008, s. 129)

S inštrumentálnou racionalitou súvisí fenomén, ktorý podstatne okliešťuje potenciality autentického objavovania a realizovania zmysluplného života. Je to fenomén individualizmu – dnes preferovaný spôsob života, ktorý súvisí s negatívnou existenciálnou modalitou „mať“. Tento egoistický individualizmus je podporovaný i verejnou anonymitou, ktorá ponúka pre realizáciu životnej zmysluplnosti individualistické a materiálne hodnoty. Ch. Taylor ho vymedzuje takto: „Zmieňovaný druh individualizmu zahŕňa koncentráciu na ja a s ňou spojené vylúčenie alebo dokonca neuvedomované prehliadnutie závažnejších otázok či záležitostí, ktoré ju presahujú, či už sa týkajú náboženskej, politickej alebo historickej oblasti. Dôsledkom je zúžený a sploštený život.“ (Taylor, 2001, s. 20) Preferovaním individualizmu sa stávame akýmiisi hermeticky uzavretými monádami bez okien. To vyúsťuje do solipsizmu a osamelosti. Človek sa stáva patologicky egocentrickým a následne egoistickým. Sebapreferencia sa stáva dominantnou zložkou jeho personálnej identity, podriaďuje jej i medziľudské vzťahy. Individualisticky nastavený človek tak vedome, ale oveľa častejšie nevedome a akoby inštinktívne manipuluje s druhými ľuďmi, redukuje ich na prostriedky na dosiahnutie vlastných úzkoprsých utilitaristických cieľov (napr. na získavanie kariérneho postupu alebo dobrej zákazky). Zaujatie takéhoto postoja je v rozpore s odkazom Kantovho kategorického imperatívu, ktorý hovorí, že človek nie je prostriedok, ale účel sám osebe. (Kant, 2004, s. 66) V individualizme sú výrazne redukované otvorené dialogické vzťahy k druhým ľuďom, realizované autentickou láskou, ktorá má schopnosť integrovať zmysluplnosť nášho života ako celok. Vo vzťahu fenoménu zmyslu života k individualizmu si podľa nášho názoru treba uvedomiť fakt, ktorý naznačil Ch. Taylor: individualizmus zatemňuje dôležité súvislosti a kontextuality života, vylučuje otázky o tom, kto som, kam smerujem. Podobne ako inštrumentálna racionalita predkladá reduktívne chápanie nášho spôsobu objavovania a realizovania zmyslu života.

Spomenuté neautentické formy (estetické štádium, verejnosť, neurčité „ono sa“, afinita človeka na existenciálnu negatívnu modalitu „mať“, každodenný život pod nadvládou inštrumentálnej racionality, individualistický, hedonistický, a teda v konečnom dôsledku nihilistický život) značne a zásadne problematizujú objavovanie a realizovanie autentického zmysluplnosti a vytvárajú skryté

predpoklady pre krízu zmyslu v živote konkrétneho jednotlivca. Dôležitosť axiologickej dimenzie, ktorá je obsiahnutá v problematike zmysluplnosti života, venuje pozornosť Grondin, ktorý tvrdí, že kríza zmyslu v živote je nevyhnutne spojená s krízou hodnôt. (Grondin, 2006, s. 58)

Socio-kultúrny kontext, v ktorom sa obvykle premyslenými technikami a mechanizmami preferuje neautentický spôsob života, sa negatívne premieta do individuálneho života jednotlivca a negatívne vplýva na prežívanie jeho zmysluplnosti. Neautenticita vytvára skryto, zato však systematicky, podmienky, ktoré vedú život k prežívaniu nezmyselnosti. Tento fakt nemá len filozoficko-antropologickú relevanciu, ale bol reflektovaný aj v medicíne a psychoterapii. V tejto súvislosti predstavitelia logoterapie a existenciálnej analýzy hovoria o existenciálnej prázdnote a frustrácii. (Lukas, 1991, s. 13) V. E. Frankl hovorí o novej psychiatrickej diagnóze – noogénnej neuróze, ktorá vyplýva zo straty zmyslu v živote človeka, a potvrdzujú ju rozsiahle empirické výskumy. (Frankl, 2006, s. 26)

Autenticita ako podmienka možnosti objavovania a realizovania celostného zmyslu života

Už sme upozornili, že neautenticita v jednotlivých jej podobách rôznymi spôsobmi zastiera celostný zmysel života, a naopak, autentický život naopak prejasňuje a robí transparentnou nielen našu existenciu vo vzťahu k sebe samej, ale osvetľuje i náš zmysel života ako totalitu.

Čo je autenticita a ako sa chápe vo filozofii? Ch. Guignon ju chápe takto: „Autenticita je časť z nás... Je to kombinácia všetkých našich jedinečných darov, zručností, schopností, záujmov, nadania, postrehov a múdrosti.“ (Guignon, 2004, s. 12) Filozofický slovník vymedzuje pojem autenticity nasledovne: „Autenticita (z gréc. *authentēs*, zhotovený vlastnou rukou), tiež autentickosť, pravosť, hodnovernosť... označuje bezprostredný a zodpovedný vzťah ľudskej existencie k sebe samej...“ (Blecha et al, 2002, s. 39)

V zreteľnom protiklade stojí neautentický život. Fenomén neautenticity odkazuje k nepravosti, k nehodnovernosti, nezodpovednosti a k rozptýleniu našej existencie vo svete do nepodstatného. Autenticita vedie k sústredenosti človeka voči sebe samému, odkazuje k originalnosti, zodpovednosti a k orientácii človeka k podstatnému v jeho živote. Autenticita je to, čo smeruje k vnútornej súdržnosti a koherencii našej personálnej existencie vo svete a pozitívne ovplyvňuje spôsob objavovania a realizovania zmysluplnosti v živote. Podľa J. Golomba autenticita človeka sa dá metaforicky prirovnať k rastline, ktorá jedinečne aktualizuje potenciál semena, alebo aj k tvorbe umenia a umeleckého diela. (Golomb, 1995, s. 69)

Autentický – vnútorne koherentný – vzťah človeka k zmysluplnosti podstatne súvisí so slobodou. Zároveň však má viesť k tomu, aby sme konali predovšetkým v perspektíve spojenia slobody so zodpovednosťou, pretože

sloboda a zodpovednosť sú fenomény vzájomne podstatne usúvzťažnené. Autentická sloboda, v ktorej sa ukazujú potenciality zmysluplnosti života, by mala odkazovať k zodpovednosti za vlastné konanie. Zreteľne sa ukáže, že sloboda nie je len oslobodením sa od niečoho (sloboda v negatívnom význame), ale je i slobodou k sebarealizácii transcendentných potencialít zmysluplnosti života (je slobodou v pozitívnom význame).

Človek nemôže uniknúť voľbe medzi neautenticitou a autenticitou. Ak sa rozhodol uskutočňovať pozitívnu zmysluplnosť, potom sa pre ňu musí rozhodovať v každodennom živote znova a znova. Tým sa overí autenticnosť zvoleného zmyslu života a ukáže sa v jasnejšom svetle jeho vnútorná koherencia, ktorá mu spôsobuje bytostnú radosť. Problém voľby medzi neautentickým a autentickým spôsobom života vo vzťahu k problematike zmysluplnosti života tak má svoju etickú i axiologickú dimenziu. Človek sa autentickým nerodí, ale prostredníctvom neustálych rozhodnutí a volieb sa ním stáva: „Naproti tomu v počúvaní celku skutočnosti rastie sila zodpovednosti jednotlivca. Úroveň ľudského bytia spočíva v hĺbke, v ktorej bytie získava v tomto počúvaní svoje vedenie. Byť človekom znamená stávať sa ním.“ (Jaspers, 1996, s. 52) Jaspers ďalej píše: „Človek precitne až vtedy, keď rozlišuje dobro a zlo. Stáva sa sám sebou, ak je vo svojom konaní rozhodnutý, kam chce ísť. My všetci sa musíme stále nanovo získavať z nerozhodnosti.“ (Jaspers, 1996, s. 44)

V tejto súvislosti V. E. Frankl poznamenáva, že svedomie je orgánom zmyslu: „Svedomie patrí k špecificky ľudským fenoménom. Dalo by sa definovať ako intuitívna schopnosť nájsť jednorázový a jedinečný zmysel, ktorý sa skrýva v každej situácii. Jedným slovom svedomie je orgánom zmyslu.“ (Frankl, 2006, s. 58) Človek nemôže uniknúť voľbe medzi zlom, ktoré zmysluplný život pokrýva a radikálne ho zatemňuje, a rozhodnutím orientovať sa na transcendentné potenciality dobra, ktoré otvárajú nové, často netušené horizonty zmysluplnosti v jej pozitívnom význame. (Cottingham, 2003, s. 36) Na to, že zmysel života u človeka sa hlbšie naplňuje uskutočňovaním potencialít dobra, poukazuje i J. Grondin. (Grondin, 2006, s. 82) V hĺbke našej existencie nás k dobru pobáda svedomie, ktoré vyzýva nie k pasivite, ale k autentickému, angažovanému a zmysluplnému životu v perspektíve slobody a zodpovednosti. Neustále odhodlanie rozhodovať sa, neutralizovať zlo a vyhýbať sa mu ako niečomu nezmyselnému, a naopak, uskutočňovať dobro ako niečo bytostne zmysluplné, vytvára najvyšší možný súlad spôsobu života s vytýčeným zmyslom života. To človeka naplňuje, robí ho šťastným a privádza ho k prežívaniu bytostnej radosti. Svedomie bytostne súvisí nielen s autenticnosťou života, ale za predpokladu, že si ho patrične kultivujeme, prispieva i ku koherentnému spôsobu objavovania a realizovania zmysluplnosti.

Ch. Taylor vymedzuje autenticitu aj vo vzťahu k zmysluplnosti života a v jej dialogickej perspektíve: „Stručne môžeme povedať: A. autenticita obsahuje 1.) nielen tvorbu a konštrukciu, ale takisto i odhaľovanie, 2.) originalitu a často 3.) odpor voči spoločenským pravidlám a potenciálne takisto

voči uznávanej morálke. Ako sme ale uviedli, platí takisto B., teda že autenticita vyžaduje 1.) otvorenosť k horizontom zmyslu (pretože inak tvorba stráca pozadie, ktoré ju chráni pred stratou zmyslu) a 2.) sebaurčenie v dialógu.“ (Taylor, 2001, s. 65)

Naša existencia vo svete nie je hermetická monáda. Človek, ak chce byť skutočne autentický a naplno realizovať vlastnú zmyslupnosť, nemal by sa uzatvárať len do sebarealizácie a do vlastného sebauskutočňovania, nemal by byť solipsistický, ale vlastnú autenticitu a zmyslupnosť života by mal vidieť v perspektíve dialogickej otvorenosti voči druhým ľuďom a Bohu. Tento dialogický rozmer odkazuje človeka na širší horizont zmyslupnosti jeho života vo vzťahu k jeho najbližším, rodine, spoločenstvu, Cirkvi či v religióznom význame vo vzťahu k Bohu. Na to poukazuje Ch. Taylor v diele *Zdroje subjektu. Utváranie modernej identity*. (Taylor, 1989, s. 93) Preto aj naše chápanie koherentnej zmyslupnosti v živote človeka chápeme v tomto kontexte dialogickej autenticity. Ukazuje sa zároveň podstatný fakt, že naša sebarealizácia musí byť v podstatnej miere ukotvená v otvorenom horizonte sebatranscendencie, do ktorého nevyhnutne patrí najmä bytostný vzťah k druhým ľuďom a Bohu.

Záver

Téma autenticity a neautenticity rezonuje už v dielach novovekých filozofov (B. Pascala, J. J. Rousseaua, F. Nietzscheho). Vďaka S. Kierkegaardovi sa stala nosnou témou existenciálne orientovanej filozofie ateistickej aj teistickej orientácie. Produktívne ju rozvíjali i predstavitelia filozofie dialógu M. Buber a E. Levinas. Domnievame sa, že problematika autentického a neautentického života v sebe zahŕňa podstatné filozoficko-antropologické, ontologické, etické, morálne a teologicko-spirituálne aspekty. Novovekí filozofi a filozofi existencie prostredníctvom svojich analýz autenticity a v protiklade k nej neautenticity vyjadrujú filozofickým jazykom to, čo scholastickí filozofi pertraktovali v kontextoch spirituálnej teológie ako vieru, milosť a nadprirodzené skutočnosti v protiklade ku hriechu a hriešnosti človeka. Tento rozdiel medzi neautenticitou (hriešnosťou) a autenticitou (vierou) výstižne postihol vo svojej teológii sv. Pavol apoštol v *Listoch Rimanom, Galat'anom, Korinťanom, Efezanom*, vyjadriac to v existenciálnych duchovných protikladoch: život podľa tela (skutky tela) a život podľa Ducha (skutky Ducha), vonkajšieho človeka a vnútorného človeka, starého a nového človeka obnoveného v Ježišovi Kristovi. Neautentický a autentický život v jeho rozmanitých podobách možno vnímať i súvislosti s Adamovým prvotným hriechom a Kristovou výkupnou obetou na kríži. V podobných súvislostiach vníma problematiku neautenticity a autenticity i Benedikt XVI. v diele *Ježiš Nazaretský*, keď pregnantne píše:

„... Martin Heidegger hovorí o upadnutí človeka do anonimnej neosobnosti (das Man) a o „neautentickom“ jestvovaní. Inakšie sa tá istá problematika

objavuje u Karla Marxa, keď vykresľuje odcudzenie človeka. Filozofia takto v zásade opisuje tú skutočnosť, ktorú viera nazýva „dedičným hriechom“. Tento typ „sveta“ musí zaniknúť. Musí sa premeniť na Boží svet. Práve toto je Ježišovým poslaním, do ktorého zahrnul učeníkov: vyviesť „svet“ z odcudzenosti človeka voči Bohu a voči sebe samému, aby sa znovu stal Božím svetom a aby sa človek opäť stal dokonale samým sebou v zjednotení s Bohom.“ (Joseph Ratzinger – Benedikt XVI., 2011, s. 103 – 104)

Neautenticita, v jej rôznych podobách rozkladá individuálny, sociálny i duchovný život človeka, a preto nevyhnutne vedie k strate zmysluplnej perspektívy v živote človeka. Neautenticita podstatne koreluje s rozpoložením človeka v hriechu a hriešnosti. Naopak – autenticitu chápeme ako podmienku možnosti objavovania a realizovania celostného, pravého zmyslu života. Samotnú autenticitu nechápeme v individualistickom kontexte, v akom vystupuje v dielach F. Nietzscheho či J. P. Sarta. Domnievame sa, že autenticitu treba vnímať nielen vo vzťahu človeka k sebe samému, ale i vo vzťahu druhému človeku a v konečnom dôsledku i vo vzťahu k Bohu. Takto chápanú autenticitu nielen v kontexte sebarealizácie, ale najmä v sebaapresahu (sebatranscendencii) človeka k druhému človeku a Bohu vnímali i M. Buber, J. Maritain a ponúka nám to i súčasný katolícky filozof Ch. Taylor. Človek ako pútnik na tejto zemi (*homo viator*) je pozývaný v každodenných, existenciálnych a duchovných zápasoch na cestu od neautenticity k autenticite a celostnému zmyslu života.

Bibliografia

- BAGGINI, J. *Der Sinn des Lebens*. München: Piper Verlag GmbH. 2009.
BRUGGER, W. *Filosofický slovník*. Praha: Naše vojsko, 1994.
COTTINGHAM, J. *On The Meaning of Life*. London: Routledge, 2003.
FRANKL, V. E. *Das Leiden am sinnlosen Leben. Psychotherapie für heute*. Freiburg – Basel – Wien: Herder, 1977.
FRANKL, V. E. *Lékařská péče o duši*. Brno: Cesta, 2006.
FROMM, E. *Mít, nebo být?* Praha: Aurora, 2001.
GOLOMB, J. *In Search of Authenticity – From Kierkegaard to Camus*. London: Routledge, 1995.
GRONDIN, J. *Vom Sinn des Lebens*. Göttingen: Van den Hoeck and Ruprecht GmbH., 2006.
GUIGNON, Ch. *On Being Authentic*. New York: Routledge, 2004.
HEIDEGGER, M. *Bytí a čas*. Praha: Oikymenh, 1996.
JASPERS, K. *Úvod do filosofie*. Praha: Oikymenh, 1996.
KANT, I. *Základy metafyziky mravov*. Bratislava: Kalligram, 2004.
KIERKEGAARD, S. *Čistota srdce aneb chtít jen jedno*. Praha: Kalich, 1989.
KIERKEGAARD, S. *Rovnováha mezi estetickým a etickým při utváření osobnosti*. Bratislava: Kalligram, 2006.
KIERKEGAARD, S. 1996. *Současnost*. Praha: Votobia, 1996.

- LIPOVETSKY, G. *Éra prázdnoty. Úvahy o súčasnom individualizmu*. Praha: Prostor, 1998.
- LUKAS, E. 1991. *Auch dein Leben hat Sinn. Logotherapeutische Wege zur Gesundheit*. Freiburg – Basel – Wien: Herder, 1991.
- MARCEL, G. 1971. *K filozofii nádeje*. Praha: Vyšehrad, 1971.
- PASCAL, B. *Myšlienky*. Bratislava: Chronos, 1995.
- PIAČEK, J. 1998. Autentické a neautentické ako tematický invariant existencializmu. In *Filozofia*. 1998, roč. 53, č. 7, s. 435 – 447.
- RATZINGER, J. – BENEDIKT XVI.. *Ježiš Nazaretský. Druhý diel. Od vstupu do Jeruzalema po zmŕtvychvstanie*. Trnava: Dobrá kniha, 2011.
- SCHNEIDER, F.-H. *Der Sinn des Lebens*. Norderstedt: Books on Demand GmbH., 2008.
- TAYLOR, CH. *Etika authenticity*. Praha: Filosofia, 2001.
- TAYLOR, CH. *Sources of the Self. The Making of the Modern Identity*. Cambridge Harvard University Press, 1989.

Sustainable Use of Ecosystems

Nachhaltige Nutzung von Ökosystemen

Dlhodobó udržateľné využívanie ekosystémov

Štefan Šrobár

Abstract

Ecology studies the relations of organisms and their environment. Ecosystem is established by mutual concurrence of organisms and environment. Global environmental problems point to our persisting unwillingness or inability to use ecosystems rationally with regard to their long-term functioning. Ecosystems have ability to soften negative effect of anthropogenous factors. Therefore, we can disturb and damage the ecosystems for certain time and cumulate alien substances in them. However, when the threshold value of ecological stability is crossed, degeneration or even devastation occurs. Deep ecology is the way of achieving accord and balance among individuals, communities and the whole nature.

Keywords: Ecology. Ecosystem. Sustainable use. Biodiversity.

Úvod

Jeden z najvýznamnejších historikov, ktorý sa venuje vývoju civilizácií, Arnold Toynbee¹ vedel, že civilizácie rovnako ako jednotliví ľudia, či celé živočíšne druhy vznikajú, vyvíjajú sa, starnú a umierajú. Všimol si aj to, že civilizácie sa začínajú rozpadávať, keď strácajú schopnosť dať tvorivú odpoveď na veľké výzvy doby. Zlyhanie kreativity často nasleduje po období veľkých civilizačných úspechov. Preto by sme zvlášť my príslušníci západnej euroamerickej civilizácie mali byť po dvoch stáročiach vedecko-technického rozvoja a akumulácie bohatstva obozretní. Nie je v ľudských silách predpovedať smer vývoja ľudstva v 21. storočí. Môžeme sa však pokúsiť popísať hlavné ohrozenia, riziká, ale aj príležitosti, ktoré nás čakajú v 21. storočí. Základnú mapu budúcnosti „môžu tvoriť tri základné scenáre: udržateľný rozvoj, udržateľný ústup alebo chaos a anarchia.“²

¹ TOYNBEE, A. J.: *Study of History (Abridgement of Volumes I. X.)*, 1985. (In: NOVÁČEK, P.: *Od Noemovy Archy k Titaniku a zase späť*, 2013, s. 51.)

² NOVÁČEK, P.: *Od Noemovy Archy k Titaniku a zase späť*, 2013, s. 51.

Ekologické myslenie

Vzťahy organizmov a ich prostredia skúma *ekológia*. *Ekosystém* vzniká vzájomným *spolupôsobením* organizmov a prostredia. Spoločne vytvárajú *domov*. Ako pre každý vzťah je aj pre organizmus a prostredie dôležitá *vzájomnosť*. *Komunikácia*. Vzájomné porozumenie a výmena. OIKOS je grécke slovo pre *dom*, *domov*, je slovným základom **ekológie** aj **ekonómie**. „*Keď sa vzťahuje organizmus k svojmu prostrediu, vzťahuje sa tým aj k sebe samému. Ak pôsobí prostredie na organizmy, premieňa tým ich prostredníctvom samo seba.*“³ Z pohľadu Gregory Batesona, ktorého cituje Škrdlant, v evolúcii *neprežíva* gén ani jedinec, dokonca ani živočíšny druh, ale pružný a nedeliteľný organizmus vo *svojom prostredí*. *Ekosystém* nie je len súčtom organizmov a prostredia, ale ich vzťahom, ktorý sa mení. Vzťah je ich *spoločným bytím*. To, čo sa vyvíja, prispôsobuje a prežíva, nie je organizmus, ale **VZŤAH**.⁴ Systémový prístup je považovaný za *holistický*, snažiaci sa porozumieť skutočnosti na úrovni úplného, všetkozahrňujúceho a vnútorne prepojeného celku, na rozdiel od *redukcionizmu*, ktorý chce porozumieť skutočnosti na rovine jednotlivých častí. Všetko, čo nazývame živé, sa vyvíja a funguje ako systém: bunka, orgán, organizmus. Schopnosť živých systémov *meniť sa, rásť, prispôbovať sa, spolupracovať a spájať sa do širších systémov* je pre kybernetický pohľad významná. Objavuje sa rozlíšenie *tvrdého* systému – napríklad presne fungujúci stroj alebo slnečná sústava z pohľadu newtonovskej mechaniky a *mäkkého* systému – sem radíme živé organizmy, ale aj systémy sociálne a ekonomické. Ludwig von Bertalanffy, autor *všeobecnej teórie systémov*, ktorého cituje Škrdlant, definuje kybernetiku ako „*teóriu riadenia systémov založenú na prenose informácií medzi systémom a okolím aj vo vnútri systému a na spätnoväzobnom prepojení systémových funkcií vo vzťahu k okoliu*“.⁵ Pokusy Ronalda Fishera s poľnohospodárskou pôdou, o ktorom sa zmieňuje Škrdlant, ukázali, že pôdne systémy sú natoľko *dynamicke* a *vzájomne pospájané* vnútornými vzťahmi, že zmena *jedného činiteľa* sa okamžite objaví ako príčina vyvolávajúca zmeny mnohých *dalších činiteľov*.⁶ „*Hovorí sa, že ľudský mozog je tým najkomplexnejším systémom, aký poznáme vo vesmíre. Je to chyba. Najkomplexnejším je každý jeden prírodný ekosystém a súkolesie ekosystémov, ktoré sa podieľajú na biodiverzite Zeme*“, píše americký prírodovedec Edward Osborne Wilson, držiteľ dvoch Pulitzerových cien, zakladateľ sociobiológie vo svojej knihe *Half-Earth (Polozem)*, ktorého cituje Andrej Barát. Ide o výzvu, aby sme polovicu planéty ponechali *prírode*. Inak

³ ŠKRDLANT, T.: *Demokracie prírody. Ekologická hra systémových podobností*, 1996, s. 26 – 27.

⁴ Tamže, s. 45.

⁵ Tamže, s. 20.

⁶ Tamže, s. tamže.

sa nezastaví vymieranie všetkých druhov – vrátane ľudí. Existencia ľudstva visí na vlásku. Ako to dosiahnuť? Skutočným *altruizmom*. Wilson pochybuje o tom, že ak začneme priradovať prírode trhovú hodnotu, ak ju začneme oceňovať *ekosystémovými službami*, že to ochráni *biodiverzitu*. Prečo by sme nemali chrániť všetky tie krásne, tajomné, zvláštne, neznáme stvorenia a ich vzťahy len preto, že sú?⁷ Ochrana a dlhodobé udržateľné využívanie ekosystémov je zložitá, lebo je pre to nevyhnutné *systémové myslenie* a komplexný, *interdisciplinárny* (resp. *transdisciplinárny*) prístup. „*Karteziánska veda pracovala s predstavou, že v akejkoľvek zložitej systéme možno správanie celku analyzovať pomocou vlastností jeho častí. Systémová veda ukazuje, že živé systémy nemožno pochopiť analýzou (...). Systémové myslenie je myslením kontextovým. A pretože vysvetľovať veci v ich súvislostiach znamená vysvetľovať ich v ich prostredí, možno tiež povedať, že všetko systémové myslenie je myslením environmentálnym.*“⁸

Do prírody vstupuje človek

Prví „ľudia“ rozhodne nemohli zasadiť prírode nejaké citeľné rany, skôr išlo o *menšie poškodenia*, ktoré sa rýchlo zacelili bez toho, aby zanechali nejaké hlboké stopy. Tam, kde sa dnes rozprestierajú najviac osídlené európske štáty, boli v minulosti *hlboké lesy*. Stabilita v prírode je nutnou *podmienkou života*. Anglický vedec D. March, ktorého citujú V. V. Dožkin a T. I. Fetisov, autor prvej závažnejšej knihy o pôsobení človeka na prírodu, vydanéj pred viac než 100 rokmi v Londýne, vyslovil zaujímavú myšlienku. Podľa jeho slov dospeje ľudstvo k hranici, ktorej prekročenie bude nutne znamenať narušenie *rovnováhy v prírode*, zatiaľ čo výkyvy spôsobené živočíchmi majú len *dočasný charakter* a keď nezasiahne človek, všetko sa po určitom čase *vráti* na svoje miesto. Vytvoriť si správnu predstavu o „*veľkej rovnováhe*“ v prírode je ťažké. Jednotlivé viac či menej významné články rovnováhy boli *narušené* neuváženou činnosťou ľudí, ktorá ovplyvnila nežiaducim smerom *obeh látok a premeny energie*. Všetky články rovnováhy sú ako korálky na niti – každý je *prvý* a zároveň aj *posledný*.⁹ Prírodný *ekosystém* s nenarušenou rovnováhou nejako „*vie*“ (skôr to vyplýva z jeho povahy, z jeho *prírodnosti*), že menšinové, *slabšie* populácie sú pre zachovanie *celého systému* rovnako *nevyhnutné* ako populácie *väčšinové*, silní jedinci. Prírodná *diverzita* a politická *pluralita* demokratickej spoločnosti majú rovnaký základ. Obom systémom prinášajú *stabilitu* a pritom *pružnosť*, schopnosť *prispôbena* a *zmeny*. Prírodný ekosystém je pestrý a rôznorodý, nevytvára **monokultúru**. „*Rasovo čistú spoločnosť*.“ Práve svojou rôznorodosťou

⁷ BARÁT, A.: *Krehký domov šelmy*. In: Pravda XXIX, č. 226, 2. diel, s. 41.

⁸ CAPRA, F.: *The Web of Life*, 1996. In: NOVÁČEK, P.: *Udržiteľný rozvoj*, 2010, s. 153.

⁹ DOŽKIN, V.V., FETISOV, T.I.: *Rovnováha v přírodě*, 1975, s. 8.

je *odolnejší a životaschopnejší*. Všetky jeho súčasti sa podieľajú bez nejakého vopred určeného prerozdelenia na *energetických prúdoch* systému. Konzumujú ich aj do nich prispievajú. Tiež sa podieľajú na „moci“ a „vláde“, čo je vlastne autoregulačná schopnosť systému stále obnovovať svoju vnútornú aj vonkajšiu rovnováhu.¹⁰

Globálne environmentálne problémy

Globálne environmentálne problémy poukazujú na našu pretrvávajúcu neochotu či *neschopnosť* využívať *ekosystémy* racionálne s ohľadom na ich *dlhodobé fungovanie*. Ekosystémy majú schopnosť negatívne pôsobenie antropogenných faktorov *tlmiť*. Ide o tzv. *pufracnú schopnosť*, príkladom môže byť samočistiaca schopnosť vody v tokoch. *Určitý čas* môžeme ekosystémy narušovať, poškodzovať, kumulovať v nich *cudzorodé látky*. Pri prekročení *prahovej hodnoty* ekologickej stability však dochádza k ich *degradácii* alebo až k *devastácii*. V určitom okamihu stačí pomerne *malá zmena*, aby sa ekosystém stal *nefunkčným*. My však tieto prahové hodnoty *nepoznáme*. Výskyt hlavných svetových *pevninských ekosystémov* nazývaných *biomy*, je závislý na *teplote, množstve zrážok a vlastnostiach pôdy*.

Rozlišujeme osem hlavných biomov:

- *tropické dažďové lesy*,
- *tropické opadové lesy a savany*,
- *polopúšte a púšte*,
- *tvrdolisté krovinaté lesy*,
- *listnaté lesy mierneho pásma*,
- *stepi mierneho a chladného pásma*,
- *tajga*,
- *tundra*.

Ďalej existujú ekosystémy svetových oceánov a morí, ktoré sú utvárané inými vplyvmi. Na pevnine sú z hľadiska *biodiverzity* veľmi dôležité *mokradňové ekosystémy* a ďalšie sladkovodné ekosystémy. Ekosystémy nám poskytujú mnohé služby. Miléniové hodnotenie ekosystémov rozlišuje nasledovné služby: *zásobovacie, regulačné, podporné a kultúrne*.¹¹ Zásobovacie služby predstavujú produkty získané z ekosystémov. Patria sem napr.:

- *potraviny získané z rastlín, živočíchov a mikroorganizmov*,
- *vlákna (drevo, bavlna, konope, hodváb, vlna a iné)*,

¹⁰ ŠKRD LANT, T.: *Demokracie přírody. Ekologická hra systémových podobností*, 1996, s. 151 – 152.

¹¹ World Resources Institute. *Millennium Ecosystem Assessment: Ecosystems and Human Well-Being. Synthesis*, 2005. (In: NOVÁČEK, P.: *Udržitelný rozvoj*, 2010, s. 152.)
MOLDAN, B.: *Podmaněná planeta*, 2009. (In: Tamže, s. tamže.)

- *energia (drevo a ďalšie biologické materiály),*
- *genetické zdroje (využívané pri šľachtení živočíchov a rastlín v biotechnológiách),*
- *biochemické, prírodné látky a liečivá.*

Regulačné služby sú úžitky získavané *reguláciou procesov* v ekosystémoch. Patrí k nim napr.:

- *regulácia kvality ovzdušia,*
- *regulácia podnebia,*
- *regulácia vody,*
- *regulácia erózie pôdy,*
- *čistenie vody a likvidácia (biologicky rozložiteľných) odpadov,*
- *regulácia chorôb,*
- *regulácia škodcov,*
- *regulácia prírodných pohrôm (napr. mangrovy u pobrežia obmedzia škody spôsobené hurikánmi a prívalovými vlnami).*

Podporné služby sú nevyhnutné pre produkciu všetkých ostatných služieb ekosystému. Patrí sem napr.:

- *tvorba pôdy,*
- *fotosyntéza,*
- *primárna produkcia (asimilácia a akumulácia energie a živín v organizmoch),*
- *kolobeh živín (ekosystémami obieha približne 20 živín nevyhnutných pre život vrátane dusíka a fosforu),*
- *kolobeh vody.*

Kultúrne služby sú nehmotné úžitky, ktoré ľudia z ekosystémov získavajú. Patrí k nim napr.:

- *rozmanitosť (diverzita) kultúr,*
- *duchovné a náboženské hodnoty,*
- *vedomostné systémy (tradičné a formálne),*
- *výchovno-vzdelávacie hodnoty,*
- *etické hodnoty,*
- *hodnoty kultúrneho dedičstva,*
- *rekreácia a turistika.*

Prakticky všetky hlavné *svetové ekosystémy* sú antropogénnou činnosťou v rôznej miere *ohrozené*. Vo všeobecnosti možno povedať, že len v 2. polovici 20. storočia prišiel svet o *štvrtinu ornej pôdy* a o *tretinu lesných porastov*. Pri súčasnom tempe deštrukcie prideme počas svojho života o 70 % svetových *koralových útesov*, ktoré sú *hostiteľmi 25 % morského života*. Naša schopnosť *nadmerného výlovu oceánov* s použitím sietí dlhých niekoľko kilometrov má za následok každoročný *vedľajší výlov* 20 miliónov ton mŕtvych alebo do siete

zapletených mečúňov, korytnačiek, delfínov, ktoré sa vyradujú.¹² Tlak na ekosystémy pritom rýchlo *narastá* a vzhľadom k ambíciám rozvojových krajín zbohatnúť nie je možné do budúcnosti *čakať na zmenu*. Od roku 1990 rastie *ekonomická aktivita* v celosvetovom rozsahu o 2,5 – 3 % ročne. Pokiaľ bude tento trend pokračovať, potom *celosvetová ekonomika* bude v roku 2050 takmer trikrát väčšia než dnes.¹³ V súčasnosti sa často hovorí o *ekosystémoch*, ekosystémoch *morských i pevninských*. Celý oceán býva delený na dve základné prostredia, *pelagické a bentické*. Pelagická oblasť je väčšia, pretože zahŕňa celú vodnú masu od povrchu až takmer po dno. Organizmy sa v nej buď voľne *pasívne vznášajú*, ako *planktón* alebo aktívne plávajú, ako *nektón*. *Bentická* oblasť zahŕňa len *dno*. Organizmy sú na ňom prisadnuté alebo sa po ňom *pohybujú*, či sa do neho *zahrabávajú*. Baktérie sú jednobunečné organizmy, ktoré sú *najmenšie*, ale *dôležité*. Morské baktérie majú obrovský vplyv na *oxidáciu organických látok*, na *kolobeh dusíka a fosforu*, na režim *železa a mangánu* v oceánoch, aj na zmeny *chemizmu* morskej vody a sedimentov. Naftoví geológovia chvália baktérie preto, že môžu postupne pomáhať premieňať organické látky na naftové uhľovodíky. Najviac baktérií sa obyčajne vyskytuje v pobrežných vodách. Ešte hojnejší je výskyt baktérií v *sedimentoch*, zvlášť v ich najvrchnejšej vrstve. Ich význam pre *sedimentáciu* je zatiaľ *nedocenený*. Môžu mať vplyv aj na *sedimentáciu zlúčenín železa a mangánu* a na vznik najlepšej oceánskej rudy *mangánových konkrécií*. K *planktónu* patria organizmy, ktoré sa *vznášajú pasívne* vo vode. Vzhľadom k veľkosti oceánu je produkcia *fytoplanktónu* i *zooplanktónu* obrovská. Organizmy obývajúce morské dno majú spoločný názov *bentos*. Na dne vytvárajú jedinci *spoločenstvá*, ktoré závisia na *druhu dna*, na *hlbke*, *teplote vody* aj *salinite*. Množstvo organizmov žijúcich na určitej časti dna sa nazýva biomasa. *Fytoplanktón* je tzv. primárnou produkciou oceánu. Je tvorený organickými látkami získanými z *fotosyntézy*. Fytoplanktónom sa živia konzumenti *prvého radu*. Sú to *bylinožravce*, ktorí požívajú priamo *fytoplanktón* alebo *odumierajúcu organickú hmotu*. Tieto bylinožravce sú sekundárni *producenti* a masa organických látok nimi vytvorená sa nazýva *sekundárna produkcia*. Bylinožravce potom slúžia za potravu *mäsožravcom*, ktorí sú konzumenti *druhého radu*. Sumu organických látok vytvorených týmito mäsožravcami nazývame *terciálnou produkciou*. Tento *reťazec* môže pokračovať ďalej k *veľkým mäsožravcom*, ktorí požívajú *drobných mäsožravcov*. Tieto veľké mäsožravce tvoria *konečný článok reťazca*. Diskutovalo sa dosť o tom, či by bolo možné otázku *výživy ľudstva* vyriešiť zriadením *marikultúr*. Je to pestovanie vybraných morských organizmov na akýchsi *morských farmách*. Z hľadiska možnosti je pozornosť upriamená hlavne na *riasy*, ale aj na *ustrice*,

¹² HAWKEN, P., LOVINS, A., LOVINS, H. L.: *Přírodní kapitalismus. Jak se rodí další průmyslová revoluce*, 2003. (In: NOVÁČEK, P.: *Udržitelný rozvoj*, 2010, s. 152.)

¹³ NOVÁČEK, P.: *Udržitelný rozvoj*, 2010, s. 151 – 152.

krevety a lososovité ryby. Niektorí odborníci však o budúcnosti marikultúr pochybujú.¹⁴ *Pôda* je hlavným bohatstvom Zeme. Na jej vzniku sa zúčastnili zložité fyzikálne, chemické a biologické procesy. Má svoj vlastný „metabolizmus“. Sokolitým prostredím je v stále sa obnovujúcej dynamickej rovnováhe. Možnosti tejto rovnováhy sú však obmedzené. Pri prekročení určitej hranice dochádza k zúženiu stability pôdneho systému. Výraznejšie porušenie tejto stability vyvoláva v pôde zmeny, ktoré majú za následok jej postupnú „smrť“. Pri takzvanej *urýchlenej erózii* (na rozdiel od prírodnej, geologickej erózie, ktorá prebieha postupne v súlade s ďalšími procesmi) voda alebo vietor *náhle odnesú* obrovské množstvo pôdy. Pôdnej erózii sa niekedy hovorí „smrť pôdy“ pre nezvratnosť tohto procesu. Na vytvorenie 18 – 20 centimetrovej vrstvy pôdy potrebuje príroda *jeden a pol až sedem tisíc rokov* (podľa miestnych podmienok). Silný dážď alebo mohutná prachová búrka môžu takú vrstvičku zničiť za niekoľko hodín. Príčiny poznáme. Je to *výrub lesov*, narušenie *prirodzeného vegetačného pokryvu*, *nesprávne poľnohospodárske metódy* (zvlášť rozorávanie ľahkých pôd a nevhodné zavádzanie monokultúr), veľmi intenzívna pastva a iné príčiny. Pôdu *s narušenou štruktúrou* ľahko odplavuje voda alebo rozfúkava vietor. Zistilo sa, že by trvalo až 174 tisíc rokov než by bola odplavená dvadsaťcentimetrová vrstva pôdy, ktorá je *chránená lesom*. V trávnatých stepiach môže táto vrstva vydržať priemerne 29 tisíc rokov.¹⁵ Martin Lukáč, odborník na lesy a klímu, hovorí, že agronomické postupy pestovania takmer všetkých plodín na Slovensku sa dajú upraviť tak, aby pomáhali odvrátiť *klimatickú zmenu*. Možno *znižiť* každoročnú emisiu CO₂ na hektár a v mnohých prípadoch – tu ide o dlhodobu *obrábanú pôdu*, ktoré stratili veľké percento obsahu *organického uhlíka* – sa dokonca dá dosiahnuť *negatívna emisia*. Zjednodušene povedané – stačí *prestať orať*. Máme o tom množstvo štúdií. Len čo prestaneme pluhom miešať pôdu, začnú sa *obnovovať pôvodné pôdne horizonty* a obsah uhlíka v pôde *bude rásť*. Francúzska iniciatíva 4 promile je založená na princípe, že ak by sa nám každoročne podarilo *zvýšiť množstvo uhlíka* v obrábanej poľnohospodárskej pôde na celej zemi o štyri promile – čo je triviálny cieľ, ak sa na to naozaj sústredíme – môže iba táto jedna zmena udržať globálne oteplenie pod dvoma stupňami Celzia.¹⁶

¹⁴ KOUKAL, Z.: *Oceán pevnina budúcnosti*, 1984, s. 251, 253, 254, 258, 263, 269, 270, 274.

¹⁵ ĐOŽKIN, V. V., FETISOV, T. I.: *Rovnováha v prírodě*, 1975, s. 25.

¹⁶ HORÁK, O., VASILKO, T.: *Budú na Slovensku hurikány a more?* In: Denník N, roč. 5, č. 183, s. 5.

Hlboká ekológia a pestovanie ekologického vedomia

Rozlíšenie medzi „plytkou“ a „hlbokou“ ekológiou, ktoré použil nórsky logik Arne Naess, citovaný Erazimom Kohákom, by mohlo mať zásadný význam pre „rozlíšenie medzi ekológiou, ktorá sa zaujíma len o techniku šetrnej výroby a ekológiou, ktorá ide ku **koreňom** ekologickej krízy v ľudských postojoch, zvlášť v konzumnom zameraní európskej civilizácie.“¹⁷ Je to zásadný rozpor, či hľadať riešenie ekologickej krízy v náročnejšej technike alebo v menej náročnom ľudstve. Naessov veľký prínos pre ekologickú etiku je predovšetkým jasné rozpoznanie, že si nevystačíme s technikou. Ide o zásadnú zmenu postoja. Zásadne ide o otázku *stratégie* v ekologickej etike. Kde máme hľadať korene ekologickej krízy – v *ľudskej chamtivosti* alebo v *nedokonalnej technike*? Odtiaľ pochádza aj téza o tom, že najprv sa musíme venovať výrobe až potom ekológii. Tento prístup chcel Arne Naess označiť ako „plytký“, pretože sa zaoberá len *následkami* konania ľudí a nie jeho *základným zameraním*, ktoré nás priviedlo ku kríze. Proti tomuto postupu chcel postaviť *ekologickú filozofiu*, ktorá by bola zameraná na podstatu veci a pýtala sa na predstavy o *zmysle života*, ktoré nás pôvodom spoluobyvateľov Zeme priviedli do postavenia ich *dobyvateľov a ničiteľov*. Išlo mu o ekologickú filozofiu, ktorá by smerovala až do *hlbky* civilizačných postojov, ktoré viedli k ekologickému ohrozeniu – teda *hlbokú ekológiu*.¹⁸ Hlboká ekológia je cesta ako dosiahnuť *súlad a rovnováhu* medzi jednotlivcami, spoločenstvami a celou prírodou. Hlboká ekológia znamená aj prácu každého z nás na sebe. Táto práca znamená pestovanie *ekologického vedomia*. Je to schopnosť *naplno vnímať* existenciu skál, vlkov, stromov a riek a upevňovať *vnútorné presvedčenie*, že všetko navzájom súvisí a je úzko *prepojené*. Pestovanie ekologického vedomia je aj úcta a láska k tichu a samote a znovuobjavenie schopnosti *počúvať*. Znamená naučiť sa *celostnejšie* vnímať, byť otvorenejší a dôverčivejší. Tento prístup je založený na predstave takej *vedy a techniky*, ktorá vylučuje akékoľvek vykorisťovanie prírody a človeka. Hlboká ekológia zároveň znamená byť *úprimný* voči sebe samému a dôsledne si objasňovať vlastné *intuitívne postoje* tak, aby sa naše správanie zakladalo na *jasných princípoch*. Henry David Thoreau, prírodovedec a spisovateľ 19. storočia, ktorého citujú Bill Devall a George Sessions, nám pripomína: „*Nech náš život predstavuje odpor proti mašínérii.*“ Pestovanie ekologického vedomia úzko súvisí s rozvíjaním svedomia. Hlboká ekológia znamená ďalej stále hlbšie spytovať seba samého, uvažovať o *základných predpokladoch svetonázoru* prevládajúceho v našej kultúre a skúmať *zmysel a pravdivosť* nášho bytia. Svoje vedomie nezmeníme len tým, že budeme počúvať druhých, musíme začať *konať*. Organizácie, ktoré sa zaoberajú politickými problémami a pracujú klasickými politickými

¹⁷ KOHÁK, E.: *Zelená svatozář. Kapitoly z ekologické etiky*, 2006, s. 112.

¹⁸ Tamže, s. 112 – 114.

metódami, nevyhnutne viac či menej zanedbávajú najhlbšie filozoficko-duchovné otázky.¹⁹ Pre ekológiu je typický prístup či metodológia, ktoré možno charakterizovať vyjadrením „*všetko súvisí so všetkým*“. To sa už prelína s problémami, ktorými sa zaoberá filozofia: miestom ľudstva v prírode a úsilím ako toto vysvetliť prostredníctvom systémov a vzťahov. Obor, ktorý sa zaoberá problémami *spoločnými* ekológii a filozofii, sa nazýva *ekofilozofia*. Pokiaľ význam slova „filozofia“ vzťahujeme na otázky, ktoré sa týkajú človeka a prírody, použijeme pre neho výraz *ekozofia*. Zaoberáme sa teda *ekofilozofiou*, ale v praktických situáciách si vytvárame *vlastnú ekozofiu*.²⁰

Potreba zachovania nedotknutej prírody

Podľa zástancov hlbkej ekológie nedotknutá príroda je krajina alebo ekosystém, ktorý čo najmenej narušila *ľudská činnosť*, najmä *ničivé technológie* modernej spoločnosti. Na to, aby ľudia *osobnostne dozreli*, nevyhnutne potrebujú nedotknutú prírodu, *miesta voľnosti*. Z pohľadu hlbkej ekológie – či ide o *sebauskutočnenie* alebo o *biocentrickú rovnosť* – je veľmi dôležitá ochrana nenarušenej prírody a osobná obnova jednotlivca prostredníctvom *priamych zážitkov* v prírode.²¹ Ako zlúčiť túžbu ľudí po zblížení s prírodou, s podivuhodným svetom zvierat a vtákov, s vôňami bylín a jemnou modrosťou jazier, ako spojiť túto túžbu ľudí s *ochranou prírody*? Jedno riešenie tohto problému je zakladanie *národných parkov*. Posledné roky však ukázali, že samotné národné parky už nestačia. Jednak nedostačuje ich kapacita, jednak existujú pôvabné alebo *niečím typické* oblasti, ktoré treba chrániť pred zhubným vplyvom *technickej civilizácie*. Preto sa objavili „*lesy celospoločenského významu*“, chránené pobrežia a zvlášť oblasti s *nedotknutou prírodou*. Sú to územia, ktoré si zachovali pôvodný *ráz a ekologické podmienky*. Je tu zakázaný výrub stromov, výstavba priemyslových závodov, ťažba úžitkových nerastov, používanie motorových dopravných prostriedkov, zriaďovanie prístavacích plôch pre lietadlá a výstavba akýchkoľvek objektov s výnimkou tých, ktoré sú nevyhnutné pre administratívu, alebo tých, ktoré slúžia pre zdravotnícku starostlivosť a zaisťujú bezpečnosť návštevníkov.²² V Nízkyh Tatrách, vo Veľkej Fatre a inde na Slovensku zničili sme domov tisícom obyvateľov lesa, ktorí naozaj nemajú kam ísť. Tisíce sme zahubili. A najmä sme narušili *sieť vzťahov*, ktorá je staršia ako hocikaké mesto, staršia ako poľnohospodárstvo a z ktorej vzišiel samotný *človek*. V tom spočíva kľúčové posolstvo varovnej správy OSN o tom, že existenciu človeka na Zemi neohrozuje len *klimatická zmena*, ale najmä dramatická strata biodiverzity. „*Človek ničí*

¹⁹ DEVAL, B., SESSIONS, G.: *Hlboká ekológia*, 1997, s. 23 – 24.

²⁰ NAESS, A.: *Ekologie, pospolitost a životní styl*, 1993, s. 60 – 61.

²¹ DEVAL, B., SESSIONS, G.: *Hlboká ekológia*, 1997, s. 134 – 135.

²² ĐOŽKIN, V. V., FETISOV, T. I.: *Rovnováha v přírodě*, 1975, s. 55.

prastaré väzby prv, než ich veda stihla objasniť. Aký to bude mať dosah pre človeka?“ Len v Nízkyh Tatráh ubudlo od roku 2004 do roku 2018 až 8 500 hektárov starých lesov. Čo je viac ako rozloha Žiliny. Slovensko v čase klimatickej krízy ničí hrozivým tempom *prirodzené lesy*.²³

Zem je živý systém

Pokiaľ nebudeme všetci intuitívne cítiť, že Zem je živý systém, neuvedomíme si, že sme jej *súčasťou*, nedokážeme automaticky reagovať v jej záujme a v dôsledku toho aj našej vlastnej ochrany. Pokiaľ neuznáme Zem za živú a nás za jej súčasť, možno nebudeme vedieť, čo robiť alebo kam ísť, keď v horúcom suchom svete stúpne hladina oceánov. Teória Gaia je *holistická systémová teória*, a ako takú ju nie je možné *modelovať oddelene* s použitím pojmov vypracovaných vedami o Zemi alebo o živote. Takmer všetky vedy okrem špičkovej fyziky, fyziológie a technických oborov sú redukcionistické. *Holistická systémová veda* sa týka neporušených fungujúcich systémov, ako je Zem, živých organizmov a sebaregulujúcich výtvorov technikov. Superorganizmus je niečo, čo zahŕňa jednotlivé organizmy, ale existuje ako rozpoznateľná bytosť. Myšlienka superorganizmu by mohla byť užitočným krokom od prísneho individualizmu sebeckého génu k všetkozahŕňajúcemu *holizmu* Gaie.²⁴

Záver

Musíme chrániť *estetické a etické* hodnoty, prekonávať *utilitarizmus* vo vzťahu k prírode, musíme v ľuďoch pestovať *hlbokú úctu* ku všetkým prejavom života. Obyčajne je zmysel pre praktické veci stavaný proti zanieteniu pre *ideály*. V mnohých prípadoch má tento protiklad aj opodstatnenie. Keď však budeme *practicizmus* chápať ako *racionálne* využívanie prírody, ktoré nepripúšťa poškodenie a ničenie jej bohatstva a krás, a *idealizmus* ako *lásku* k prírode, ku každému jej „chodníčku“ a „pramienku“, potom sa zdanlivý konflikt zmení na *jednotu*. Keď sa nám podarí túto jednotu dosiahnuť, nebudeme sa musieť obávať o budúcnosť našej Zeme.²⁵

²³ BARÁT, A.: *Lov šelmy*. In: Pravda XXIX, č. 220, Víkend, s. 17.

²⁴ LOVELOCK, J.: *Mizející tvář Gaii. Poslední varování*, 2012, s. 151, 155.

²⁵ ĐOŽKIN, V. V., FETISOV, T. I.: *Rovnováha v přírodě*, 1975, s. 111.

Bibliografia

- BARÁT, A.: *Krehký domov šelmy*. In: *Pravda XXIX*, č. 226, 2. diel, s. 41.
- BARÁT, A.: *Lov šelmy*. In: *Pravda XXIX*, č. 220, Víkend, s. 17.
- CAPRA, F.: *The Web of Life*. New York: Anchor Books, Doubleday, 1996.
- In: NOVÁČEK, P.: *Udržitelný rozvoj*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010, 430 s. ISBN 978-80-244-2514-6.
- DEVAL, B., SESSIONS, G.: *Hlboká ekológia*. Tulčík: Abies – vydavateľstvo Lesoochranárskeho zoskupenia VLK, 1997, 313 s. ISBN 80-88699-12-6.
- ĐOŽKIN, V. V., FETISOV, T. I.: *Rovnováha v přírodě*. Praha: Horizont, 1975, 111 s.
- HORÁK, O., VASILKO, T.: *Budú na Slovensku hurikány a more?* In: *Denník N*, roč. 5, č. 183, s. 5.
- KOHÁK, E.: *Zelená svatozář. Kapitoly z ekologické etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2006, 204 s. ISBN 80-85850-86-9.
- KOUKAL, Z.: *Oceán pevnina budoucnosti*. Praha: Horizont, 1984, 314 s.
- LOVELOCK, J.: *Mizející tvář Gaii. Poslední varování*. Praha: Academia, 2012, 210 s. ISBN 978-200-2118-2.
- NAESS, A.: *Ekologie, pospolitost a životní styl. Náčrt ekosofie*. Tulčík: Abies – vydavateľstvo Lesoochranárskeho zoskupenia VLK, 1993, 310 s. ISBN 80-88699-09-6.
- NOVÁČEK, P.: *Od Noemovy Archy k Titaniku a zase zpátky*. Brno: LIPKA, 2013, ISBN 978-80-87604-42-7.
- NOVÁČEK, P.: *Udržitelný rozvoj*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010, 430 s. ISBN 978-80-244-2514-6.
- ŠKRDLANT, T.: *Demokracie přírody. Ekologická hra systémových podobností*. Praha: Originální Videojournal, 1996, 167 s.

Critiques

Die Rezensionen

Recenzie

Ambrozy, M.:

Filozoficko-etické kontexty prírodovednej tématiky. Prešov: Vysoká škola medzinárodného podnikania ISM Slovakia v Prešove, 2016, 176 s.
ISBN 978-80-89372-68-3.

Toto dielo predstavuje ambiciózny pokus autora nájsť niektoré pozitívne konzekvencie do predmetných oblastí filozofie alebo aspoň nájsť niektoré indície. Dotýka sa rovnako oblasti valuácie niektorých fyzikálnych teórií, ako teória fyzikálneho vákua a teória strún. Rovnako sa autor venuje otázke vyjadrenia života v kontexte myslenia P. Teiharda de Chardina. Napokon sa monografia zamýšľa nad možnosťou obísť Searlov paradox čínskej izby a nájsť kritérium určenia, kedy stroj môže myslieť. Dielo sa člení na jedenásť kapitol. Po jedenástej kapitole nasleduje záverečná časť diela pozostávajúca z *Bibliografie* (jednak zoznam citovaných prác a jednak širšia bibliografia z problematiky diela) a *Menného registra*. Autor verí, že monografia čitateľovi prinesie nielen zorientovanie, ale najmä poukázanie na nové spôsoby riešenia niektorých *hraničných problémov* prírodných a formálnych vied v dotyku s filozofiou.

Trinitárna teológia patrí medzi najdôležitejšie oblasti teológie vôbec. Veľmi dôležitou metódou, ktorá je v teologicko-filozofickom uvažovaní osvedčená, je *analógia*. Ide o metódu, v ktorej je istým spôsobom spojená teológia a filozofia v podstate v jednej disciplíne. „*Analógia je akýmsi mostom, ktorý preklenuje zdanlivo neprekročiteľnú priepasť medzi nekonečnými božskými pravdami, ktoré sa teológia snaží poznávať a obmedzenými ľudskými pojmami a termínmi, ktorými sa tieto pravdy snaží vyjadriť.*“ (Filip, Štěpán M.) Július Krempaský, významný slovenský teoretický fyzik, vypracoval teóriu, ktorá sa snaží približovať trinitárnu skutočnosť človeku za pomoci analógie prevzatej z profánnej disciplíny, ktorou je *fyzika*. Krempaského analógia je originálnym, investigatívnym prínosom do filozofického myslenia, konštatuje autor. Základnú myšlienku, ktorá bola vo veci analógie priblíženia Trojice pomocou fyziky ako prírodnej vedy, vyslovil fyzik Krempaský v kľúčovom článku zaoberajúcom sa danou témou takto: „*Jestvujú tri špecifické silové interakcie, a to gravitačná silná a elektroslabá, ktorá zjednotila slabú a elektromagnetickú interakciu. To, že kedysi na úsvite našej vesmírnej éry bola len jedna ,prainterakcia‘, z ktorej sa v následnej evolúcii postupne prejavili tri špecifické interakcie, je vlastne jeden z pozoruhodných argumentov v prospech trinitárneho modelu, pretože aj v ňom sa na začiatku prejavuje len jediná kreatívna vlastnosť Božskej entity a až neskôr prichádzajú ,na scénu‘ jednotlivé konkrétne Božské osoby.*“ (*Model Trinity (Trojice) a jeho odkaz v reálnom svete*). Ambrozy v snahe zdokonaľiť Krempaského model sa pustil do komparačnej analýzy, pričom vychádzali pozoruhodné zhody, ktoré model podľa neho posilňujú vo výpovednej hodnote a robia ho atraktívnym. Interakcie *na počiatku vzniku vesmíru*, teda

v časopriestorovej *singularite*, boli podľa predpokladu v tomto bode zjednotené, až potom neskôr sa začali oddeľovať, hoci šlo o nepatrné zlomky sekundy. V každom prípade ju v tomto čase možno pokladať za neoddeliteľný zväzok interakcií. Ďalej pokiaľ pôsobí v nejakom fyzikálnom jave jedna z interakcií, pôsobia hoci recesívne, aj nasledovné dve. Ostatné interakcie sú prítomné, ale dominantná je iba jedna. Korelácie sú úplne zrejmé. *Systematická* Trojica je analogická s interakciami v čase ich jednoty pri vzniku sveta. *Ekonomický* aspekt Trojice zasa odráža predovšetkým to, že pri prítomnosti ostatných interakcií jedna z nich je dominantná. Ostatné dve recesívne interakcie pôsobia tiež, ale nie v tej miere v akej pôsobí *dominantná* interakcia. Obdobne i pri Trojici, pokiaľ sa prejavuje ekonomicky, môžeme vnímať iba jednu božskú osobu, ale to neznamená oddelenie od ostatných dvoch osôb. Veď osoby Trojice sa v ekonomickom poriadku zjavovali postupne, nie naraz. Ekonomický, ako aj systematický aspekt Trojice je teda zobrazený skrze *analogiu* s interakciami. Autor pripomína názov Polkinghorna, podľa ktorého v kreačnej činnosti Boh upravil svet aj v súvislosti vlastnej trinitárnej podstaty.

Výnimočným spôsobom prispel do relativistických kozmologických predstáv geniálny ruský profesor matematiky *Alexander Friedman*. Friedman svoje riešenie vypracoval v roku 1922 a fakticky išlo o prvé riešenie *rozpínajúceho sa neeuklidovského vesmíru*. Bol si vedomý, že v jeho modeli nejde iba o rozťahovanie sa galaxií alebo iných objektov, ale že sa jednoducho rozpína *priestoročas*. Einstein a Friedman viedli vedeckú polemiku. Einstein spočiatku nechcel uznať Friedmanove výsledky, ale po čase ich prijal. Kozmológovia dnes jednoznačne hovoria o *Friedman – Lameitre* modeli rozpínajúceho sa vesmíru. Autor pripomína, že s pozoruhodným výkladom *vzniku vesmíru* prišiel slovenský teoretik Vladimír Skalský, ktorého cituje. Vesmír je podľa Skalského vytvorený fluktuáciami reálnych a virtuálnych častíc v *časopriestore*, vzhľadom na to, že pre ne platia Heisenbergove relácie neurčitosti (*The quantum – relativistic Dynamics of the Universe*). Pokiaľ sa opierame o všetky dnes vo fyzike relevantné modely vývoja vesmíru, autor konštatuje, že ide o friedmanovské modely. Ak vezmeme za základ friedmanovský model vesmíru, štandardný model nám hovorí o jeho *počiatku* v čase, respektíve v *časopriestore*. „*Pred bodom nula v princípe nie sme schopní opísať realitu, povedať, čo sa stalo*“, hovorí autor. Rozličné náboženské systémy opisujú problematiku vzniku sveta rozlične. Mnoho náboženstiev hovorí o prvopočiatočnom *chaose*. No nejestvovaniu vesmíru ako totálna ontologická *ničota* je týmto náboženstvám cudzia. Niektoré nábožensko-filozofické koncepcie, ktoré patria do religionistiky, uvažujú o akomsi *počiatku* v čase. V podstate vieme o dvoch náboženských systémoch, ktoré konzistentne hovoria o vzniku vesmíru v *čase* za tých podmienok, že vesmír vznikol z *ničoho*. Je to judaisticko-kresťansko-islamský systém. Judaisticko-kresťansko-islamská kozmogónia a kozmogónia zoroastrizmu opisujú svet v mnohých rysoch v súlade s dnešnými predstavami vzniku vesmíru. Fyzika však sama nedokáže povedať, čo bolo *pred počiatkom* času. Fyzika nemôže

bezpečne opísať stav, ktorý bol *pred* vznikom veľkého tresku. Fyzika s istotou povie len to, že vesmír bol kedysi veľmi malý, dostane sa až „takmer“ k počiatku časopriestoru, ale *expressis verbis* exaktne nepovie – áno, vesmír bol stvorený z ničoho alebo z niečoho. Tam zatiaľ súčasná pozitívna veda *nesiaha*. Vieme len, že to akoby smeruje k tomu *počiatku*, no Planckova hranica ako horizont udalostí nás ďalej jednoducho nepustí, zdôrazňuje autor. Fyzikálna kozmológia nás priamo dovedie takmer k počiatku vesmíru v zmysle fungovania pozorovaného i nepozorovaného vesmíru, ktorý sa šíri od *Big – bang*. Lenže, či to bol vznik sveta a predtým nejstvovalo nič, respektíve jestvovali isté virtuálne častice, či predtým jestvoval iný vesmír, ktorý kontrakciou zanikol, je otázka, na ktorú zatiaľ fyzika odpovedať *nie*vie. Argumenty, ktoré sa opierajú o *antropický princíp*, nič nedokazujú. V zmysle *dôkazu* ich nemožno použiť. Avšak poskytujú silné *indície*. „*Ukazujú, že je naozaj pravdepodobné, že vo vesmíre je čosi presne nastavené a niečo zrejme funguje tak, aby bol umožnený život v inteligibilnej forme. Sú to indície, nie však dôkaz! Čo je to? Pozitívna energia, princíp predzjednanej harmónie, dialektické zákony foriem a vývoj hmoty, osobný Boh, alebo iba jednoduchá náhoda, ktorá sa vyskytla vo vesmíre. Na to v zmysle dôkazu nedokáže odpovedať veda, ani žiadna filozofia. Človek, najmä vzdelaný človek, má slobodnú vôľu aj na to, aby vyjadril svoj názor, aby zaujal stanovisko. Nebude to stanovisko založené na dôkaze, ale na práve na názor, ale rovnako je ním aj náboženská pozícia (...). Z hľadiska kozmogónie nemožno vyvodiť záver, ktorý by jednoznačne hovoril v prospech stvorenia sveta či v prospech nemožnosti tohto stvorenia (...). Náboženský impakt kozmologického opisu vzniku sveta je neutrálny. Z toho vyplýva aj jednoznačne neutrálna etická orientácia, ktorá nepreferuje nijaký filozofický či náboženský systém, ktorý by vyjadroval v tejto záležitosti nejaké konkrétne stanovisko. Systém etických pravidiel teda nemôže rozhodne stáť na zásadách pochádzajúcich z výstupov a kozmológie. Čo z toho vyplýva? V zmysle etiky len rovnaké právo na vlastné filozofické a náboženské presvedčenie (...). Práve posilnenie názoru, že v tomto kontexte, dnešnej paradigme a pri dnešnom stave vedomostí nemožno vnútiť nijaký filozofický, náboženský či ideologický systém, je pozitívnym etickým výsledkom vyplývajúcim z fyzikálnej kozmológie*“, domnieva sa autor.

Autor sa ďalej usiluje poukázať na určité vynikajúce filozofické tvrdenia Ernsta Macha, ktorý takmer storočie pred objavom príslušných empirických faktov v kozmológii, anticipoval v tom čase zjavne skryté skutočnosti. Ideové východiská Macha v podstate boli predobrazom *kozmo-logickej konštanty*. Tento odmietaný, ale opätovne viackrát implementovaný objekt teoretickej fyziky, býva mnohými kozmológmi považovaný za vyjadriteľný práve *tmavou energiou*. S takouto interpretáciou korelujú aj kozmologické fakty potvrdzujúce akceleráciu *rozpínania vesmíru*. Niektoré Machove fyzikálne predpovede sa tak ukázali ako znak hlbokého porozumenia nielen fyzikálnych invariantov a faktov, ale aj ich *korelácií* s filozofickou

problematikou. Autor monografie reaguje aj na niektoré prvky kritiky A. Plantingu namierenej voči R. Swinburnovi. Plantinga vytýka Swinburnovi používanie viacerých argumentov, ktoré samé o sebe považuje za nepravdepodobné. Ich paralelné použitie v zmysle argumentácie pokladá za krajne nepravdepodobné z hľadiska uskutočnenia. Ambrozy navrhuje nahradenie uvedených náboženských teorém *fyzikálnymi faktami*, ktoré prinášajú silné indície v prospech zlučiteľnosti s tézami *filozofického teizmu* napriek tomu, že sú z hľadiska logiky možných svetov ako súčasne sa vyskytujúce nepravdepodobné. Napriek tomu však ide o *fyzikálne* dokumentovanú skutočnosť. Swinburne argumentáciu Ambrozyho odsúhlasil ústne rozhovorom v Santiagu de Chile, ako aj e-mailovou komunikáciou. V diele vidíme myšlienkový pokus o použitie niektorých argumentov W. V. O. Quinea v argumentácii v *theologia naturalis*. Zjavne minimalistický Quine, odporca akejkolvek filozofie možných svetov, nie je na prvý pohľad mysliteľom vhodným pre argumentáciu v prospech predmetnej disciplíny. Podľa jeho tézy, ontologické a vedecké hypotézy majú *rovnakú validitu*, čo je možné použiť ako protiargument *nadradovaniu* vedeckého poznania proti filozofickému poznaniu. Aj *theologia naturalis* dokáže postulovať ak nie priamo ontologické hypotézy, tak to môžu byť *metafyzické hypotézy*, prípadne aj ontológia môže postulovať hypotézy so zjavným impaktom do *theologie naturalis*, keďže obidve sú disciplíny metafyziky. „*Tieto Quinove názorové pozície považujeme za využiteľné v uvedenom zmysle, napriek tomu, že ich sám autor prvoplánovo týmto spôsobom určite nehodlal využiť*“, konštatuje sa v monografii.

V kontexte tolerancie je dôležité rešpektovať *slobodu náboženského vyznania*. Jasne si uvedomuje, že pôvodne azda možný názorový konsenzus vystriedal podľa Lyotarda jedine *dizensus*. Riešenie otázky znamená bezvýhradné akceptovanie tejto premisy. Nie je už otázkou, kto je vlastníkom pravdy, ale akým spôsobom budú názorovo nekompatibilné skupiny vychádzať. Otázka spolužitia je konfrontovaná s riešením filozofa R. Dupkalu. Treba si uvedomiť aj heideggerovské konotácie problematiky. Autor sa pokúša vysloviť aj odporúčania v zmysle bezpečnosti vo svete. V monografii je naznačená tiež otázka metafory *slobody* v zmysle pohľadu fyziky na *predikabilitu* a *nepredikabilitu*. Z hľadiska deterministického chaosu ide o vratké systémy, rozhodne dlhodobo prakticky nepredikovateľné, autor rešpektuje oba názory matematikov a fyzikov, či sa jedná v tomto prípade o principiálnu *nepredikabilitu*. Rovnako rešpektuje v uvedenom prípade aj rôzne interpretácie kvantovej mechaniky, ktoré majú rovnako na otázku diferencované odpovede. Záver znie, že pravdepodobnosť principiálnej nepredikability pri spoločnom posudzovaní *predikability* v sústavách, ktoré obsahujú objekty, ktoré patria tak do roviny ovplyvnenia kvantovou mechanikou, ako aj deterministického chaosu, je rozhodne *vyššia*. Prepojenosť mikroúrovne a makroúrovne teda z pravdepodobnostného hľadiska preferuje *nepredikabilitu*, aj keď nemožno hovoriť o istote alebo relevantnom presvedčení, ktoré by z hľadiska autora naozaj skutočne favorizovalo jednu z možných názorových pozícií. K predmetnej

súvislosti má blízko otázka sporu *Einsteina* a *Bohra*. V monografii je pokus načrtnúť jej ideové východiská. Autor zastáva názor, že napokon nedošlo k definitívnemu potvrdeniu jedného alebo druhého stanoviska a otázka, kto z veľikánov sa viac priblížil k pravde, zostáva otvorená. V tejto súvislosti sa autor domnieva, že je potrebné vrátiť sa vo fyzike k *ontologickému* prístupu, teda kriticky analyzovať okrem reálnej korešpondencie matematického vyjadrenia skutočnosti, aj zodpovedné *kauzálne* súvislosti. Zároveň autor odporúča aj širšie využívanie Popperovej metódy falzifikácie.

V diele načrtáva pokus Pierra Teilharda de Chardin opísať život pomocou *biológie*, ale aj *filozofie*. V súlade s Teilhardovou filozofiou vývoja vesmíru a človeka sa pokúša o určenie života pomocou *centrokomplexnosti*. Uvedený postup je kombináciou argumentov pozitívnej vedy i filozofie. Autor svoj prístup reflektovania vedeckých teórií využíva pri valuácii a komparácii teórie strún a teórie *fyzikálneho vákua*. Domnieva sa, že v oboch teóriách jestvuje skutočne málo potvrdzujúcich faktov, pričom relatívne lepšie sa potvrdila *teória strún*.

Monografia sa dotýka aj otázky hľadania kritéria *myslenia pre stroj*. Autor sa domnieva, že v umelej inteligencii je možné obísť Searlovu námietku spočívajúcu v paradoxe *čínskej izby* spôsobom, že ako kritérium myslenia stroja použijeme eventuálnu situáciu, že stroj začne samovoľne generovať *existenciálne otázky* heideggerovského typu. Uvedené otázky sú zárukou myslenia a nie je možné ich simulovať tak, aby sémantické porozumenie bolo simulované porozumením syntaxe.

Osobne považujem Ambrozyho knihu za cenný prínos pre prírodné vedy, filozofiu aj teológiu. Kniha je pomerne náročná a jej čítanie predpokladá hlbšie znalosti z oblasti prírodných vied, filozofie a teológie. Predložená monografia sa usiluje reflektovať vybrané problémy, ktoré sa týkajú predovšetkým *vedy*, a reagovať na ne z pohľadu *filozofie*. Prepojeniu vedy a filozofie sa venoval už významný filozof a prírodovedec Gaston Bachelard. „Veda skutočne rodí filozofiu“, vraví Bachelard a dodajme, že iba táto filozofia je predmetom jeho epistemologických skúmaní. Bachelard hľadá filozofiu v *samej vede* a to filozoficky záväzné, podstatné, čo – ako verí – je vo vede implicitne obsiahnuté, chce explicitne vyjadriť. (Bachelard, G.: Nový duch vedy) A práve týmto smerom sa orientuje aj Ambrozy vo svojich výskumoch a hľadá a nachádza nové riešenia problémov. Práve v nachádzaní *nových riešení*, a tým i v projektovaní nových poznatkov, vidím význam a prínos Ambrozyho monografie. Poskytuje nielen *vlastný pohľad*, ale nebojí sa odpovedať na zatiaľ ešte otvorené otázky. Knihu odporúčam prírodovedcom, filozofom, teológom, ale aj všetkým, ktorí chcú hlbšie preniknúť do problematiky *filozofie vedy*.

Mgr. Ing. Štefan Šrobár, CSc.

Authors of Papers

Autoren der Beiträge

Autori príspevkov

PhDr. Petra Dzurmanová

Trnavská univerzita v Trnave, Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce
Univerzitné námestie 1, 918 43 Trnava

JUDr. Martin Kováčik

Katedra sociálnej práce (externý doktorand)
Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta
Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok

JUDr. Silvia Kováčiková

Katedra sociálnej práce (externá doktorandka)
Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta
Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok

PhDr. František Radi, PhD.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave
Nám. 1. mája 1, 810 00 Bratislava

PhDr. Katarína Bundzelová, PhD.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave
Nám. 1. mája 1, 810 00 Bratislava

Prof. ThDr. PaedDr. PhDr. Pavol Tománek, PhD., MBA, MHA

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave
Nám. 1. mája 1, 810 00 Bratislava

Dr Sabina Janik

Pedagogium WSNS
Ul. Marszałkowska 115, 00-102, Warszawa, Polska

PaedDr. Radoslav Kvasničák, PhD.

Katedra biológie
Trnavská univerzita v Trnave, Pedagogická fakulta
Priemyselná 4, 918 43 Trnava

PaedDr. Aurélia Plávková Tináková, PhD.

Katedra cudzích jazykov
Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta
Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok

PhDr. Ivan Ondrášik, PhD.

Ústav klinickej hematológie a transfuziológie
Ústredná vojenská nemocnica SNP Ružomberok – FN
Ul.gen. M. Vesela 21, 034 26 Ružomberok

RNDr. Katarína Ondrášiková

Katedra laboratórnych vyšetrovacích metód v zdravotníctve
Katolícka univerzita v Ružomberku, Fakulta zdravotníctva
Námestie A. Hlinku 48, 034 01 Ružomberok

Mgr. Ing. Štefan Šrobár, CSc.

stefan.srobar@gmail.com

2020

2

ROČNÍK XX.

ISSN 1335-9185

9 771335 918001 04